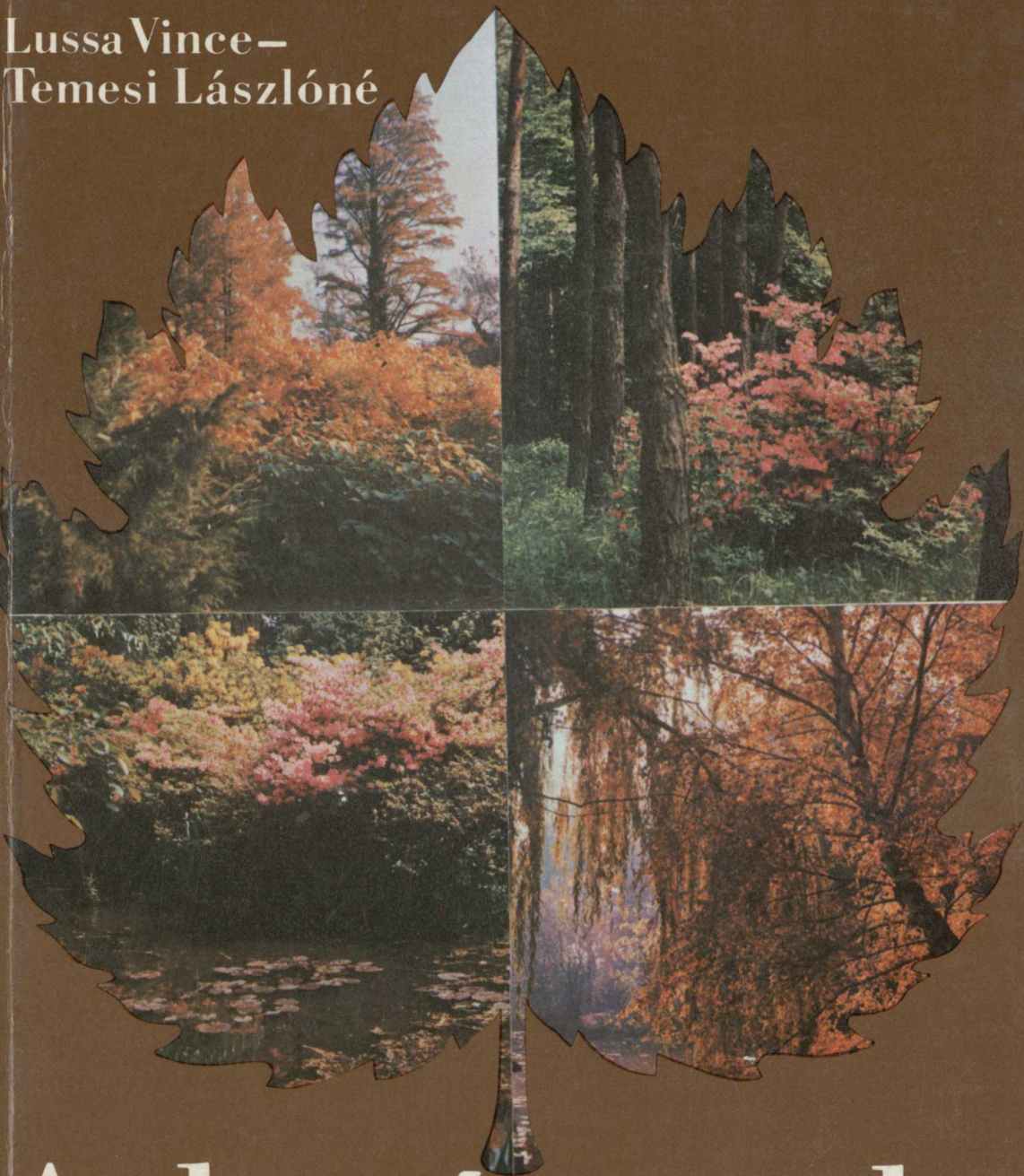

Lussa Vince—
Temesi Lászlóné

Arborétumok Vas megyében

Arborétumok
Vas megyében

Arborétumok

JELI
KÁMON
SÁRVÁR
SZELESTE

1851

1866

NATURA

Vas megyében

Szerkesztette
Temesi Lászlóné

Fényképezte
Lussa Vince

OEE Könyvtár
Áll.Ell. 2018

ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET KÖNYVTÁRA	
K. napló lsz. 12/177.	Kötői. jelzés
I. csep. szám	Szakmai á. arzt
Betű csep. szám	Elhe- lyezés <i>1182: 4/5</i>

BUDAPEST • 1977

Országos Erdészeti Egyesület
KÖNYVTÁRA

Írta

ifj. Bánó István
Jankó József
dr. Nagy László
Somkuthy Ferenc
Temesi Lászlóné
Trombitás Tamás

Lektorálta

Bánó István
dr. Csapody István
Simon József

© *Lussa Vince, Temesi Lászlóné, 1977*

ISBN 963 230 229 X
ETO 58.006 (439.111)
634.0.27 (439.111)

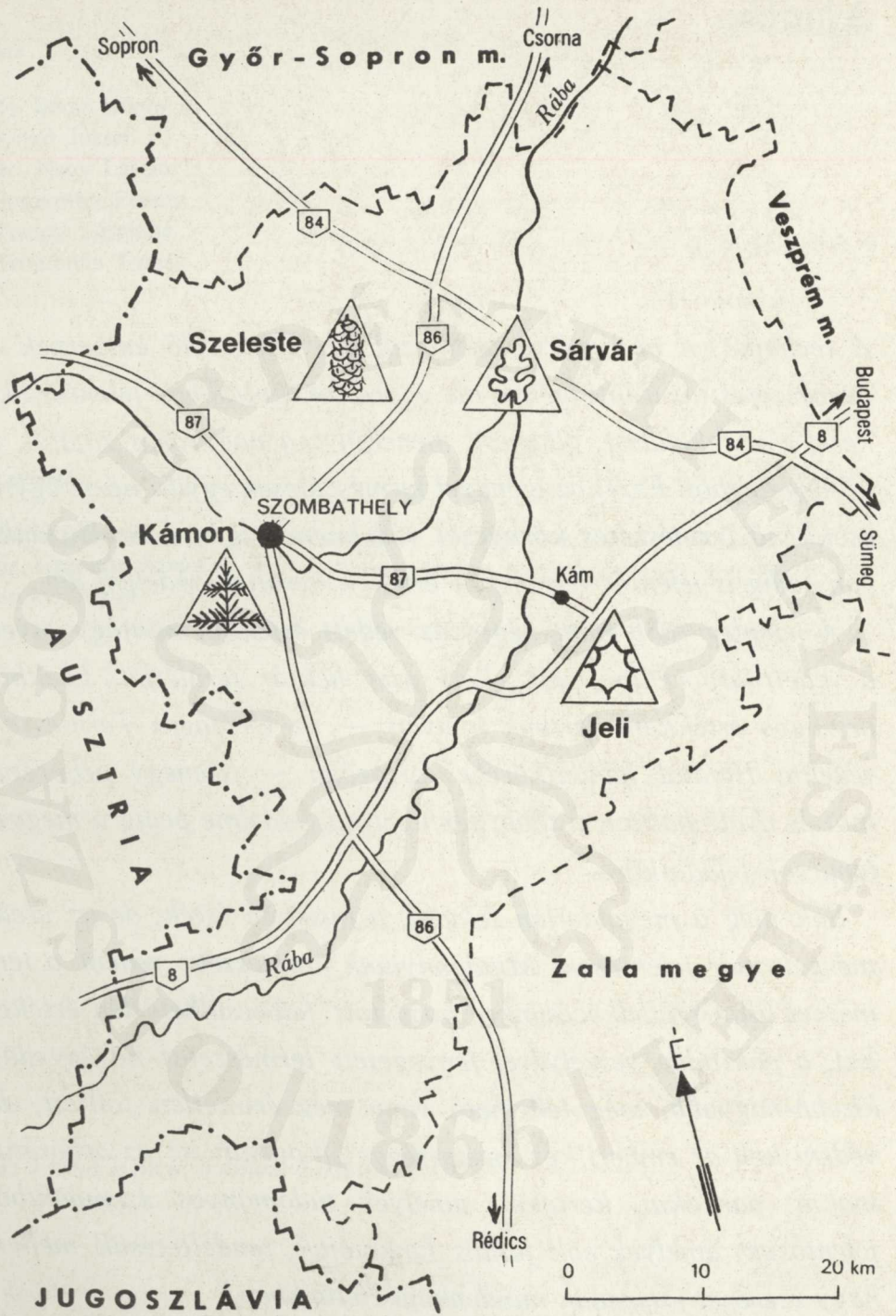
Ajánlás

A technika, a nagymérvű urbanizálódás korát élő embernek a természetes táj iránti igénye ma egyre fokozottabban jelentkezik, keresve a feliüdülést, pihenést, menekülve a nagyváros zajától, a kőrengetegből. Ezzel az igénnyel természetesen együtt nő az egyre csökkenő természetes környezet védelmének igénye is. Hazánkban eddig is jelentős természeti értékek kerültek védelem alá.

A jelenleg több mint négyszáz védett értékből mintegy ötven a védett arborétum, park, kert ezer hektár területtel. Ezekből országos értékként tartunk nyilván — az Országos Természetvédelmi Hivatal feladatkörébe tartozóan — tizenegy arborétumot és nyolc parkot, a többi fenntartása, védelme pedig a megyei tanácsok feladatköre.

Sok még a megoldatlan feladat, a pusztuló érték, de az eredmények már jelentősek. Mindannyiunk kötelessége védeni a természet által rendelkezésünkre bocsátott felbecsülhetetlen értéket, a pusztulás veszélyével fenyegetett természetes növényvilág kisebb-nagyobb, még fellelhető vagy még érintetlen foltjait, de védeni kell az emberi kéz mesterséges alkotásait is: az arborétumokat, parkokat, kerteket, amelyek tudományos szempontból jelentősek, amelyek sok fontos funkciójuk, rendeltetésük mellett nagy szerepet játszanak mindennapi életünkben.

Vas megye valamennyi jelentősebb arborétuma élvezi ezt a védelmet. A legtöbb és legértékesebb parkot, arborétumot ebben

Vas megye jelentősebb arborétumai

a megyében, a kertkultúra klasszikus hazai földjén találjuk. Ezért is nehéz kiválasztani a sok-sok értékes arborétum közül a legjelentősebbeket, azokat, amelyeket feltétlenül meg kell ismer-
nie minden kertet szerető embernek. Ezek közül az országos
jelentőségű természetvédelmi területeket mutatjuk be: Jelit szín-
pompás Rhododendronaival, Kámont fafajokban leggazdagabb
fenyőgyűjteményével, a lombos fafajokban változatos sárvárit,
valamint a szelestei arborétumot élő növényeivel és tájképi
részleteivel.

Vas megye területe — hazánk nyugati felében — igen gazdag
természetadta nevezetességekben, látnivalókban. A színhatások-
ban gazdag, a nyugtató harmóniával vagy élénkítő ellentétekkel
teli vasi táj felkelti az idegen odalátogató érdeklődését. A termé-
szetadta formák, színek gazdagsága, meredek oldalak, szelíd lankák
a növényvilág különlegességeivel s mindazok a természeti adott-
ságok, amelyek a terület sajátos jellegének kialakításában szere-
pet játszottak és játszanak, számos természetkedvelőt vonzanak.

A hétköznapi szóhasználatban gyakran keverik, egymásba
fonódik — így van ez e kiadvány esetében is — az arborétum,
a park, a kert fogalma. Nem véletlen, hogsokszor az arborétumokat
parkoknak is nevezik, díszkertet értve a fogalmon, noha jóval
több annál. Mit is jelentenek ezek a fogalmak?

A parkot néhány fafaj alkotja lágy szárú növényekkel, játszó-
térrel, sétányokkal, tervszerű elrendezésben, főként esztétikai
igények kielégítésére.

A botanikus kertben, amely fás és lágy szárú növénygyűjtemény,
rendszerint, élettani, származástani szempontok figyelembe-
vételével létesítve — az elsődleges szerep a tudományé, oktatásé.
A botanikus kertek majdnem mindegyike tartalmaz kisebb-na-
gyobb fa- és cserjegyűjteményt is, de más feladatkörrel.

Az arborétum az *arbor* latin szóból származik, jelentése *fa*. Az arborétum élő fagyűjtemény, dendrológiai kert a kor divatjának, egyéni izlésének megfelelően telepítve. De mondhatjuk úgy is, hogy hazai és külföldi fa- és cserjefajok gyűjteménye parkszerű környezetben. Telepítésük a múlt századra nyúlik vissza, amikor is nagy divat volt a francia és angol stílusú uradalmi parkok, kertek létrehozása. Főként kastélyok, várak környezetét díszítették, messze földről idehozott fával, cserjével, s olykor a szenvedélyes gyűjtés, a szépérzék botanikai érdeklődéssel, sőt néha még szaktudással is párosult. Az elsődleges szerep a díszítésnek, az esztétikai igények kielégítésének jutott. Elsődleges rendeltetésük oktató, gyakorlati jellegű. Céljuk a hazai és külföldi fa- és cserjefajok bemutatása, felhasználhatóságuk vizsgálata. Az esztétikai igények kielégítésén, környezetvédelmi jelentőségükön túl nélkülözhetetlen a szakember számára. Itt figyelhető meg, hogyan viselkednek más tájak idetelepített növényei, hogyan tűrik el a telek zordságát, a nyári aszályt, a szikes talajt, hogyan bírják a homokot, milyen a délibb helyről származók fagyállósága. A kertészek számára fontos, hogy melyek alkalmasak parkokba, utcafasornak, melyek bírják a városok, ipartelepek rossz levegőjét. Az erdész megtalálja és kiválaszthatja az ipari felhasználhatóság, az Alföld fásítására, kopárosok beerdősítésére alkalmas fajokat, a nagyobb termőképességű, a jobb faanyagú, a gyorsan növekvő fajokat. Az arborétumok új fajok megtelepítését és megismerését, a természeti örökség megőrzését és a későbbi generációknak való átadást szolgálják. Szemléltetés útján közvetlen képet adnak a természet gazdagságáról a természet parányi részei.

A Vas megyei arborétumok — amelyeknek hazánk átlagánál jóval csapadékosabb, paradúsabb, a fák növekedésére előnyösebb

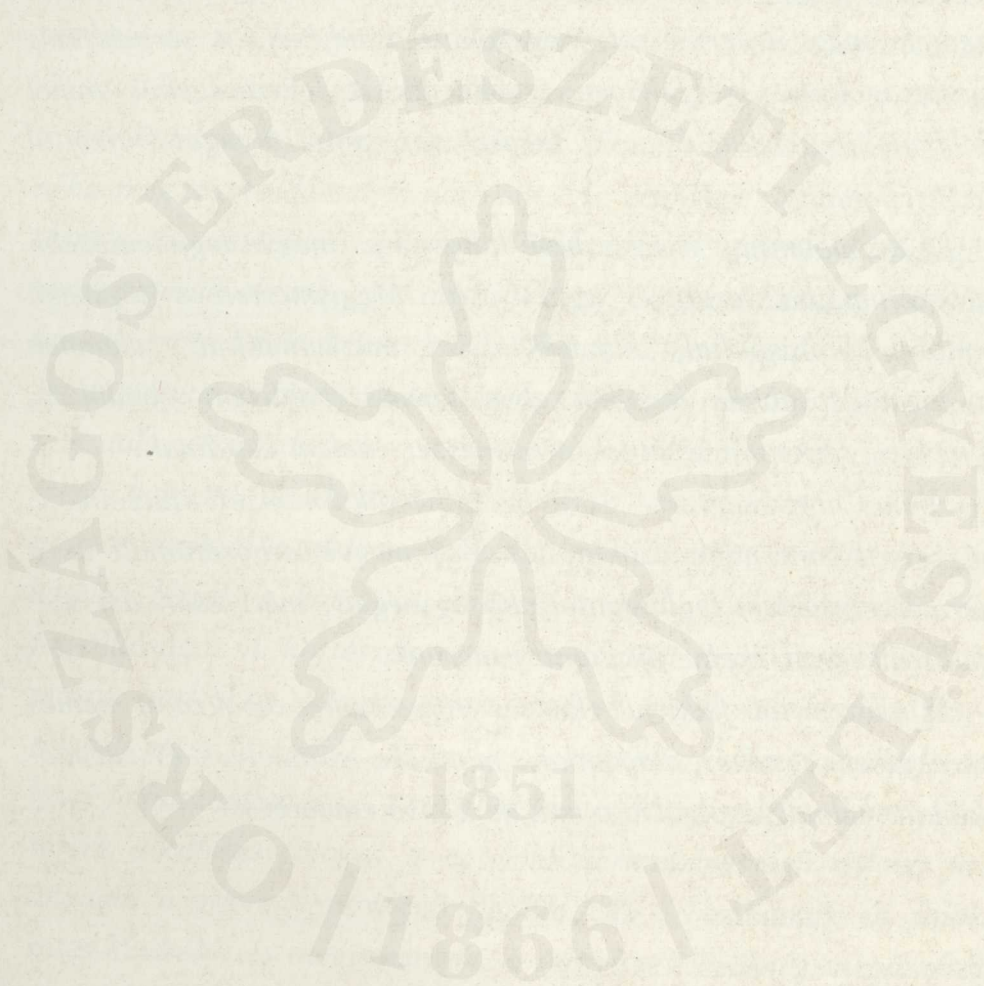
éghajlatuk és bőségesnek mondható napfényük van, erős atlantikus hatás alatt állnak — gazdag élményt nyújtanak a messzi földről idetelepített idős, különleges formájú, alakú fáival, famatuzsálemeivel, amelyek a történelem élő tanúi, s amelyekkel a könyvben szereplő gazdag fotóanyag ismerteti meg. Emberi alkotások, próbálkozások ezek az arborétumok. Telepítőik nem elégedtek meg a természet megszokott rendjével, a természetes adottságoknak megfelelően igyekeztek a lehetőségeket minél jobban kihasználni és örök tavaszt varázsolni Nyugat-Dunántúl arborétumaiba.

Ez az albumnak is nevezhető könyv Vas megye legjelentősebb arborétumaiba vezeti el az Olvasót. Megismerteti a legszebb emberi alkotásokkal, „élő iskolákkal, múzeumokkal”, ahonnan a leghatásosabban indulhat el a természetvédelem gondolata, amelyek serkentői lehetnek a természetvédelem csíráinak.

Ahhoz, hogy megszeressük és becsülhessük e nemzeti kincseinket, meg kell ismernünk azokat, így Vas megye arborétumait is, a természetvédelem leglátogatottabb egységeit, mert csak azt szerethetjük és értékelhetjük, amit ismerünk.

Mindezen túl felhívjuk kedves figyelmüket azokra a nemes törekvésekre, nehéz, áldozatkész munkára is, amelyek évszázadokon átnyúlnak, szolgálva a ma, de a jövő emberét is.

A szerkesztő

JELI ARBORÉTUM

Első fél évszázad

Az ezeregyéjszaka csillogó, csodás tündérvilága sem ejtheti nagyobb ámulatba a fogékony gyermeklelkeket, mint május közepe táján a Jelibe vetődő látogatót az egzotikus növényzet buja színorgiája, az idegen növények és a hazai táj lágy harmóniája, a **kaukázusi sárga havasszépe** bódító illatárja. Milyen pompa és gazdagság a kerítésen kívüli környezet látszólagos szegénységéhez képest! Formáknak, színeknek, színfoltoknak micsoda gazdagsága az „őseredeti” természet „egyhangúságához” képest! Igen, minőségi különbség! Az alkotó emberi szellem diadala, a találgató ember megismerés fölénye mindez a hagyományok feltétlen tisztelete és a szokványos kertépítési gyakorlat Prokrasztész-ágya felett. Tárháza, bizonyító erejű bemutatója az eszközöknek, amelyek az emberi környezetnek a megismerés határait nem ismerő, sőt nem tűrő plasztikus alakítására használhatók. A haladó gondolkodású ember fegyvertára, aki a „természetadta” környezet bilincseinek tunya-tohonya tudomásulvétele ellen küzdött. Az emberiség legjobbjai részéről megálmodott természetátalakítás a lehető legegyszerűbb eszközökkel. Társadalmi-filozófiai és természet-tudományos tett a szemlélődő okoskodással szemben.

De honnan az erő, a gondolat és a bátorság mindehhez? Mert hiszen a jótékony dzsinnek nem hozhatták ide a Kaukázus, a Pontuszi-hegység, a Himalája, Szecsuan, Jünnan, Hondo, Hokkaido, a Sziklás-hegység, az Appalache legszínesebb, legérdekesebb és helyel-közzel már „otthonosan viselkedő” növényeit! „Ó Múza, mutasd meg nekem azt a csodálatos férfiút...” Nem, nem azt, aki Tróját megjárta és oly sok hányattatás után került vissza hazájába, hanem azt a sokkal bátrabbat, aki megismerve Nyugat-Európa kertművészetét... Brémában... Hollfeldernél Münchenben... Purpusnál Darmstadtban... Drezdában... „szinte ellopta”... Wotán hollóit, hogy Hugin, az emlékezés és Munin, a gondolat közvetítené az emlékezetnek e kertészek gondolatait.” Azt a bátrát, aki megtérve szegényes honába, ekevasat akasztott a „Magyar Ugarba”. Előbb Malonyán, majd itt, Jeliben, a korábban „Jelihálás” nevű pusztában. Mert jobbára puszta, kietlen, sivár vidék lenne ez, ha csak azt az állapotát tekintenénk, amelybe a több évszázados külterjes gazdálkodás sodorta.

Természetes állapota

ennél szebb, színesebb, érdekesebb lehetett, még maradéka is erről tanúskodik. Ezért foglalkozunk röviden azzal, hogy milyen lenne Jeli, ha ember még nem bolygatta volna meg.

Felszínében nagy, lényegbevágó változásokat ez ideig nem hozott létre a civilizáció. Annyira nem, hogy még ma is csak poros kavicsúton lehet megközelíteni. Annyira nem, hogy vízállásai, sekély tavai szerencsére érintetlenek. A táj legszembetűnőbb „műtárgya” mind ez ideig a második világháborúból fennmaradt tankcsapda.

Földrajzilag a Vasi-Hegyháton fekszik. Területének négyötöde fennsík, egyötöde a Kaponyás-patak forrásvidéke és völgye. Ez a völgy közvetlenül a Rába-síksággal,

a Kisalföld legdélibb csücskével köti össze Jelit. Fennsík és alföld találkozása mindennapos dolog, de ez a találkozás itt nagyon elüt a megszokottól, és megérdemli, hogy részletesen leírjuk. A bővívíz források száma is több ugyan hétnél (a Hétforrás név ellenére), de az apró, alig észrevehető vízfeltörések — amelyek helyenként éppen csak megnedvesítik a talajt — szinte megszámlálhatatlanok, mert egymástól el sem választhatók. S ezen a mintegy tizenöt hektárnyi területen annyi víz tör a felszínre, hogy Jeli alsó kapuja mellett már közel száz liter a patak másodpercenkénti vízhozama.

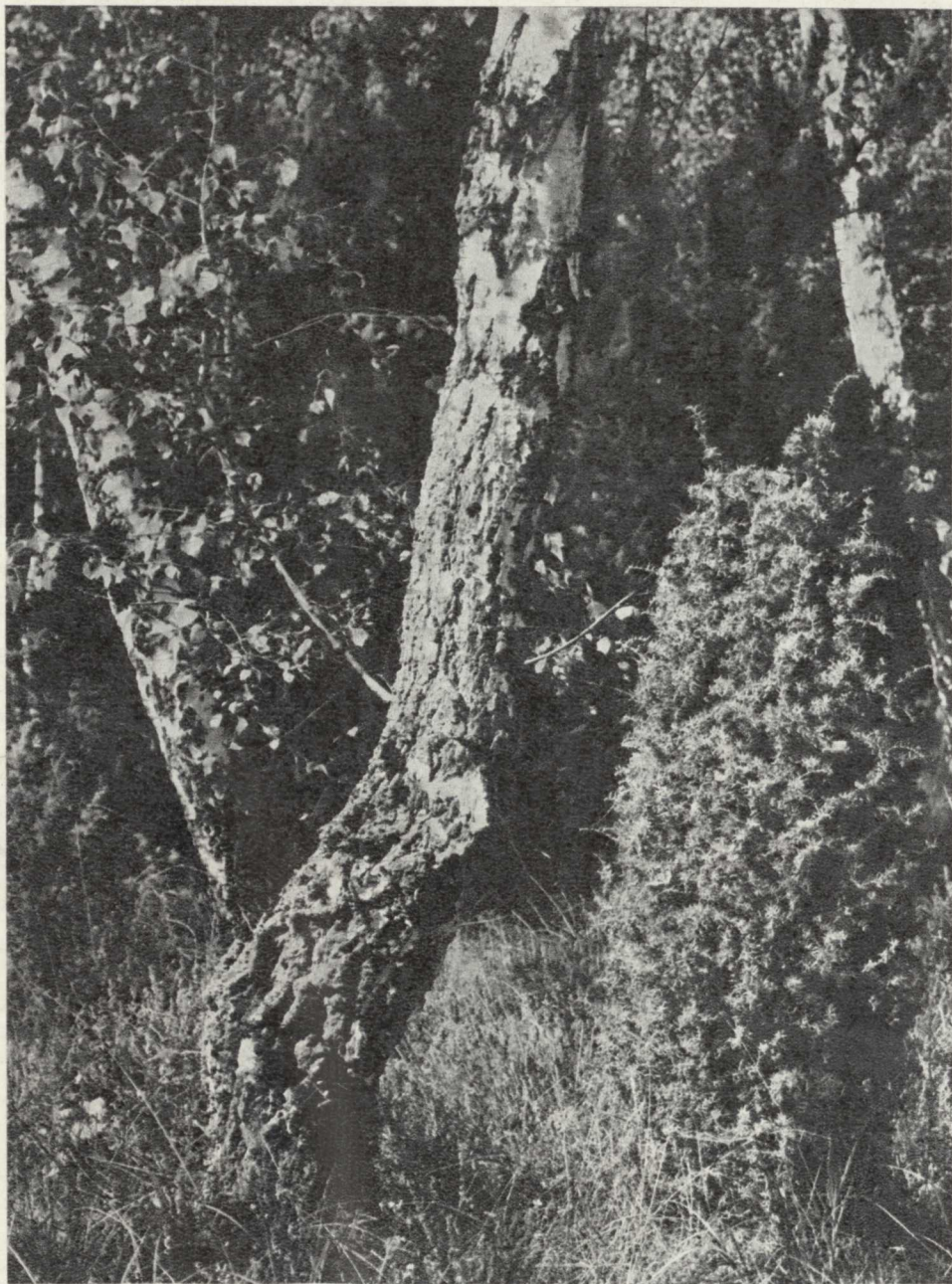
Erre a szép természeti jelenségre a geológiai múlt ad magyarázatot. Valamikor az új harmadidőszak elején (alsó-pliocén) a Pannon-tenger finom agyagot ülepített e vidék ősére, az akkori tengerfenékre. Erre az agyagrétegre zúdult az új harmadidőszak végén, a negyedkor (pleisztocén) elején, tehát mintegy 2—4 millió évvel ezelőtt, valahonnan a mai Alpok tájáról a Hegyhát óriási kiterjedésű és tömegű kavics alapja. Így a felszíni víz a 15—20 m vastag kavicsra megsűrűsödve összegyűlik a pannon agyag felett, s ebből a víztárolóból buzog a felszínre a sok forrás, éppen az arborétum területén. S ezek vize a forrás és a nyolcas műút közötti 2 km-es szakaszon négy malmot hajtott a malomipar rekonstrukciója előtt.

A termőtalaj pedig úgy alakult ki a Hegyháton, hogy a kavics alapra finom homokot, barna vályogot vagy mészmentes löszet hordott a szél a kiszáradó tengerfenékről. Jeli környékén és Jeliben vékonyabb-vastagabb rétegben, helyenként alig észrevehető dombokban, mészmentes finom homok fedi a kavics alapot. S a végső formát a víz adta meg: az évezredek óta bőven fakadó források egyre „rágták” a fennsík peremét, egyre beljebb s beljebb nyomulva abba, páradús, hosszú völgyet, rejtett oldalvölgyeket hozva létre. Meredek oldalak, zezugos völgyek, szelíd lankák, széles fennsík: ez Jeli felszíne.

Amilyen érdekes és változatos a felszíne, olyan a növényzete is. A görög hitrege szerint aszfodéloszok világították meg Hadész birodalmát, az „alvilági mezőket”: s ennek a tipikus mediterrán növénynek, a **királyné gyertyájának** (*Asphodelus albus* L.) a Hegyhát legészakibb spontán előfordulása. Az **atlanti csarabnak** (*Calluna vulgaris* L.) a legdélibb, a **tavaszi héricsnek** (*Adonis vernalis* L.) az egyik legnyugatibb lelőhelye. De találni itt még szubboreális flóraelemeket is, mint az **ernyős körtike** [*Chimaphila umbellata* (L.) Barton] és a **rovarfogó kereklevelű harmatfű** (*Drosera rotundifolia* L.). Észak és dél, kelet és nyugat, alföld és fennsík, földközi-tengeri, atlanti és kontinentális klíma ölelkezik ezen a helyen. Egészen pontosan a magyar flóratartomány (Pannonicum) átmeneti (alpokalji) flórajáráshoz (Castriferreicum) tartozik növényföldrajzilag a terület, amely felett évszázadokon át cserélődtek a birtokosok, örökösök, bérlők. Nevüket valószínűleg őrzi még a telekkönyv vagy levéltár, de nem érdemes kutatni utánuk. Kezük alatt a vidék csak „jelihálási puszta” lett és maradt. A netán arra vetődő idegen gyorsan odébbállt, civilizáltabb tájakat keresve.

Az első világháború alatt

jelentkező vevő azonban figyelmet érdemel. „Már a megjelenése is tiszteletet követelt, hatalmas, gondosan ápolt patriarcha szakálla, ragyogó szemének meleg sugárzása már első találkozásra megragadták, aki vele szembe került... Lebilincselő,

Nyírtörzsek borókával

Borókás-nyíres folt távolról

kedves modora, elragadó lelkesedése, derűs, de mindig józan határokon belül maradó optimizmusa... foglyul ejtette, aki gyakrabban érintkezett vele.” Ez az ember Ambrózy-Migazzi István volt. Nevét akkor már Európa-szerte ismerték a szakemberek, kertkedvelők. Negyedszázados munka volt a háta mögött. A malonyai lomblevelű örökzöld arborétum. Ezzel a nagyméretű kísérlettel bizonyította be az akkori tudományos világnak és az utókornak, hogy a mi kontinentális éghajlatunk alatt is lehetséges lomblevelű örökzöldeket a szabadban megtartani. Korának tudományos világa nem hitt ebben. „Anglia kertjeiben nincs halott évszak — igen, ott évhosszat zöldellnek a szubtropikus világ örökzöld lomblevelői. Miért nincs nekünk ilyen? Mert — így hangzik a kenetteljes régi oktatás — mert azok Angliának óceáni klímájában tenyésznek ugyan, de a mi kontinentális éghajlatunkat nem bírják. Nem! Nem igaz! Százszor nem! Nem az éghajlat, mi magunk vagyunk az okai. Az elfogultság, mely bilincsbe ver!... a tudatlanságon alapuló és nemtörődomséggel fenntartott elfogultság...”

Nem a természet, az ember!

Mert senki se higgye, hogy Malonya valami különlegesen védett sziget a Kárpátok aljában, amely mikroklímájánál fogva (a természet kegyes ajándékaként) alkalmas arra, hogy ott a szabadban tenyészsenek lomblevelű örökzöldek. Ambrózy előtt

Havasszépe- (*Rhododendron*
sp.) csoportok, 50 éves
erdeifenyő-állomány
(*Pinetum silvestris*) alatt

Tűzpiros japáni havasszépe
(*Rhododendron japonicum*
[GRAY] SURINGER)

Részlet
a fenyőgyűjteményből

Ketaba havasszépe hibrid
(\times *Rhododendron*
catawbiense MICHX.)

A „közönséges mahónia” is
szép növény (*Mahonia aquifolia* [PURSH.] NUTT.)

Kaukázusi sárga
(*Rhododendron luteum*
SWEET)
és kurume havasszépe
(*Rhododendron obtusum*
[LINDL.] PLANCH. var.
Kaempferi [PLINCH.]
WILS.)

Árnyékban

semmiben sem különbözött és nélküle ma sem különbözne a Kárpátok lábának más dombjától: fagyrepedésektől gyötört **csertölgyek gyertyánfával** elegyedve. Talaja sovány, kiszarolt, a vizet át nem engedő agyagtalaj (mai nevén pszeudoglejes barna erdőtalaj). Telei szigorúak, lejtői északi szélnek kitettek. Nyarai szárazak. Az évi csapadék csak kivételesen lépi túl a 700 mm-t évente. Mégis itt tenyészik hat-hét-száz féle lomblevelű örökzöld.

Ki ne ismerné a **kaméliát** — ha máshonnan nem, akkor a színházi plakátokról. Európában üvegházba dugják és féltve őrzik a hidegtől. Japánban minden kolostorkertben tömegével ültetik, még messze északon is. Ennek példájára próbálkozott vele Ambrózy Malonyán. És sikerrel tartották itt a szabadban több évtizeden át.

De az említett példa csak egy a sok százból, amelyek mindegyike külön siker. Hiszen olyan vidékek növényzetét gyűjtötte ide össze, amelyek vagy évi csapadékban múlják felül Malonyát, vagy az évi átlaghőmérsékletük kedvezőbb, sőt olyan vidékéket is, ahol a telet nem is ismerik. És mégis sikerült. Amerika, Japán, Szecsuan, Jünnan, Himalája, Kaukázus, Kisázsia, Balkán, Olaszország lombos örökzöldei varázsolnak szüntelen tavaszt a malonyai kastély köré. Hát nem csodálatos? A Szlovák Tudományos Akadémiának ma is tizenkét főből álló minősített kutatója foglalkozik annak kifürkészésével, hogy Ambrózy szubjektív felismerésen alapuló

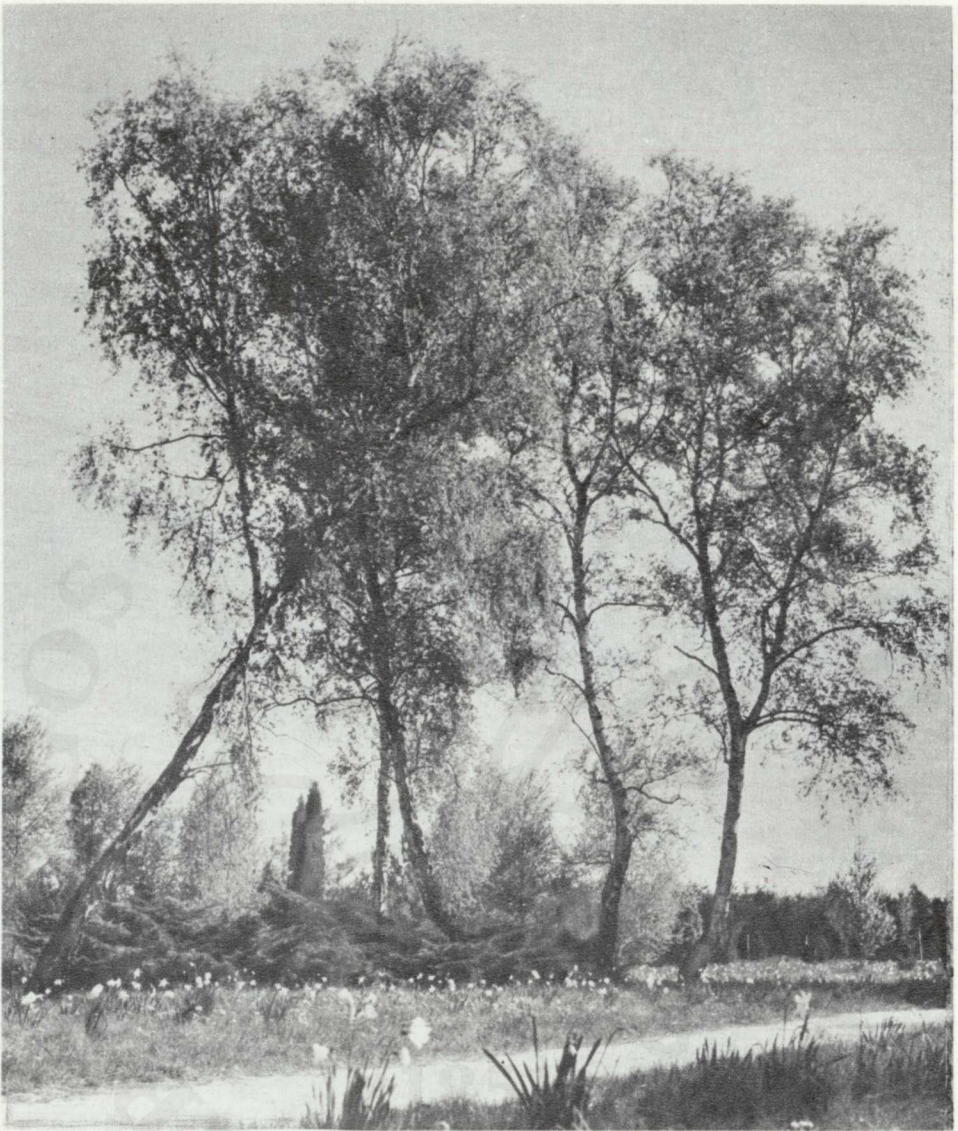

Borókás-nyíres belső hangulata

munkájának mik az objektív biológiai alapjai. Miért olyan érdekes kérdés ez? Azért, mert megválaszolása forradalmi újításokat tesz majd lehetővé a kertépítésben, a mező- és erdőgazdálkodásban.

„Bátran állíthatjuk — írják a szlovák kutatók —, hogy az arborétumban nem létezik a tél, legalábbis a mi itteni fogalmaink szerint, mert inkább hasonlít a nápolyi télhez, vagy az északi tavaszhoz”.

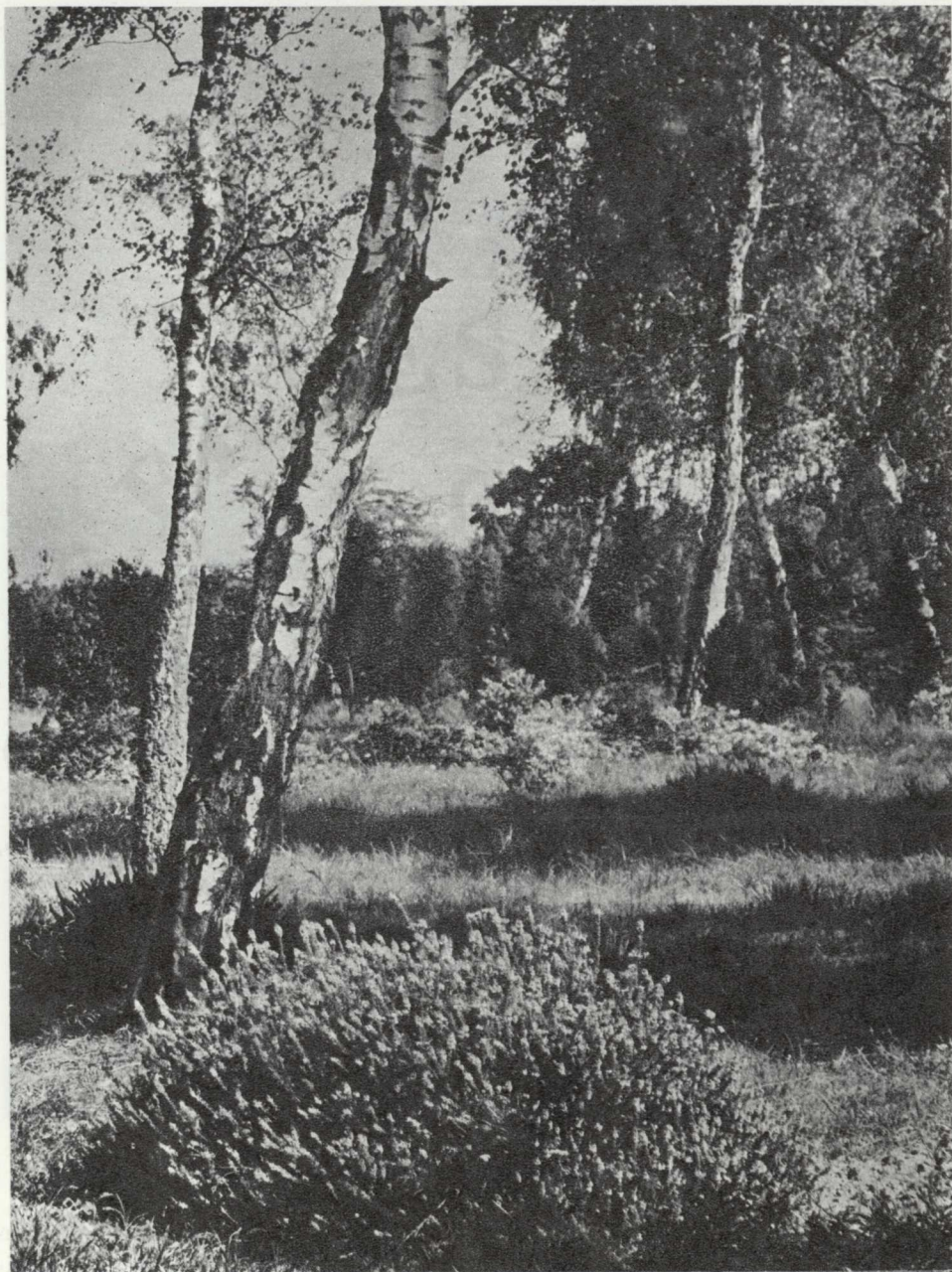
Malonyai munkássága európai hírnevet és tekintélyt szerzett Ambróznak. Művét ma már tengerentúl is, mondhatni, világszerte ismerik és elismerik. Sőt egyre jobban megcsodálják.

Nárciszmező

A parkot 1914-ben főkertészének, J. Misaknak a gondjaira bízta s akkor még nem sejtette, hogy nem látja többé a művet, mely nevét híressé tette. Az örökzöldek telepítése terén szerzett első tapasztalatokat J. Misak „Immergrüne Laubgehölze” című Berlinben megjelent munkájában foglalta össze.

Ambrózy maga nem adott ki összefoglaló művet malonyai munkájáról és a módszerekről, amelyekkel csodálatos eredményeit elérte. Csupán közleményei, tanulmányai jelentek meg nyomtatásban. Így 1921-ben a Német Dendrológiai Társaság Közleményeiben „Malonyai műhelyemből” címen így ír: „Malonyán az ősz nem szomorú. Az őszi lombhullás ott úgy hat, mint egy szoborleplezés. Az örökzöld

Erika (*Erica carnea* L.) törpecserje

fák ilyenkor jobban kibontakoznak a napnak és a szemnek. A **fenyőültetvények** komor hangulatából belépünk a fénylő **babérbozótba** és a nevető zöld **bambuszszűrűségbe**, melegünk lesz a szívünk körül. Dorombolni szeretnénk a gyönyörtől az örök életnek ebben a kis világában, ahol soha nincs megállás, ősz és tavasz, még és már szünet nélkül egymásba folyik, ahol minden virág, minden téli napsugár tízszerezen hat, a színhatások egymást kölcsönösen felerősítik és hol a délvidék telébe, hol az észak nyarába képzeljük magunkat”.

Nyugtalan, élénk fantáziája azonban lázasan dolgozott. Foglalkozott Hévízzel — szubtrópusi, trópusi kertet akart itt létrehozni. Az ő tanácsára ültették a **mocsárfenyő** foltokat a tó körül. Lomblevelű örökzöldekkel ültette volna be a Duna-ka nyart Nagymarostól Vácig. Mintegy „dunai Riviérát” akart itt teremteni. Foglalkoztatta a gondolat, hogy a Balaton északi partjáról is száműzze a telet! Így nyilatkozott erről: „Nem a klíma! Százszor és ezerszer nem a klíma, hanem az ember! Az ember a gyáva, mert mint a malonyai példa is bizonyítja, egész Magyarországon örökké lehetne tenni a tavaszt. S milyen lenne például a Balaton északi partvidéke örökzöld tavaszban, én el tudom képzelni. És milyenek lehetnének — nem, lesznek! — a magyar városok, ha udvarok, falak, utcák, parkok mind a soha el nem múló tavasz örökzöldjében fognak ragyogni. — Nem, nem a klímától függ, az embertől függ!”

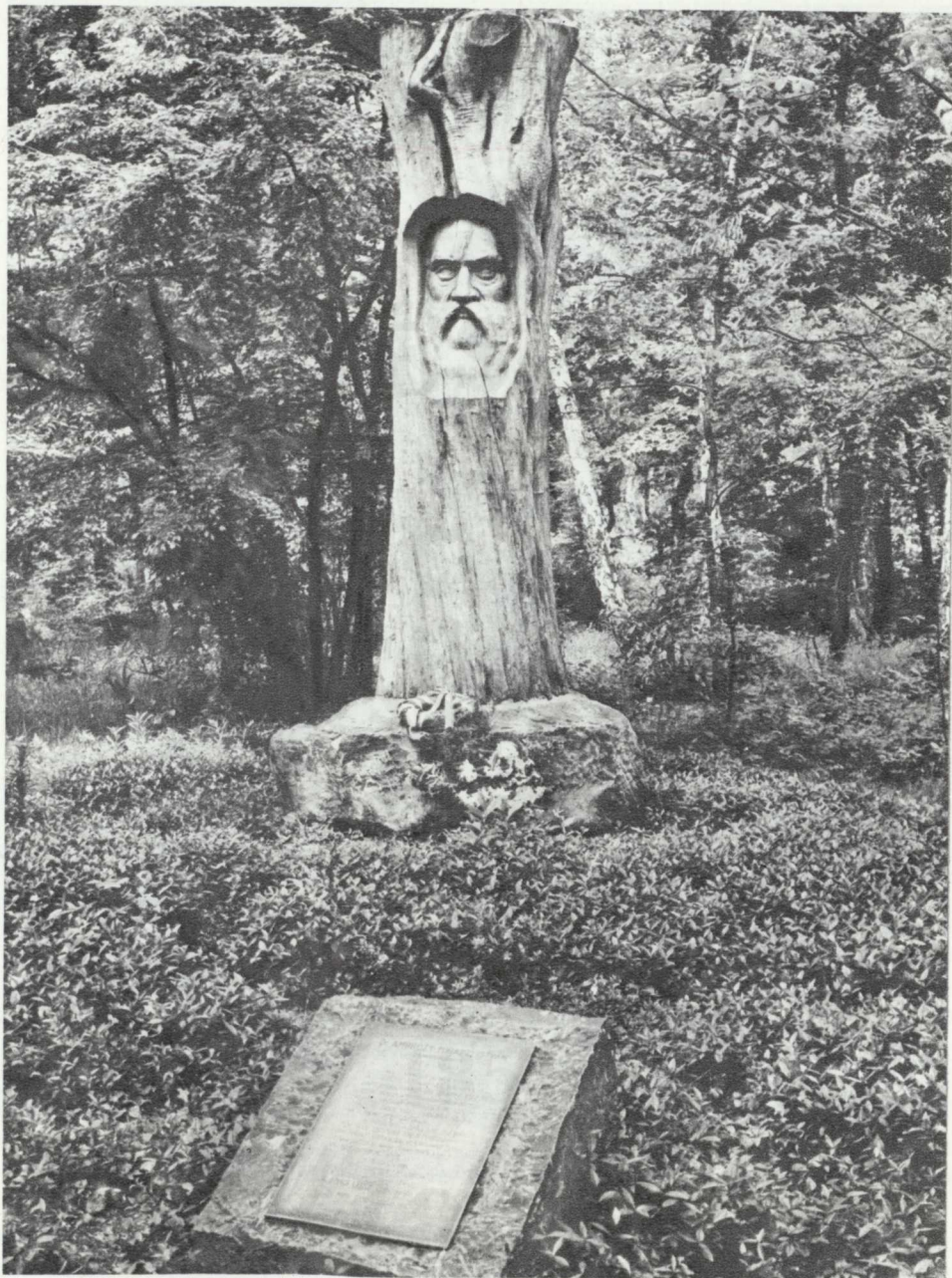
Ezeknek a nagy terveknek a megvalósítására kertészeti üzemeknek egymást talajban és éghajlatban kiegészítő (Közép-Európában több és a Földközi-tenger partjának valamelyik alkalmas pontján létesített, de központilag irányított) nemzetközi hálózatából gondolta a pénzt előteremteni. Ennek megvalósítására azonban már nem futotta sem erejéből, sem idejéből. De hogy elképzelésiben milyen sok realitás volt és van, s hogy ezek ma sem veszítettek aktualitásukból, arra jó példa egy véletlenül jól sikerült telepítés. Tihanyban, a volt apátság közelében a félsziget északi ormán egy **japán kecskerágó** (*Euonymus japonica* Thunb.) látható. Két méter magas, buján zöldellő lombjának másfél méter az átmérője. Közeliében védelmező árnyéknak nyoma sincs. A talaj sekély, száraz, szárító hideg északi szélnek erősen kitett. Semmi védelem a zord klímával szemben. És mégis. . . ! Az ember alig akar hinni a szemének. A „lecke” szerint, az örökösen szabályokat fabrikáló emberek szerint ugyanis az örökzöldeket „legalább a téli naptól védelmezni szükséges”. Úgy látszik, nem; bebizonyosodik, hogy ebben is Ambróznak van igaza, aki soha nem alkotott szabályt, sőt: „általános szabályoknak szerinte nincs értékük” írják róla, hogy ezt vallotta. S a másik következtetés: meg lehetne találni azokat a lomblevelű örökzöldeket, amelyekkel a Balaton északi partjáról száműzni lehetne a telet! Micsoda lehetőség lenne ez az idegenfoglalom bővítésére. . .

Vas megyében,

az ősi fészekben, Tanán telepedett le Ambrózy 1914-ben. Pár évvel később vásárolta meg a Borhordó út mentén elterülő, Kám község határában fekvő birtokot, amely szántóból, legelőből, csarabos mezőből és erdőből állott. Mind ez ideig úgy hitték, hogy e vásárlásban nem vezették távolabbi megfontolások, s hogy csak később, amikor a területet jobban megismerte, akkor ihlette volna meg a „genius loci”, azaz a „hely szelleme”.

Kínai borókafajták nyirekkel

A kertalapító emlékére

Kurume havasszépe (*Rhododendron obtusum* [LINDL.] PLANCH.
var. *Kaempferi* [PLANCH.] WILLS.)

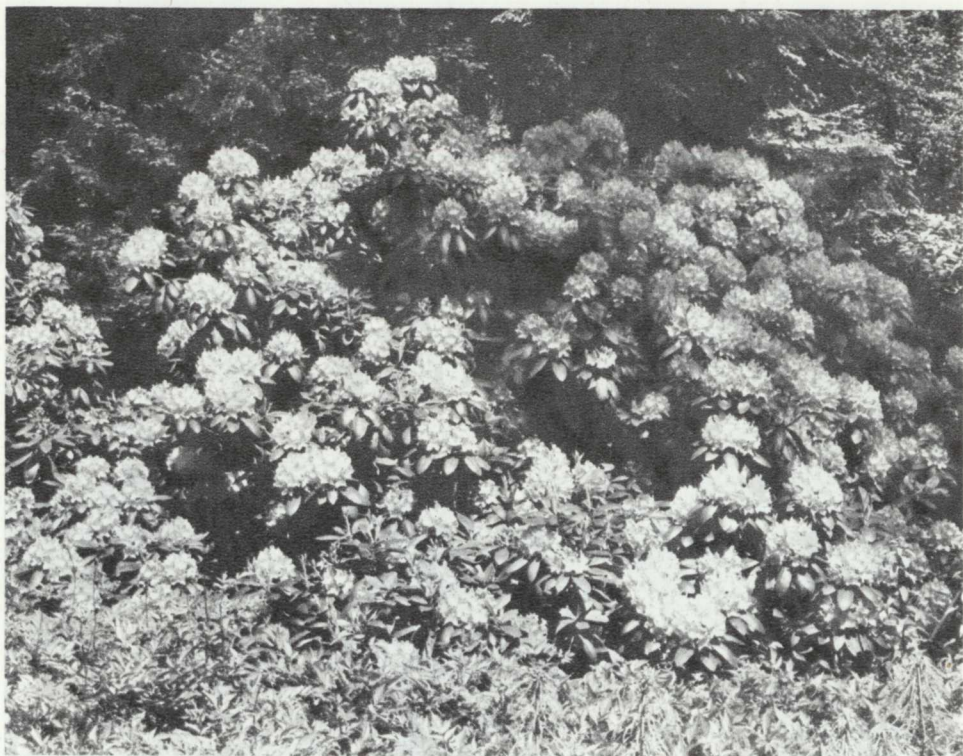
Az 1913. március 8-án Malonyán kelt leveléből azonban, amelyet Roth Gyulának, a későbbi Kossuth-díjas erdészprofesszornak írt Selmechányára, az derült ki, hogy őt már akkor foglalkoztatta egy Vas megyei kísérleti terület létesítésének gondolata, amikor senki sem sejtette, hogy milyen vészterhes idők következnek, s ő sem, hogy Malonyát rövidesen el fogja hagyni. Tehát nem a „hely szelleme ihlette” Ambrózyt, hanem ellenkezőleg, Ambrózy „lehelte szellemet” a helybe.

Az eredetileg hatszáz holdnyi ingatlan megvásárlása azonban könnyebben ment, mint birtokbavétele. Mivel ugyanis háború alatti „szerzemény” volt, a háború után az új tulajdonosnak „perrendszerű alapossággal” kellett igazolnia, hogy az nem há-

„Hófehérke” havasszépe (*Rhododendron mucronatum* G. DON.)

borús nyereségből ered. Feltehető, hogy el kellett számolnia a pénzügyi hatóságok előtt birtokai jövedelmével. Ezek a birtokok a történelmi Bars és Temes megyében feküdtek. A megalázó, hosszadalmas, bürokratikus eljárás csak 1921-ben ért véget. Érthető, hogy amíg a birtok sorsa bizonytalan volt, igen ritkán látogatta és alig ismerte azt. Ehhez képest hamar felfedezte Jeli érdekességeit, mert a Magyar Kir. Természettudományi Társulat Növénytani Szakosztályának lapjában, a Botanikai Közleményekben 1922 őszén azt írja: „Magyarországon e tavasszal léptem ismét kertészeti aktivitásba Vas megyében...” S ugyanebben a tanulmányban már viszonylag jó, de mindenesetre nagyon érdekes leírást ad Jeli flórájáról. Miért írhatjuk azt, hogy

Ketaba havasszépe (*Rhododendron catawbiense* MICHX.) 50 éves példánya

„viszonylag jó”? Azért, mert a tudomány, amely a növények társulásának törvényszerűségeivel, e társulások „evolúciójával” (tudományos nevén szukcesszió) foglalkozik, csak később kezdte szárnyait bontogatni. Ezért nem szabad felróni Ambróznak, hogy a csarabost (amely akkor a terület felét borította) és a nyfrest „végállomásnak”, a természetes fejlődési folyamat csúcsának hitte. Nem tudhatta, hogy a fennsík akkor is félszáraz cseres-tölgyes, ha mint írja: „Hiányzik a tölgy, amelyből csak egy egyetlen fiatal cserfát találtam...” Amint hogy az sem von le semmit a cikk tudományos értékéből, hogy — a kor divatjának megfelelően — eltúlozta az „elcsarabosodási folyamat (Verheidungsprocess)” veszélyeit. A „vaskőfok (Ortstein)” a savanyú és ásványi anyagokban szegény talajokban 60—80 cm-es mélységben kialakuló vízzáró vasoxid-réteg. Abban az időben, amikor a gőzeke is legfeljebb csak 50 cm mélységig tudott hatolni, joggal rettegtek tőle. Ma már nem veszély, mert mélyen szántó ekéink a felszínre forgatják, ahol a levegőn elbomlik.

Ami viszont előremutató, haladó a tárgyalt tanulmányban, az ma is aktuális, és ma is figyelmébe ajánlható számos szakembernek országszerte, de különösen a Vas megyében és a Jelivel foglalkozóknak: „...szándékozom Jeli változatos növénytakaróját megmenteni és a gazdag honosítási lehetőségeket kihasználni.” És tovább: „A növénygeográfiai alapon álló tájalakítónak Jeli geoplasztikai, edaphikus, klimatikus és hydrologiai viszonyai gazdag lehetőséget nyújtanak, melyek kihasználását nem akaszthatják meg a mai viszonyok nehézségei sem. Malonyát egyedül csinál-

„Cirmos” Ketaba havasszépe hibrid (*Rhododendron catawbiense* MICHX. [‘Mrs. Helene Koster’])

tam mint kezdő, a jeli növényrezervációt és parkot pedig sok évi tapasztalatom és beható tanulmányaim alapján akarom megteremteni.”

Már az eddigiek is fényesen bizonyítják, hogy a kertalapító Ambrózy véletlenül sem akart megmaradni az éppen adott, a készen talált keretek között. Megtartani mindazt, amit természetesnek tartott (vagy a tudomány akkori állapota szerint természetesnek vélhetett), „a gazdag honosítási lehetőségeket” pedig kihasználni szándékozott. Ha pedig valaki honosítani akar, azzal számolnia kell, hogy a táj, amit létrehoz, mesterséges táj lesz. „Hypermalonyát”, tehát Malonyát is túlszárnyaló arborétumot akart itt létrehozni. Malonyát pedig örökzöldek honosításával aligha lehet túlszárnyalni. Marad az egyik lehetséges következtetés, hogy a színek gazdagságával, **havasszépe (Rhododendron)** cserjékkel kívánta a „többletet” megteremteni. Mindezt nagyon gondosan megtervezte. Erre utal Gáyer Gyulának még Ambrózy életében megjelent tanulmánya: „Jelit kezdettől fogva nagyszabásúan előkészítették és egységesen tervezték meg.” De ezt bizonyítja az a lelet is, amely 1975-ben került elő az Erdészeti és Faipari Egyetem levéltárából. Az Ambrózynak szóló levélben az erdőmérnöki osztály — Roth Gyula előterjesztése alapján — helyesli „a jelenleg teljességgel kizsárolt és tönkretett erdőterületnek” Ambrózy által tervbe vett rekonstrukcióját.

Ma még sajnos nincsenek meg a tervek, amelyeket Ambrózy minden bizonnyal előterjesztett, nincs meg az erdőmérnöki osztály vitaanyaga, Roth Gyula előterjesz-

Kurume havasszépe csoport (*Rhododendron obtusum* [LINDL.] PLANCH. var *Kaempferi* [PLANCH.] WILLS.), háttérben Malonyai tuja (*Thuja occidentalis* L. var. *malonyana* AMBR.-MIG.)

Malonyai tuja (*Thuja occidentalis* L. var. *malonyana* AMBR.-MIG.) és „kék gömb” oregoni hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. MURR.] PARL.)

„Aranyásó” havasszépe (*'Klondyke'*)

tése — de már az eddig előkerült okiratok is megcáfolták azt a szájhagyományt, mely szerint Ambrózy tervek nélkül, „kapásból” ültetett s vetett volna. Ha meggondoljuk, hogy saját írása szerint 1922 tavaszán kezdett Vas megyében kertészkedni, s 1924 februárjában már egyetértő levelet kap Sopronból, akkor az előbbi s minden hasonló híresztelés teljesen hamisnak bizonyul. Sőt ellenkezőleg; rendkívül óvatos volt mind a tervezésben, mind a kivitelezésben. Sokan és sokáig öncélúnak vélték azokat a 10—100—200 m²-es növényfoltokat (*Cyclamen ibericum* Mill. *C. coum* Goldie., *C. purpurascens* Mill., *Carex brizoides* Jusl. et L., *Vinca minor* L., *Pachysandra terminalis* Sieb et Zucc., *Arctostaphylos uva-ursi* [L.] Spreng., *Allium ursinum* L.,

„Kék gömb” oregoni hamisciprus egyik, legfrissebb magyar nemesítés Barabits Elemértől
(*Chamaecyparis lawsoniana*)

Primula japonica, hogy csak a szembetűnőbbeket említsük), amelyek a volt akácosok, illetve a bükkös alját tarkították a fenyőtelepítések és az északnyugati birtokhatár között. Az utóbb napvilágra került bizonyító erejű iratok fényében már teljesen világos, hogy ezek kísérleti parcellák voltak. Ezek eredményeinek felhasználásával alakult volna ki a nagy tájkert. Lassan, fokozatosan, kevés költséggel. A lassú átalakítás kétségtelen bizonyítékának tekinthetjük a Hétforrás táján fellelt piroszárnyú hegyi juhar (*Acer pseudo-platanus* L. f. 'Rubroalatum') példányokat, vagy a *Sphagnum* telep közvetlen közelében talált sárgászöld virágú tulipánfát (*Magnolia acuminata* L.). Aligha feltételezhető Ambrózyról, hogy ne lett volna tisztában az

Koreai havasszépe (*Rhododendron schlippenbachii* MAXIM.)

akác viszonylag rövid életével, vagy az akácerdők talajának rendkívül gyors változásával, dinamizmusával, hogy ne olvasott volna az akác gyökerén élő nitrogénkötő baktériumokról. Ezért nagy merészség lenne annak feltételezése, hogy az akác-állományokkal távolabbi céljai lettek volna.

Minden jel, irodalmi adat, fellelt levéltári anyag arra utal, hogy az első magvetés 1924 tavaszán volt Jeliben. A ténykedés súlypontja a mai havasszépeliget és annak közvetlen környéke volt.

Szép volt már Jeli, és legalább 4–5 hektárt tett ki az intenzív művelésbe vont terület, amikor Ambrózy 1932 elején rákos daganatot észlelt a nyelvéen. Eleinte titkolta családjá előtt és a szokottnál is nagyobb ütemben szorgalmazta a vetést, a dugványozást, az ültetést. Ez év őszén szanatóriumba került, ahol megoperálták, és átmenetileg javult állapota. 1933 tavaszán még gyönyörködött Jeli szépségeiben. Majd augusztus elején egyik nap beszólt erdészének:

- Hozzon magával kérem egy kapát!
- Milyen kapát, uram, hová megyünk?
- Teljesen mindegy, milyen kapát hoz...

Sokáig bujkáltak az őserdő sűrűségű borókásban, míg egy eldugott helyen Ambrózy meg nem állt.

— Jelölje meg ezt a helyet kérem, hogy majd meg tudja mutatni családomnak. Azt akarom, hogy ide temessenek.

Ötvenéves kaukázusi sárga havasszépebokrok (*Rhododendron luteum* SWEET.)

Néhány hét múlva, augusztus 31-én fejezte be alkotásokban gazdag életét. Haladó társadalmunk minden év májusában, a havasszépe virágzásakor rója le kegyeletét az önzetlen kertalapító sírjánál. Önzetlen? Igen! Nem kastélya parkját építette ki státusszimbólumnak, nem hétvégi háza, nyaralója kertjét építette, hanem a köznek alkotott tudatosan.

Sokan és sokszor feltették már a kérdést, hogy miért ide temetkezett, húsz kilométernyire lakóhelyétől, családjától?

Úgy érezzük, nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy ezzel akarta családját Jeli gyakori látogatására „kényszeríteni”. A szelíd erőszaknak ez a síron túlról is cselekvésre ösztönző fegyvere bevált. Az özvegy gyakran járt ki, őriztette, fenntartotta a kertet. Még tizenkét évig, élete végéig, hűségesen. Tanán halt meg, jeltelen sírban nyugszik. Leányuk — maga is özvegy — már korábban nyugatra ment. Egy időre magára maradt Jeli.

Kíméletlen harc indult meg ekkor az őshonosság előnyeit élvező, agresszív hazai növényzet (**fagyal, borókafenyő, seprőzanót, rezgőnyár, vadseresznye**) és a távoli tájakról, még távolabbi földrészekről ideszakadt növényzet között. Ez a harc könnyörtelenül kiselejtezte mindazt, amit csak féltő gond, csak külön munka tudott volna megvédelmezni az agresszívekkel szemben. Azok a növények, amelyek túléltek a következő másfél évtizedet, azok honosítottak tekinthetők a Nyugat-Dunántúl savanyú, laza talajain.

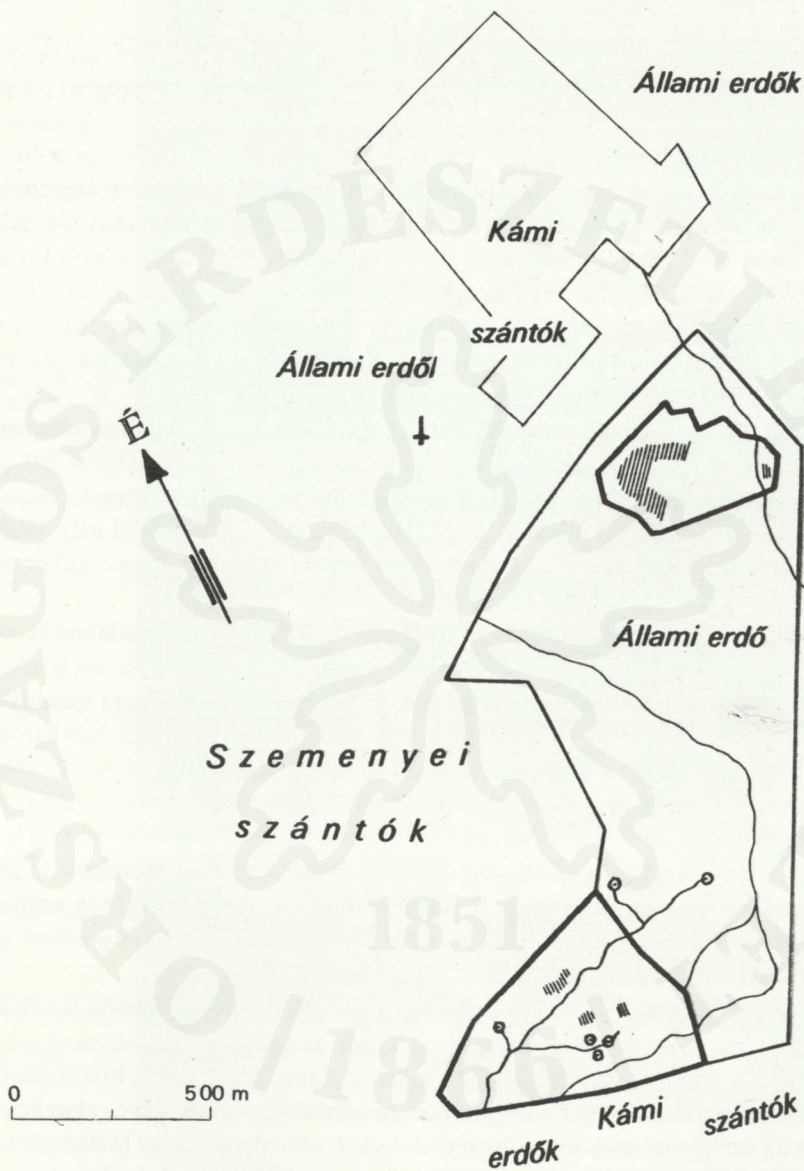
Kis télizöld (*Vinca minor* L.)

A nagybirtokrendszer felszámolásakor

ennek a birtoktestnek a szántóterületei is nincstelen szegényparasztok között kerültek felosztásra. A borókás dzsungel, a nagy kiterjedésű csarabos és a Hétforrás környékét övező akácok az állam tulajdonába és államerdészeti kezelésbe kerültek. Nem is lehetett ez másként, hiszen az újonnan földhözjutottak jó hogy a szántóterületek megművelésével megbirkóztak. Mit kezdtek volna kezdetleges eszközeikkel a „vas-kőfokkal” szemben. Milyen óriási feladat lett volna számunkra a borókás és csarabosok kiirtása. Az államerdészet pedig — és ez teljesen magától értetődik — a csarabosban nem a Lüneburger Heidét, a borókásban nem az „őstermészetet” látta, hanem parlagként leltározta fel és erdősíntendő területként tartotta számon ezeket. Az 1950-es évek elején be is ültették mind erdeifenyővel, és ma már szép rudasok (szaknyelven így hívják a 10—20 cm átmérőjű erdőket) borítják a hajdani parlagokat.

A borókás-nyíres mintegy 5 hektárnyi foltja és a Hétforrást övező mintegy 15 hektárnyi akác, égeres, illetve bükkös érintetlen maradt, sőt 1953-ban természetvédelmi területté nyilvánították ezeket. Idővel a két területet egyesítették, bekerítették és javaslatot készítettek az Országos Természetvédelmi Hivatalnak a terület továbbfejlesztésére. A javaslat lényege a következőkben foglalható össze:

- Természetvédelmi területek határa
- ▨ Védelemre érdemes foltok
- † Ambrózy sírhelye

Jeli 1953-ban

a) a havasszépe- és örökzöld-honosítási kísérletek eddigi eredményeinek megmentése, azok rekonstruálásának folytatása;

c) az akácok helyén erdészeti honosítási kísérletek megindítása egyelőre tájékozódó jelleggel, majd az itteni tapasztalatok alapján az ország több pontján;

c) amikor a faállományok hosszú időre tartós keretet biztosítanak, akkor kerül sor a hagymás és évelő kultúra rekonstrukciójára és továbbfejlesztésére.

A havasszépe címszót hiába keressük. A magyar nyelv értelmező szótárában. Nem „beveti” elnevezés, csupán félhivatalos neve egy növénynemzettségnek, amely hazánkban nem honos. (A Révai Nagy Lexikonban még megtalálni a havasszépe címszót utalással a Rhododendronra. A Természettudományi Lexikonban a havasi rózsza, a hangarózsa címszó alatt található.) Az Északkeleti- és Déli-Kárpátokban egy faja él a nemzetiségnek, a kármínpiros virágú Rhododendron Kotschy Simonkai, de olyan helyen, ahol nem él magyar nyelvű lakosság. Így aztán e növénynek nincs is népi eredetű neve. A havasszépe kétségtelenül műszó, de nagyon találó, sokatmondó. Kár, hogy nem terjedt el. De hogyan is terjedt volna el, mikor maga a növény is alig található ma. Nyugat-Dunántúl néhány kertjében kultiválják, de nem régóta. Az ország belsejében csak elvétve van belőle egy-egy.

Az irodalmi magyar nyelvben, legalábbis az igényesebb írók, a görög elnevezést használják és sokuknál a jó ízlés, az igényes kertészeti kultúra szimbóluma lett ez a cserje. Nem ok nélkül... A kevésbé igényes irodalmi művekben a német elnevezés (Alpenrose) szolgál fordítását használják — „havasi rózsza” —, vagy ami még jobban bántja a fülünket, „alpesi rózsza”. Ne használjuk ezeket a torzszavakat. Akkor már inkább maradjunk a görögből eredő megnevezésnél.

Am a görög megnevezések körül is sok hiba van. Például a rhododendron szóösszetételben a rhodon rózsát, a dendron élő fát jelent. Rhododendron tehát rózsafát jelentene. Noha a rózsafához semmi köze, a hangafélék (Ericaceae) családjába tartozik a nemzetiség. Kétszáz éve, hogy Linné a Species Plantarum (szabatosan Növények fajtái) című alapvető munkájában leírta ezeket a növényeket — az akkor ismert tizenegyet. Néhány évvel később megjelent következő művében még maga Linné átkeresztelte a nemzetiséget Azaleának. Hogy az átkeresztelésnek az volt-e az oka, hogy ő is félrevezetőnek találta volna az első megnevezést? Nemigen hihető. Annál is kevésbé, mert ez az új megnevezés is félrevezető, hiszen a görög azaléosz (azaz szélsőségesen száraz) szóból ered, és arra utal, mintha a növények a száraz termőhelyeket kedvelnék. Szó sincs róla!

E kettős megnevezéssel viszont két évszázados zűrzavar támadt. Melyik a helyes? Rhododendron vagy Azalea? Nos ma már az egész nemzetiség neve Rhododendron — tekintet nélkül arra, hogy a nemzetiségen belül az örökzöldek vagy a lombhullatók csoportjába tartozik-e valamely faj vagy fajta. (A nemzetiség szekciókra és alszekciókra oszlik, de az osztályozásnak semmilyen tekintetben sem alapja, hogy lombhullató-e vagy sem egy kérdéses faj.) Tehát a dendrológiában (az élőfák leírásával foglalkozó tudomány) a Rhododendron megnevezés győzött, de a kertészeti gyakorlatból máig sem tudta kiszorítani az Azalea nevet, ahol is a melegházban hajtattott, többnyire szubtrópusi eredetű havasszépék megkülönböztetésére használják azt.

A magyar havasszépe elnevezés szerencsésen utal arra, hogy hol élnek ezek a növények vadon. Magas hegységekben, közel az örök hó birodalmához, ahogyan

Kurume havasszépe (*Rhododendron obtusum* [LINDL.] PLANCH.
var. *Kaempferi* [PLANCH.] WILLS.) fiatal erdeifenyvesben

fölfelé haladva egyre törpülnek és ritkulnak a fenyőerdők, ott elegyednek egyre nagyobb tömegben a fenyők közé. Míg végül átveszik az uralmat, és egészen a havasi legelőig áthatolhatatlan, sűrű dzsungelt alkotnak. Innen a magyar megnevezés. Használjuk és terjesszük a növény magyar nevét.

Európában öt faja él a nemzetségnek. Még a messzi északon a Lappföldön is él egy képviselőjük (**Rh. lapponicum** Wahlenb.). Aztán az Alpokban él a **rozsdás havasszépe** (**Rh. ferrugineum** L.) és a **borzas havasszépe** (**Rh. hirsutum** L.). Az előzők spon-tán hibridje a **Rh. halense** Gremlich. A Kárpátokban előről már említést tettünk. De a **Rh. Kotschyi Simonkai** még a Balkán hegységben is előfordul. (Az alpesi és kárpáti fajok mézszekedvelők.)

A Kaukázusban is öt faja található a nemzetségnek. Itt, Európa és Ázsia határán honos a **kaukázusi sárga havasszépe** (**Rh. flavum** G. Don.). Ez tehát itt is, ott is honos. Sűrűségeikben a két kontinenst elválasztó fehér oszlopok... kilométereken át. Szmirnov orosz orvosbotanikusról neveztek el a **grúziai havasszépét** (**Rh. smirowii** Trautv.). Tovább haladva kelet felé ugrásszerűen nő a fajok száma. Fajokban leg-gazdagabb a két kínai tartomány, Szecsuan és Jünnan mintegy ötszáz — eddig meg-talált és leírt — fajjal. Gazdagok a Himalája déli lejtői, Burma, Ceylon, Óceánia. A nemzetség földrajzi elterjedése egyedül itt lépi át az egyenlítőt. Ausztrália legészakibb csücskén csak egy faja él. Észak-Amerikában viszonylag kevés faj képviseli, de óriási területeken. Mint például a **virginiai havasszépe** (**Rh. virginianum**) magyaror-szágyi területen. Vagy a **ketaba havasszépe** (**Rh. catawbiense** Michx.), amelyik egy kihalt — a dakotákkal rokon — indián törzs nevét őrzi, és nagyon hasonlít a **pontuszi havasszépéhez** (**Rh. ponticum** L.). Dél-Amerikából és Afrikából viszont teljesen hiányzik a nemzetség. Így is azonban még mintegy ezer vadon élő fajtát tartják számon.

A kertészek viszonylag hamar felismerték a havasszépe jó alkalmazkodóképessé-gét, s azt is, hogy azok igen jól keresztezhetőek egymással. A nemzetség rajongói már a múlt század elején elkezdték nemesíteni: egyiknek színét, másiknak dús virágzását, harmadiknak télállóságát kívánták az utódokba átörökíteni. Sikerült is úgy fel-dúsítani számukat, hogy ma már a nemzetségnek mintegy 8000 taxonját regisztrálják.

Kezdetben még olyan latin nevet adtak egy-egy új fajtának, amely utal annak valamilyen tulajdonságára. Később azonban — a taxonok számának rohamos emelkedésével — kimerült a latin szókincs, s ettől kezdve, fokozatos átmenettel, az új fajtának, kultúrváltozatoknak fantázianevet adtak: a nemesítőről, a nemesítés helyéről, a faiskoláról, közismert nagy emberekről, feleségről vagy titokban tartott kedvesről.

Nyolcezer — egymástól sokszor csak színárnyalatban különböző — taxon nyilván-tartása hallatlanul nagy munka, és kitűnő szervezettséget követel. Mert képzelje el az Olvasó, hogy valaki bejelenti a szerinte új, a nyolcezeregyedik havasszépe taxont. Kell lennie egy központi szervnek valahol a világon, amelyik eldönti, hogy a be-jelentett növény valóban új és vele azonos nincs az eddig nyilvántartott nyolcezer között. Ezt a nagy munkát a Royal Horticultural Society Rhododendron Szekciója vállalta magára. (A társaság adminisztrációjának székhelye Vincent Square Lon-don Sw. 1.)

A leghíresebb havasszépe-bemutató kertek közül csak kettőt nevezünk meg, mert mindegyik csupán egyórányira van Londontól. Egyik a Royal Botanic Garden

Havasszépedzsungel idős erdeifenyves alatt

Kew (120 hektár kiterjedésű). Londontól alig egyórányira villamossal. A másik az Edinburgh Royal Botanic Garden (32 hektár területen). Ez is egyórányira van Londontól — repülővel! De ez utóbbi 300 éves! Mi is volt nálunk háromszáz évvel ezelőtt...?

Amerikában is nagy tábora van a havasszépe rajongóinak. Az élelmes utazási ügynökségek ezt úgy használják ki, hogy „rhododendron túrákat” szerveznek az Appalache- vagy a Sziklás-hegység havasszépével borított vidékeire. A túrák egyetlen célja: gyönyörködni a havasszépében.

Ennyi bevezetés után joggal kíváncsi már az Olvasó, hogy mik a havasszépe termesztésének fontosabb feltételei. Nos, ezek fontossági sorrendben a következők:

- a) közepesen savanyú ($4 < \text{pH} < 6$),
- b) üde, jó vízháztartású (soha nem nedves, nem száraz),
- c) laza (tőzeg vagy homok, legfeljebb vályogos homok) talaj,
- d) fényigényes fajok (nyír, erdeifenyő, vörösfenyő) laza árnyéka legfeljebb 40—50 százalékos napfényt bocsátással (ügynevezett „körárnyék”),
- e) Nyugat-Dunántúl éghajlata (csapadék, hőmérséklet és légnedvesség viszonyai), azzal a kiegészítéssel, hogy ez nem zárja ki a Mátra, a Bükk, a Sátor-hegység csapadékosabb és párásabb felső régióit,
- f) s végül ahol öntözni kell, ott mészmentes öntözővíz.

A felsorolt feltételek közül az a) és az f) a havasszépék 99%-ára, az úgynevezett mészkerülő havasszépékre igaz. Ezek bármelyike is meszes talajba ültetve sínylődik, sárgul, nem virágzik, nem hoz új hajtást, kipusztul. Rossz nézni az ilyen! Kérdés, hogyan lehet ezt megelőzni? Úgy, hogy csak savanyú talajba ültetjük. Az összes többi feltétel (b-től f-ig bezárólag) megteremthető mesterségesen, egyedül az a) feltétel, amelyet mesterségesen csak hallatlanul nagy költség árán (talajcserével), de így is csak átmenetileg lehet megoldani.

Jeliben 1959-ben kilenc identifikált és mintegy további hét, akkor még meg nem határozott havasszépe nyílt. 1965-ben 27, 1971-ben 72 taxon nyílt. Az 1975 tavaszán nyíló taxonok száma már 164 volt, és további mintegy 100 állt virágzás előtt. A legérdekesebbekről itt nyújtunk egy kis ízelítőt.

Japán kertészek nemesítették ki a századokkal ezelőtt a nagy virágú, fehér, örökzöld havasszépét (**Rh. mucronatum** G. Don.). Jelibe is fehér virággal került a herényi faskolából 1960 tavaszán. Több éven át vetették a magját, mígnem körülbelül a nyolc-tízezredik példány lila virágot hozott. Lázás nyomozás az irodalomban és kiderült, hogy aki a fehér virágú havasszépét leírta, nem járt el kellő körültekintéssel, mert az alapfaj ma is megtalálható a japáni őserdőkben — lila virággal. De mert ezt csak később találták meg, már csak fajtaként (**Rh. mucronatum** G. Don. var. **ripense** [Mak.] Wils.) írhatták le.

Ajándékként került Jelibe „örökzöld havasszépe” megjelöléssel néhány grammnyi mag. A mintegy négy-ötezer **ketaba havasszépe** magonc között egyszerre három különlegesség is akadt. Sajnos mindhárom leírták, azaz felfedezték már. Egyik lilás rózsaszín, csaknem fekete (sötétlila) pettyekkel. Olyan, mintha „**cirmos**” lenne (**Rh. catawbiense** 'Mrs. Helene Koster'). A másik bíborpiros, nagy virágú (**Rh. cat. 'Pupureum grandiflorum'**). S végül a harmadik a halványlila, méltóságteljes megjelenésű, Allahról elnevezett **ketaba havasszépe**.

'Cunningham's White' (*Rh. caucasicum* × *Rh. ponticum album*) havasszépe

A **kurume havasszépék** japáni eredetűek, de Jelibe a kertalapító idejében kerültek állítólag Illinoisból. Ezek magját is tízezerszám vetették. S egyszer csak (de már tízéves korában) feltűnt egy, amelynek virágai három vízszintes „emelet”-ben sűrűn egymás mellett szőnyegszerűen helyezkednek el. Sajnos ez sem újdonság. 1931-ben már megtalálta és leírta Vuyk van Nes holland nemesítő és a **'Schubert'** fantázianevet adta neki. Szerencse, hogy megtalálták, balszerencse, hogy más hamarabb találta meg.

A kaukázusi sárga magoncai közül tűnt ki a színaranyhoz hasonló sárga színével a **'Klondyke'**, amelyek jó okkal neveztek el az aranyláz székvárosáról. (A magvetésekből kiválogatott változatok genetikailag nem azonosak a már egyszer leírt változatokkal, csak annyira „hasznók”, hogy könnyebb volt az azonosság, mint a különbözőség megkeresése.)

A havasszépe-telepítések a mai Jeliben három fő csoportba oszthatók:

- a) borókás-nyíres havasszépeliget,
- b) erdeifenyves havasszépe-cserjeszinttel és
- c) exóta fenyves havasszépescserjékkel.

Az első — a legidősebb — módszer a kertalapító szellemi és tárgyi hagyatéka. Hátránya e módszernek, hogy a kezelőnek szüntelen résen kell lennie, mert a nyír rövid életű fafaj, és állománya önmagát képtelen reprodukálni. Minden nő alatta — rezgőnyár, csertölg, kocsánytalan tölgy, cseresznye —, csak éppen nyír nem. Ezért e rendszer instabil, és fenntartása nagyon munkaigényes. Területének számottevő növelése nem volna célszerű, de a meglévő kultúrtörténeti érdekességénél fogva és a kertalapító iránti kegyeletből is mindenáron fenn kell tartani.

A második fő csoportot az erdeifenyő védőállomány alá telepített havasszépe-foltok alkotják. Az örökzöld havasszépék már a fiatal erdeifenyves alatt is nagyon jól érzik magukat, a lombhullatók azonban csak az idősebb erdeifenyves alatt rakodnak fel virággal. Az erdeifenyő 150—200 évig is megtartható. Így ezek az együttesek — erdeifenyő és havasszépe — viszonylag nehézség nélkül is igen hosszú ideig megőrizhetők.

Nagyjából ugyanez vonatkozik a harmadik csoportra is (ilyen csak két kísérleti ültetés van), de azzal a kiegészítéssel, hogy az egzóta foltokat húszéves koruk előtt nem érdemes beültetni havasszépékkel, semmivel. Így majd 1985 után lehet elkezdni az egzóták aljnövényzetének, cserjeszintjének kialakítását.

Az örökzöldek tárgyalásakor nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy ezeken általában a lomblevelű örökzöldeket értjük — noha számos más örökzöld is van. Így fenyők, pozsgás növények, mohák, számos lágyszárú évelő. A mi éghajlatunk alatt mindezek a természettől fogva adottak, egyedül lombos örökzöldekben szegény természetes vegetáciánk, s éppen ezért van társadalmi-politikai jelentősége a lombos örökzöldek meghonosításának. Éppen azért, mert a természet erejének megtörését jelenti — bármilyen szűk területen is. Ezen túl is jelentőségük van a lombos örökzöldeknek esztétikailag: a fenyők ugyanis önmagukban merevek — és kissé megszokottak, a mohák és pozsgások csak igen nagy tömegben hatásosak, de havas időben nem is láthatók, a lágyszárúak legnagyobb részére ugyanez vonatkozik. Csak a fás lombos örökzöldek, egyedül csak ezek tudnak nyári hangulatot varázsolni teleinkbe.

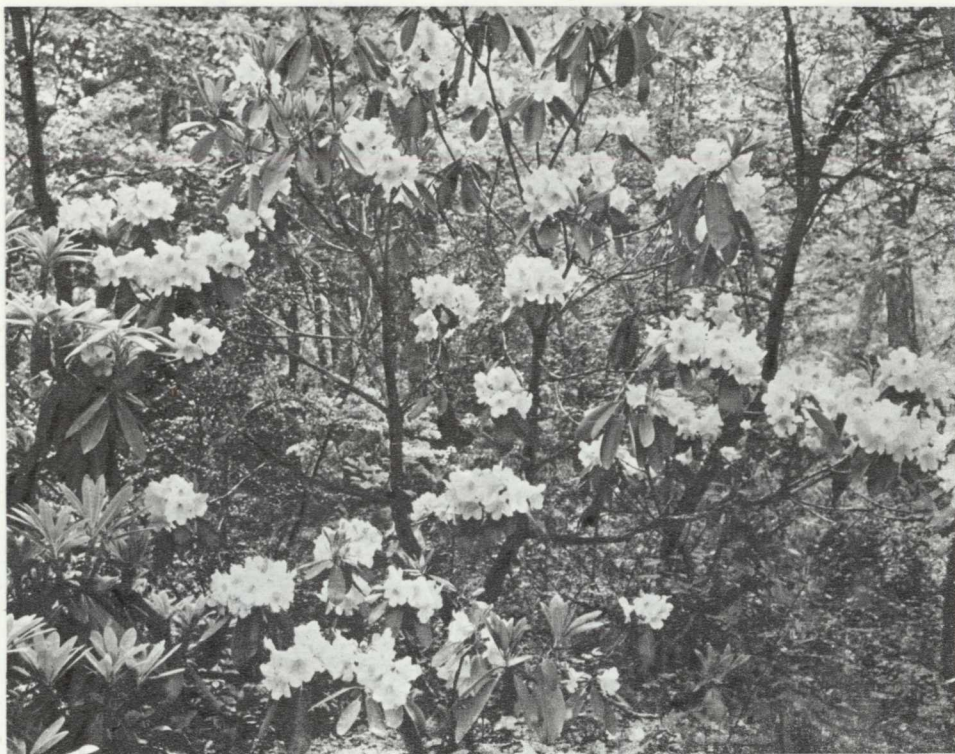

Nagyvirágú kurume havasszépe (magvetésből) (*Rhododendron obtusum* [LINDL.] PLANCH.)

Pálmalevelű juhar (*Acer palmatum* THUNBG.) kurume havasszépével (*Rhododendron obtusum* [LINDL.] PLANCH. var *Kaempferi*. [PLANCH.] WILLS.)

„Szomorúan veszünk búcsút ősszel kertjeinktől. Fél évig ki vannak kapcsolva, és semmire sem valók. Kopaszon és meztelenül állnak a fák, vagy ahol túlevelűek az uralkodók, mereven és komoran; a halál jelképe” — írja Ambrózy. A hasonlatnak, ha kicsit erős is, van reális magva: a fenyőkkel, bármilyen nagy gonddal válogatják össze is őket, soha sem érhető el olyan vidám, játékos, telet feledtető hangulat, mint bizonyos lombos örökzöldekkel. Mert — noha lombos örökzöldek — mégis a fenyőkhöz hasonló hangulatot keltenek a **puszpángok**, a **csodabogyók**; talán mert merevek? Nehéz okát adni: annyi bizonyos, hogy a vidámszöld, **bókoló bambuszok**, a haragoszöld tűzpiros termésű **magyalok**, a sötétzöld lombozatú, lila termésű **babérmeggyek**, az élénkzöld, lila termésű **borbolyák**, a derűs **madárbirsek**, az egzotikus megjelenésű **kínai mahóniak** jó ízléssel összeválogatva megrövidítik a telet. Megrövidítik azzal, hogy kis enyhülés a hideg télben, kevés napsütés az örökzöldek között még december közepén is és már január közepén is a nyár, de legalább a tavasz illúzióját kelti a szemlélőben. Ehhez az illúzióhoz azonban, az örökzöldek telepítésével kapcsolatban számos „mesterfogásra”, természetük alapos ismeretére, az adott talajon és kitettségekben várható viselkedésére — növekedési erély, virágzási kedv, ellenállóság és így tovább — vonatkozó ismeretekre van szükség. Ma már ezeket az ismereteket számos, jól megszerkesztett és a kertkedvelők számára írt mű teszi közzé. Az ilyen művek ismeretében érdemes Jelit tanulmányozni: egy-egy adott kitettségekben, növénytársulásban, fényviszonyok között melyik örökzöld bioló-

'Loderi' havasszépe (*Rhododendron* × *Loderi*)

giai és esztétikai értelemben hogyan viselkedik. Ezért — a teljesség igénye nélkül — megmutatunk néhányat azokból az esztétikai benyomásokból, hatásokból, amelyek felkeltésére az örökzöldek eszközül felhasználhatók. Ne várjanak tehát tőlünk részletes szakmai ismertetést, pontos technológiai leírást, szaktanácsokat, csupán „impresszionista ábrázolását” néhány alkalmazási lehetőségnek.

Háttérben fatermetű **puszpáng** (*Buxus sempervirens* L. var. *arborescens* L.) sötét tömege. Előtte fehér **nyugati hanga** (*Erica vagans* L. var. *alba* Sinclair) vidám zöldje oldja az előbbi komor hangulatát, balról örökzöld **fürtös hanga** (*Leucothoe axillaris* [Lam.] D. Don.) bókoló csoportja visz mozgást a képbe s jobbról **erdeifenyő** (*Pinus silvestris* L.) okkersárga kérge nyújt élénk ellentétet. Mindez száz négyzetméteren, „zsebkendőnyi” helyen . . .

Kis **télizöld** (*Vinca minor* L.) sötétzöld szőnyege, néhány helyen hófolttal tarkítva, egyetlen **kányabangita** (*Viburnum opulus* L.) borvörös terméssel megrakva, háttérben 3–4 m magas **japán babérhanga** (*Pleris japonica* [Thumb.] D. Don.) fénylő világoszöld foltja zárja le a horizontot . . .

Szárnyas rekettye (*Genista sagittalis* L.) mező, mögötte jobbról **Júlia borbolya** (*Berberis Julianae* Schneid.) élénk zöldje, balról és kissé az eddigiek fölé **tiszafa** (*Taxus baccata* L.) feketezöld tömege. De nehogy komor legyen a kép, háttérben az egész fölé emelkedik egyetlen ezüstkék **szavára hamisciprus** (*Chamaecyparis pisifera* [Sieb. et Zucc.] Endl. var. *squarrosa* [Endl.] Beiss. et Hochst.) s bekoronázza a képet

Búszkén és magányosan

Hamvaskék kolorádó jegenyefenyő (*Abies concolor* [CORD.] ENGELM.
var. *violacea* [ROEZL.] BEISS.)

Az örökzöld havasszépék még a fiatal fenyőerdőben is gazdagon virágzanak

sötétzöld lombjával és okkersárga kérgével egy **erdeifenyő**, tarkítja néhány **nyír**, fehér kérgével. . .

Mindezek — s ez csak ízelítő volt a megszámlálhatatlanul sok képből, hiszen ezek a képek változnak aszerint, honnan nézzük őket — mindezek a kertalapító idejéből átmentett foltok, amelyeket a nyomok alapján rekonstruáltak. S ezeknek a foltoknak a tanulmányozása adta a módszert, hozzájuk hasonlókkal gazdagítani, bővíteni a kertet.

Balról **kínai mahónia** (*Mahonia bealei* [Fort.] Carr.) egzotikus levelű, sötétkék termésű, jobbról **grúziai havasszépe** szürkén nemezes levelei, égnek törő hajtásai,

Pontusi havasszépe (*Rhododendron ponticum* L.) hibrid

felettük bókol nevető zöldjével a **japáni bambuszok** (*Phyllostachys viridi-glaucescens* [Carr.] Riv.) egy csoportja s közülük a **nyírfák** fehérje villog elő. . .

A kép középpontjában karcsú oszlopos **nyugati tuják** (*Thuja occidentalis* L. var. **Rosenthalii** Beiss.) merev csoportja, előtérben **királyné gyertyája** mered az égnek, lágyítja a képet a balról bekandikáló **japáni havasszépe** (*Rh. japonicum* [Gray.] Suringer) vajsárga virága s a **nyírek** fehér kérge. Mintha csak valahol a Földközi-tenger vidékének ciprusok övezte tájrészletét látnánk.

Harminc-negyven féle örökzöld — más-más zöldjének, alakjának, termésének — felhasználásával sok ezer különböző mikrokörnyezet alakítható ki. A természet adja

Aranyló nyugati tuja (*Thuja occidentalis* L. var. *aurea* NELS.), előtérben csupros nárciszokkal (*Narcissus incomparabilis* MILL.)

a palettát, „csak” az ecsetkezelést kell megtanulni, s formátlanná sikeredett, esetlen vagy sablonos műtárgyakat az örökzöldekkel eltakarhatunk, sőt megszépíthetjük őket. A jól sikerült, harmonikus építészeti alkotások szépségét pedig kiemelhetjük, hangsúlyozhatjuk — igaz, el is ronthatjuk. . .

Az erdészeti honosítási kísérletekkel kapcsolatban Roth Gyula, Kossuth-díjas erdészprofesszor arra az álláspontra helyezkedett, hogy a honosításnak akkor van létjogosultsága, ha a szóban forgó fafajok „megfelelő talajon olyan fatömeget termelnek, amekkorát hazai fafaj nem tud termelni”. Majd „olyan tulajdonságokkal rendelkező faanyagot termelnek, amelyek a hazaiaknál nem találhatók”. Utóbbi

Karcsú-oszlopos nyugati tuják (*Thuja occidentalis* L. var. *malonyana* AMBR.-MIG.)

követelménnyel kapcsolatban az **oregoni hamisciprust** (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. Murr.] Parl.) és a **hemlok fenyőt** (*Tsuga canadensis* [L.] Carr.) úgy említi, mint amelyeket „különlegesen sima faanyaguk” tesz honosításra érdemessé. Ma már tudjuk, mérések igazolják, hogy az **oregoni hamisciprust** nemcsak különlegesen sima faanyaga, hanem fanövedéke is érdemessé teszi a honosításra, mert ugyanott, ahol a hazai fafajok csak hat-hét köbmétert adnak évenként és hektáronként, ott a **hamisciprus** tizenkét-tizennégy köbmétert ad, tehát a hazaiak kétszeresét. S mindehhez még azt is megjegyezzük, hogy a **hamisciprusoknak** sem gomba-, sem rovarellenesége nincs — sem eredeti hazájában, sem nálunk! (A **szavára hamisciprus** éppen ezért „szent

Törpe gömbös luc (*Picea abies* [L.] KARST. var. *Maxwellii* [R. SMITH.] NASH.)

fa” — azaz templomépítéshez felhasználható — a japánoknál, mert még a kitermelt fának sincs rovar-, illetve gombaellensége.)

Tekintsük át ezek után a Földnek azokat a tájait, ahonnan honosításra érdemes fajokot remélhetünk. Ezek éghajlati viszonyai (főképpen a csapadék és a hőmérséklet) nem térhetnek el lényegesen a mienkétől.

Lássuk például a Piedmont platót. Ez az Appalache-hegység ÉK-i része Pennsylvania, New York, New Hampshire és Maine államokban. Ennek a területnek kb. a közepén, a Hudson folyó partján fekszik Albany. (Egymagában gyenge képviselője ekkora területnek, de most csak az összehasonlítás módszerét kívánjuk bemutatni.) A nyári csapadék 4%-kal kevesebb, az évi 12%-kal több, mint Jeliben. Az évi átlagos hőmérséklet 5%-kal kisebb, a júliusi átlag 41%-kal nagyobb. Ez utóbbtól eltekintve tehát jól hasonlít a mi éghajlatunkhoz. Ennek a tájnak erdeiben a fő fafaj a **tulipánfa** (*Liriodendron tulipifera* L.) Nos, azt már a gyakrolatból úgyis tudjuk, hogy ez a fafaj nálunk is hatalmas méreteket ér el, és gyorsan is nő. Azt viszont érdemes megemlíteni, hogy fája kiváló papír-, ceruza- és gyufaipari nyersanyag. Nem vetemedik, nem fülled. Sokkal jobb és sokoldalúbban hasznosítható, mint a nyárfélék.

Jeli éghajlati jellemzőit hasonlítsuk össze Peoriaéval, az utóbbi mennyivel szárazabb és melegebb! Illinois középső részén a szárazságkedvelő fás vegetáció jól be-

1. táblázat. Fontosabb éghajlati adatok összehasonlítása Jeli és a honosítási kísérletbe vont növények hazája között

Földrész, ország	Táj	Helység	Átlagos csapadék		Átlagos hőmérséklet	
			nyári mm	egész évi mm	júliusi °C	egész évi °C
Európa	Vasi-Hegyhat tekintsük az előbbi adatsort alap-	Jeli	498	782	19,8	9,6
Észak-Amerika	egységnek, akkor: Piedmont plató	Albany	1,00	1,00	1,00	1,00
	Appalache (Észak)	Pittsburgh	1,00	1,17	1,41	0,95
	Tavak vidéke	Dayton	1,01	1,18	1,46	1,19
	Átmenet a préribé	Peoria	1,11	1,15	1,50	1,20
	Sziklás- (Észak) hg. (Dél)	Calgary	0,65	0,53	1,53	1,09
	Brit-Columbia	Helena	0,65	0,43	1,43	0,35
	Olympic-hg.	Quesnelle	0,44	0,43	1,35	0,67
	Ny.-Oregoni hg.	Headworks	0,62	0,78	1,28	0,46
	Cascado (Kelet)	Ashland	0,79	1,41	—	0,92
		Klamath Falls	0,30	0,65	1,54	1,19
Japán	Mount-Shasta	Yreka	0,18	0,42	1,51	0,90
	Hondo	Narugo	0,19	0,56	1,67	1,12
	Hokkaido	Abashiri	2,12	2,89	—	1,13
Kasmír Szovjet-unió		Shimokave	0,15	1,14	—	0,58
		Srinagar	0,94	1,03	—	0,48
	Amur-vidék	Habarovszk	0,70	0,84	—	1,24
	Kaukázus	Sztavropol	0,86	0,68	—	0,06
		Tbiliszi	0,80	0,80	—	0,77
			0,68	0,62	—	1,33

(A módszer alkalmazásának jogát fenntartjuk)

nyomul a préribé. Megemlítjük a **vörös tölgygel** rokon **Quercus coccineát**, ami nálunk csak parkfaként ismert és a **papírkérgű nyírfát (Betula papyrifera Marsh.)**, amely itt 40 m magasra is megnő. . .

Tessék megnézni a Nyugat-Oregon éghajlatát. Szárazabb, mint a mi Alföldünk. S ez alatt a nagyon száraz klíma alatt honos az **oregoni hamisciprus** és az **óriás tuja (Thuja plicata Lamb.)**. Lássuk a Mount-Shasta éghajlatát! Évi 400 mm csapadék! S ilyen szegényes csapadékviszonyok között ér el csodás méreteket a **kolorádófenyő (Abies concolor [Gord.] Engelm.)**. Igaz ugyan, hogy a honosíthatóságot nemcsak ez a néhány éghajlati jellemző dönti el, de hogy kíváncsiak se legyünk az ottani fafajok hazai viselkedésére, kísérletbe se vonjuk őket, már több mint „elfogultság, mely bilincsbe ver. . .”!

Az éghajlati áttekintés alapján könnyen beláthatjuk, hogy a Hondóról származó növényektől azért nem várhatunk sokat, mert ahhoz képest nagyon csapadékszegények, a Hokkaidóról származóktól pedig azért nem, mert ehhez képest meleg éghajlatúak vagyunk. Habarovszkhoz hasonlítva pedig valósággal trópusi éghajlatunk van. Ezzel szemben a **kaukázusi jegenyefenyővel (Abies Nordmanniana [Steven] Spach.)** érdemes foglalkozni, mert gyorsabb növéssű, mint a hazai **közönséges jegenyefenyő (Abies alba Mill.)** és később is fakad ennél. Úgyszintén a **keleti luccal**

Japán áltiszafa (*Chephalotaxus drupacea* SIEB. et ZUCC.)

(*Picea orientalis* [L.] Link.) is, mert ezt nem támadja meg a gubacstetű (*Chermes*). A Balkán fafajai közül a **bolgár simafenyőt** (*Pinus peuce* Griseb.) telepíthetjük száraz, déli kitettségű helyekre. Lassabban nő, mint észak-amerikai testvére, de nem támadja meg a hólyagrozsa, amely utóbbinak nagy ellensége.

A hasonló módon kiválogatott fafajokból harminc-hatvan áras erdőfoltokat telepítettek a kiirtott akácok helyére. Fenti okból kellett erdőfoltokat telepíteni mindazokból a fafajokból, amelyek honosításra hasznosak lehetnek, és ezek majd tájékoztatást adnak arra nézve, hogy melyek lesznek érdemesek a további kutatásra. Az ilyen különleges állományok, amellet, hogy hasznosak, szépek is, tehát az emberek felüdülését is szolgálják.

Csak utóbb, tizenöt évvel később derült ki, hogy ez az elképzelés — az akácok lecserélése — nemcsak tartalmát, de még célját tekintve is tökéletesen megfelel a kertalapító elképzelésének.

Részlet a formagazdag fenyőgyűjteményből

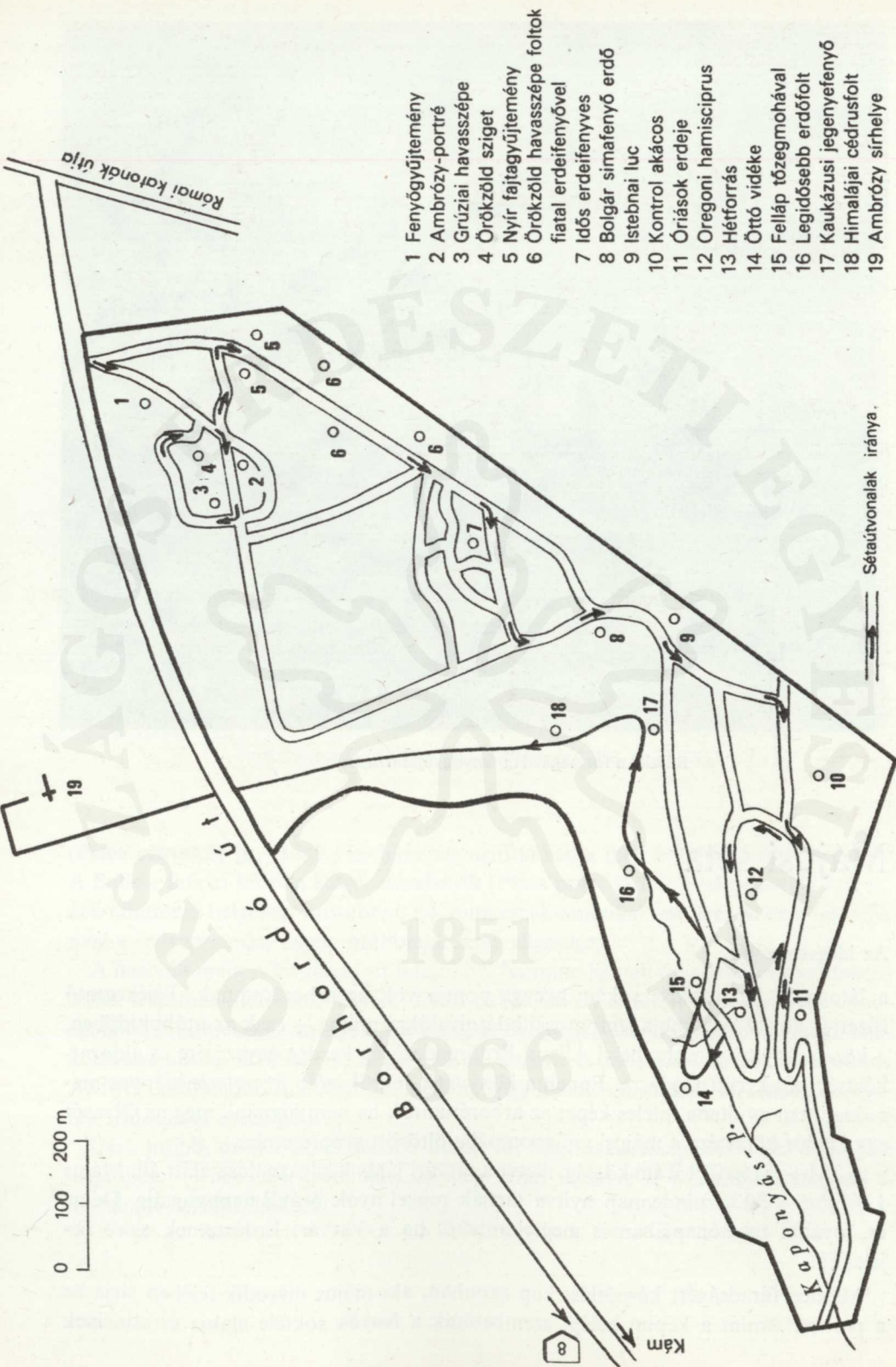
Májusi séta

Az idegenvezetés,

a látogatók kalauzolása sokáig gyenge pontja volt az arborétumnak. Tájékoztató füzet — amely legalább a legfontosabb látnivalókra mutat — csak az utóbbi időben, a középírányító Szombathelyi Állami Erdőrendezőség kezdeményezésére és áldozatkészségéből került kiadásra. Ennek a könyvnek Jeliről szóló fejezete is hiányos maradna, nem nyújtana hiteles képet az arborétumról, ha nem hívnánk meg az Olvasót egy kiadós körsétára a májusi virágpompába öltözött arborétumba.

A 75 ha-nyi terület Kám község, illetve a sárvári járás közigazgatása alatt áll. Május 1-től június 30-ig mindennap nyitva tartják reggel nyolc órától napnyugtáig. De az év további tíz hónapjában is megtekinthető, ha a Vasvári Erdészetnek előre bejelentik.

Minden fáradságért kárpótlást kap azonban, aki május második felében járja be a parkot. Amint a kapun belép, szembetűnik a **fenyők** sokféle alakja és színeinek

Jeli 1975 elején (vázlat a májusi korsétához)

Az „óriások erdeje” a Hétforrástól

gazdagsága. A halványsárgától a kékeszöldön, ezüstön át a feketészöldig mindent talál. A **fenyőgyűjtemény (Pinetum)** mindössze egyhektárnyi területű, de mintegy ötvenféle fenyő nyújt ízelítőt abból, hogy azért a fenyőket sem szabad lebecsülni. Mit ajánljunk figyelmébe? A kaputól balra a **kínai szúrósfenyőt (Cunninghamia lanceolata [Lamb.] Hook.)**, jobbra az **atlaszcédrust (Cedrus atlantica Manetti)**? A messziről sárgálló **nyugati tuját (Thuja occidentalis L. var. semperaurea Rehd.)**, kissé beljebb a préri „Black Jack”-jét (**Pinus ponderosa Laws.**)? A széles (az Ambrózy portréhoz vezető) útra ráhajló, rövid tűs **kaukázusi lucot (Picea orientalis [L.] Link.)**, a már 10 m magas zöld **duglászt (Pseudotsuga menziesii [Mirbel] Franco)**? Vagy ahol ez az út jobbra kanyarodik, mindjárt ott az aranyló hajtású **lucfenyőt (Picea abies [L.] var. finedonensis [Gord.] Nash.)**? Ez az utóbbi csakis május közepétől s mindössze két-három héten át látványosság, mert utána a hajtások „beérnek”, azaz megzöldülnek. Alig halad tovább, a **nyírfák** közül hirtelen tűnik szemébe a 3 m magas, 80 cm vastag körtefába faragott **Ambrózy-portré**, Cs. Kovács László szobrászművész

alkotása. Vas megye haladó társadalma emelte az emlékoszlopot a hetvenes évek elején.

Az emlékoszloptól jobbra hatalmas **örökzöld havasszépebokor**, még a kertalapító idejéből, tehát fél évszázados. Két tő, egymáshoz annyira közel ültetve, hogy ágaik átfonják egymást. Egyik **pontuszi**, a másik **ketaba havasszépe**. Előtte **havasi tündérvirág** (*Epimedium alpinum* L.) és kis **télizöld** mező, távolabb a **japán babérhanga** ugyancsak 50 éves hatalmas példányai.

Ha az emlékoszlopnak háttal állunk, bal kezünknel a **kurume havasszépe** (*Rh. obtusum* [Lindl.] Planch. var. **Kaempferi** [Planch.] Wils.) égővörös foltja, velünk szemben karcsú **malonyai tuják** (*Thuja occidentalis* L. var. **malonyana** Ambr.-Mig.) magasodnak. Ezek választották el egymástól a különböző **havasszépe taxonokat** a hajdani csemetekertben... Kiültetésükhöz már nem maradt ideje Ambrózyinak. Az április második felében virágzó, nagy virágú, rózsaszín **koreai havasszépe** (*Rh. Schlippenbachii* Maxim.), a június első felében nyíló három **amerikai havasszépe** (*Rh. occidentale* Gray., *Rh. roseum* Loisel., *Rh. calendulaceum* [Michx.] Torr.) a nagyon korai, illetve a késői látogató kedvében járnak.

Elfordulva e szép látványtól, sétánk következő állomása a **fenyők** alatt álló pad, ahol megpihenhetünk egy kissé! Előttünk és köröttünk régi és új ültetések keverednek, sokszor már alig különböztethetők meg. A pad mögött cserjés **áfonya** (*Vaccinium corymbosum* L.) 50 éves korukban átültetett csoportja.

Ha május vége felé jár itt, ne kerülje el a **grúziai havasszépe** (*Rh. Smirnowii* Trautv.) foltocskát. Ha éppen fakadáskor éri, bíborszínű, ha már kinyílt, halványlila színben pompázik. De lombozata is megéri a fáradságot: a kékeszöld levéllemezek, szürkén nemezes fonákjukkal, a közelükben álló **kínai mahóniák** (*M. bealei* [Fort.] Carr.) különlegesen szép ívű szárnyalt leveleivel együtt egzotikus benyomást gyakorolnak a szemlélőre.

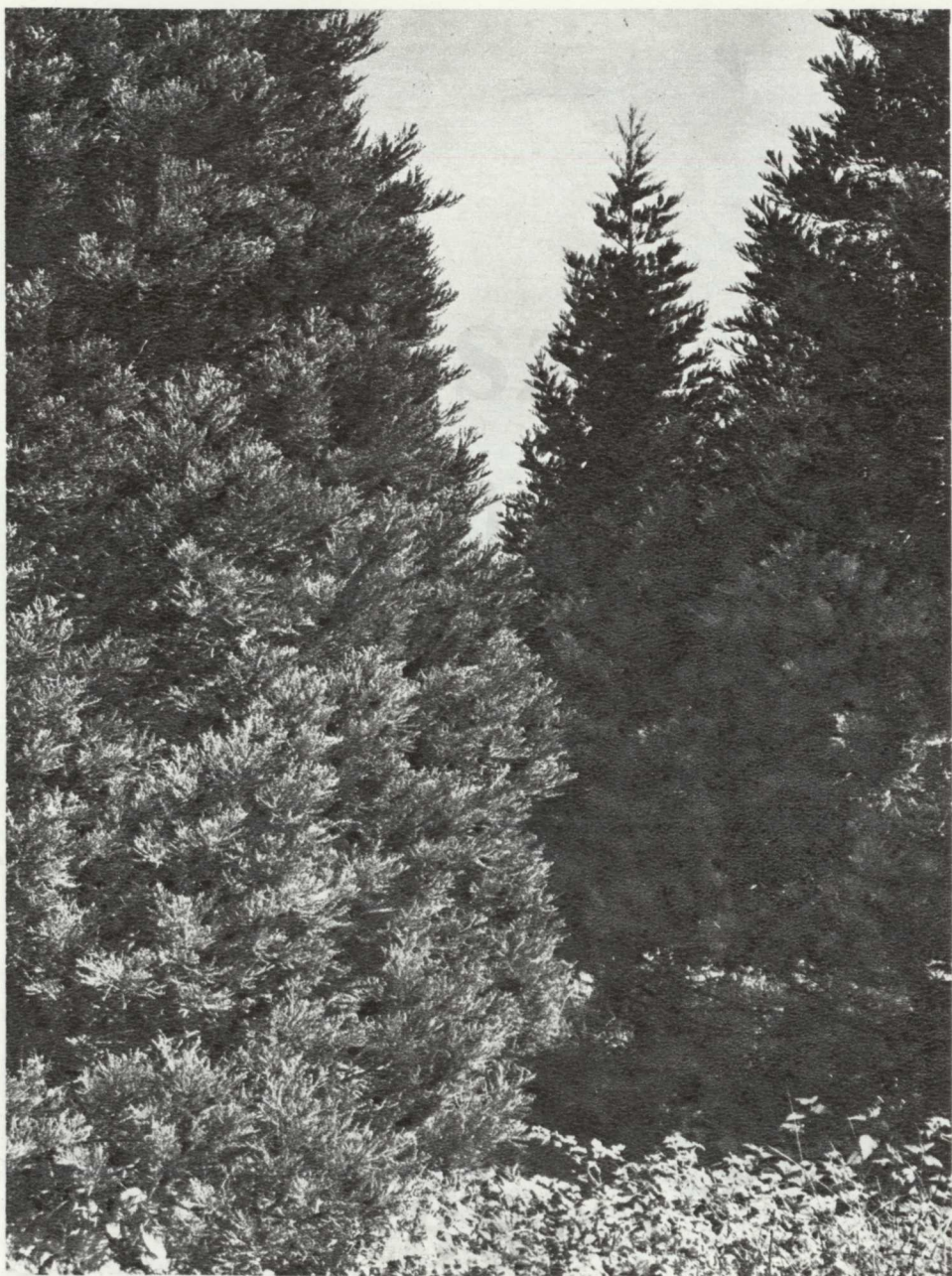
A főút mentén a **kaukázusi sárga havasszépe** 50 éves, de csak a gyomfák eltávolítása után megerősödött példányai között a **japáni fehér havasszépe** 15 éves példányai díszlenek. Jelentéktelen kis bokor, amikor nem virágzik, az örökzöld **babérróza** (*Kalmia latifolia* L.). De virágzáskor felveszi a versenyt a havasszépékkel; mint csöppnyi esernyők a halványrózsaszín-törtfehér virágok, ha már kinyíltak, és mint kis rózsaszín buzogányok a fészlő bimbók.

Mint **örökzöld sziget** áll a havasszépe ligetben az a negyed hektár, amelynek magva néhány száz négyzetméternyi **babérmeggy** (*Laurocerasus officinalis* L.). Körötte mindenütt örökzöld cserjék. Északra **magyalbokrok** (*Ilex aquifolium* L.), keletre **Júlia borbolya**, nagy levelű **borostyán** (*Hedera colchica* K. Koch.) földön kúszva és fára kapaszkodva, **tűztövisek** (*Pyracantha coccinea* Roem.), **puszpángok** (*Buxus sempervirens* L.) fajtái, **örökzöld havasszépe**, **madárbírsek** tömege.

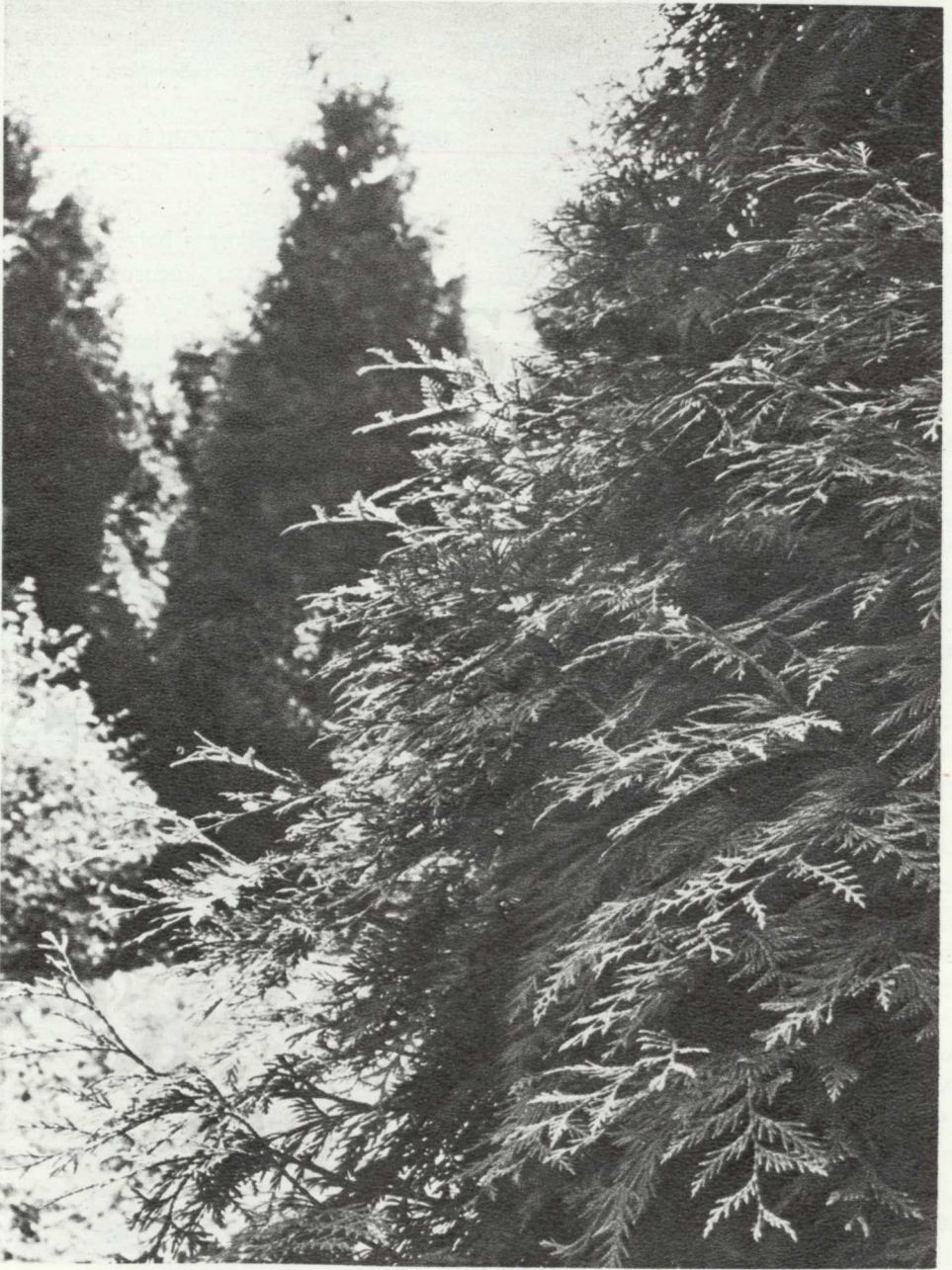
A **nyírfajtagyűjtemény** (Betuletum) célja kettős. Egyrészt megújítva megtartani a **nyíres-havasszépe** liget hangulatát, másrészt bemutatni egy keveset a világszerte fellelhető nyírekből. Mert megtalálni itt a törpe növésű **havasi nyírtől** (*Betula humilis* Schrank.) a sárgásszürke **japáni nyíren** (*B. Maximovitziana* Reg.) át a sárga kérgű **szecsuáni nyíríg** (*B. albo-sinensis* Burg.), vagy a nagy levelű, rőtbarna kérgű, ugyancsak Szecsuánból való nyíríg (*B. alnoides*) nagyon sok érdekes fajt, illetve fajtát.

Atlaszcédrusok (*Cedrus atlantica* MANETTI)

Mammutfenyő (*Sequoiadendron giganteum* [L.] BUCHOLZ.)

Óriás tuja (*Thuja plicata* LAMB.)

Az örökzöld **havasszépefoltok** a fiatal **erdeifenyővel** ékes bizonyítékát szolgáltatják annak — ami fejlett havasszépe kultúrával rendelkező országokban mindennapos, köztudott, „természetes” —, hogy a havasszépe igazán csak fenyőállományok alatt honos.

Az **idős erdeifenyves** alatt már nemcsak az örökzöldek és az örökzöld havasszépék díszlenek jól, hanem a lombhullató havasszépék is gazdagon felrakodnak virággal. Tanulságos már az eredete is ennek az erdőnek. Az erdeifenyő előtt ugyanis itt is akácos állott. Az azonban 1929-ben leégett, és Ambrózy az akácos helyébe erdeifenyőt telepített. Bizonyos mértékben tehát már jó előre igazolta az akácok fenyőre való kicserélésének helyességét. Érdemes ezt a csak 2 ha-nyi erdőcskét jól áttanulmányozni, mert nagyon sok, házikertekben is jól használható fogást lehet innen ellesni.

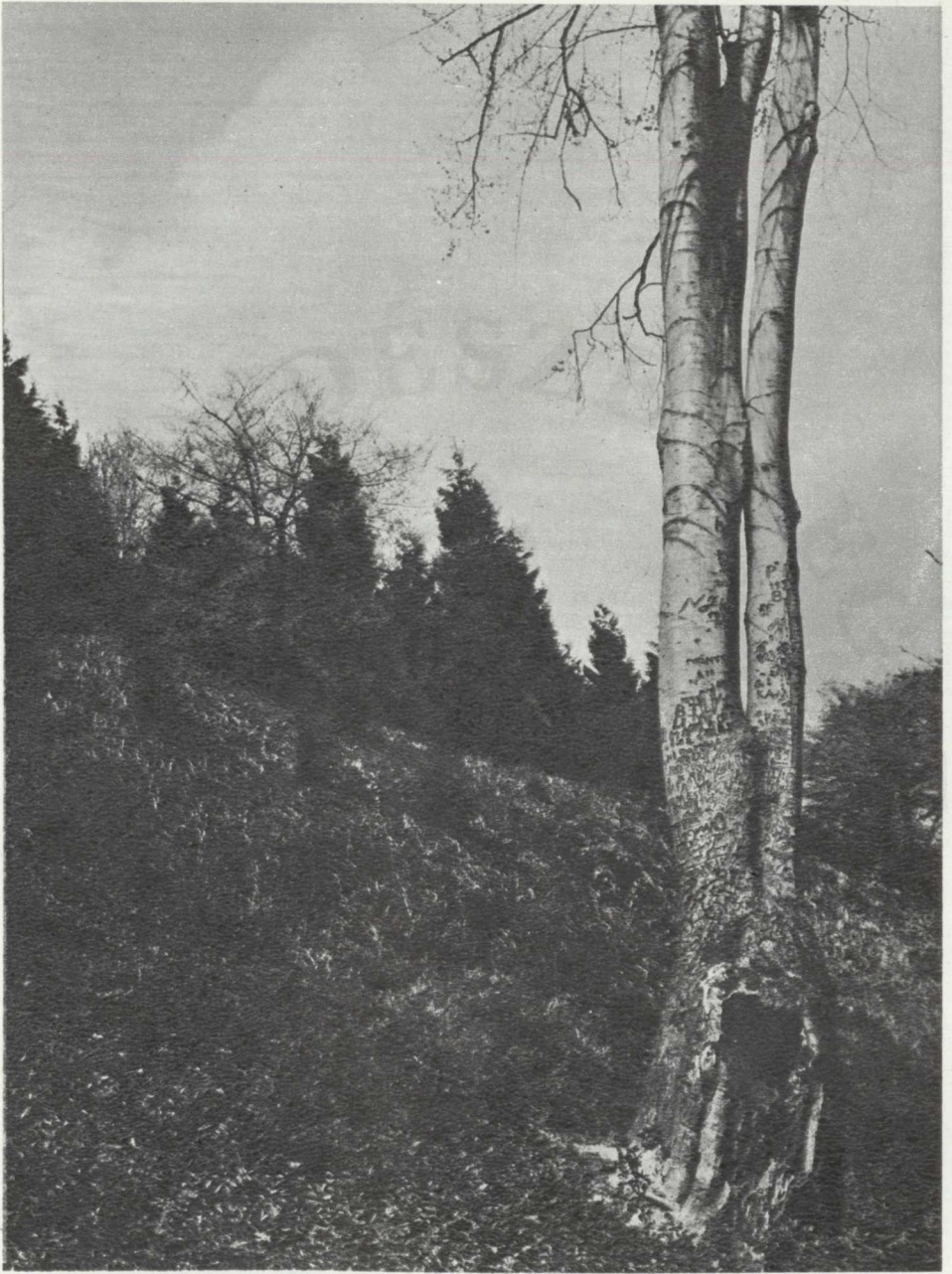
A **bolgár simafenyő** erdőnél több okból is érdemes kicsit elidőzni. Először is itt van a Hegyhát „pereme”, a fennsík széle. Innen vízvájta völgy vezet a Kisalföldre. Ami a hátság és a síkság között van, a Kaponyás forrásvidéke és völgye. Aztán itt kezdődnek az egzotikus erdőfoltok, az erdészeti honosítási kísérletek. Ezúttal a „Balkánon” nézhetünk körül. Jobb kézről a **bolgár simafenyő**, a szemközti hegyoldalon a **szerb lucfenyő** (*Picea omorica* [Pančić] Purkyňe), bal kézről közönséges **jegenyefenyő**, **görög jegenyefenyő** (*Abies cephalonica* Lound.).

Az **istebnai luc** foltot 50 m magas anyafák magjáról nevelték (Istebna az erdészeti neve, ahol ez a csodálatos erdő áll a Beszkidek északi lejtőin Wengerszka Gora község [Lengyelország] közelében). Itt Jeliben sekély talajú, kavicsos déli lejtőn áll, de így is igazolja a szülőket. A tervek szerint már régen ki kellett volna vágni a **kontroll akácost**. Aztán mégis meghagyták, hogy a düledező, korhadó vén akácfák „igazolják”, hogy ötvenszer akkora akácerdőben sem lenne több érték.

Ennek az akácerdőnek nyugati lábánál terül el az a tó, amelynek felfedezésén 1930-ban még így ujjongott Ambrózy: „Ép tegnap fedeztem fel, mirabile dictu, Jeli legnagyobb rétjét, nagy ideiglenes tavát. Gyönyörű darab érintetlen természet az egész környezetével együtt. Akár Skandináviában is lehetne.” A tavon túl, az emelkedő hegyoldalban fenyőket gyűjtöttek össze pusztán színük és alakjuk szerint válogatva közöttük, csak esztétikai hatásukat tartva szem előtt.

Az idősebb olvasók bizonyosan emlékeznek még arra a „jellegzetesen amerikai” képre földrajzkönyvünkből, amelyen egy igen vastag fán autót halad keresztül. Nos, ezek a 3000 éves kort is megérő, 100 m magasra növő fák a **mammutfenyők** (*Sequoiadendron giganteum* [L.] Bucholz.). Szintén a Nyugat-Oregoni-hegységben honos az **óriástuja** (*Thuja plicata* Lamb., régebbi nevén *Th. gigantea* Nutt.). E két „óriás” nevű fa nevének megfelelően növekszik, s ezért kapta a belőlük létesített erdőcske az **óriások erdeje** elnevezést. Az egyes fák méretei lenyűgözőek, magasságuk 12 éves korukban meghaladta a 10 m-t, átmérőjük pedig a 20 cm-t. A hazai fafajok növekedési függvényeihez szokott szakembereket könnyű volt megtréfálni — rendre 30 évesnek becsülték ezt az erdőt 12 éves korában (1962-es telepítés).

Nyaktörő vállalkozás az óriások erdejéből toronyiránt a Hétforráshoz jutni. Hamarabb ér, ha visszajön és a sétaúton halad. Így legalább megnézheti az **oregoni hamisciprus** foltot. Mesterségesen feltisztított részében már lehet mozogni: őserdei félhomály, a léptek neszt elnyeli a pikkelylevelek vastag szőnyege. Már csak pár lépés a **Hétforrás**, amely fölött **bükkfák** árnyékában kényelmesen kipihenheti az

Az „Ambrózy-bükk” maradéka (*Fagus sylvatica* L.)

Kárpáti eredetű lucfenyőfolt (*Picea abies* [L.] KARST)

1948-ig csak kőületekből ismerték a kínai mammutfenyőt
(*Metasequoia glyptostroboides* CHENG.-HU.)

A Kaponyás alsó folyása

eddigyi séta fáradoalmait. Jó tudni, hogy 1,5 km-nyire van a kaputól (sietve negyedóra).

Ha ideje engedi, tekintse meg a forrásokat, nézze meg a közelben fekvő mesterséges tavakat s rajtuk túl az *Öt tó vidékét* bemutató erdőséget. Túlnyomórészt **simafenyő** (*Pinus strobus* L.) áthatolhatatlan sűrűségben.

Visszafelé az alsó sétautat ajánljuk. Itt láthatja Jeli egyetlen **fellápját a tőzegmoha** (*Sphagnum*) párnákkal és az ezzel szimbiózisban élő **kereklevelű harmatfűvel**. Ez utóbbi rovaremészítő növényke. Itt viszonylag kevés van belőle, de az Őrségben közönséges, mindennapos látvány, tömegesen fordul elő.

A Kaponyás-patak páfrányokkal

Az első telepítés — még a terv jóváhagyását is megelőzte — az 1959 tavaszán ültetett **japán ciprus** (*Cryptomeria japonica* [L. f.] D. Don.) erdő. Méter magas, földlabdás anyagot ültettek a herényi kertészetből. Ez a *legidősebb erdőfolt*. Száz lépéssel kelet felé haladva eléri a kínai forrást, a **kínai szúrósfenyő** és a **Metasequoia glyptostroboides** Cheng.-Hu. foltot. Ez utóbbi furcsa neve bizonyosan feltűnik az olvasónak, eltér a megszokott növénynevektől. Igen, mert ezt a nevet paleontológusok adták a sokáig kihaltnak vélt, csak kőületeiből ismert növénynek, mígnem 1948-ban Kínában találtak belőle élő példányokat. Az első, akinek Európában ilyen növénye volt, az Edinburghi Királyi Botanikus Kert. Következő állomás a Szegedi Fűvészkert,

s az ötvenes évek végén már Vas megye is hozzájutott. Tudomásunk szerint Európa egyetlen erdőfoltja ebből a fafajból itt áll Jeliben. Csodálatos növekedése ne tévessze meg a szemlélőt: a forrás vize és a patak humuszban gazdag hordaléka nevelte ilyen nagyra ezt az erdőt. Ugyanitt nyílik május második felében a **japán kankalin (Primula japonica)**, amelyet „zsebből” vetett Ambrózy, és azóta úgy elszaporodott itt, hogy honosnak hinnék, ha nem ismernénk.

A **kaukázusi jegenyefenyő** gyors növekedésével ugyancsak sokat ígér az erdőgazdálkodásnak. Csak kis kitérőt jelent a **himalájai cédrusfolt** megtekintése, és megéri a fáradságot: új hajtásai mintha jégcsapok lennének, úgy csüngenek az ágain.

Az arborétum fejlesztése

A távlati fejlesztés programjának kidolgozásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a történelmi fejlődés adottságait. Ezek az adottságok kézzel fogható, tárgyi valóságukban maradtak fenn a havasszépék és a lomblevelű örökzöldek honosítása tekintetében. Hogy ez a két főirány ma is aktuális és haladó program, az lemérhető az óriási érdeklődésen, megítélhető a nagyközönség és a kertészeti szakkörök magatartásából. A harmadik főiránnyal, az erdészeti fontos fajok honosítási kísérleteivel kapcsolatban tizenkét éven át sötétben tapogatóztunk. Ma már azonban teljesen világos, hogy ez is a kertalapító szándékai szerint történt. Közvetve bizonyított, hogy Ambrózy-Migazzi előterjesztéssel élt a főiskola erdőmérnöki osztályához. Ennek az előterjesztésnek sem a havasszépék, sem az örökzöldek nem képezhették a középpontját, hiszen ezekben a főiskola erdőmérnöki osztálya nem volt illetékes, véleménye ezek kérdésében nem lehetett mértékadó. Az lehetett ellenben „...a jelenleg teljességgel kizsartott és tönkretett erdőterületeknek... tervbe vett rekonstrukciója...” tekintetében. A rekonstrukció pedig egyértelműen az akácok maradék nélküli kirtását jelenti, ez nem kétséges. A kérdés csak az lehet, hogy ezek helyébe mit terveztek. Mivel Nyugat-Európában, ahol is Ambrózy a tapasztalatokat összegyűjtötte, a havasszépe-kultúrák túlnyomórészt fenyőállományok alatt díszlenek, nagyon jogos a feltevés, hogy az akácokat fenyőre kívánták lecserélni. Megerősíti ezt az eddig még nem publikált és a magyarországi szakkörökben indokolatlanul agyonhallgatott, az egykori selmecbányai akadémia részéről kezdeményezett kisiblyei fenyő fajtakísérleti telep létesítése is. Ambrózynak a kísérletekről tudnia kellett, hiszen bizonyított, hogy a selmeci akadémiával szoros kapcsolatban állt. A kisiblyei kísérletek megismétlésének reménye hozhatta lázba a főiskola erdőmérnöki osztályát. Mert hogy lázba hozta őket Ambrózy-Migazzi terve, az a válaszelevelük hangvételéből kétségtelen. Fentiek után már egészen nyilvánvaló, hogy *a jeli arborétum fejlesztésének három fő iránya fél évszázada töretlen!* Részletkérdéseken lehet vitázni, de a fő irányok fölött már nincs helye vitának! Nemcsak a következő évtizedekben, de a következő évszázadban sem szabad változtatni a fő irányokon: a havasszépe, a lombos örökzöld és az erdészeti honosítási kísérletek a három fő irány.

Az Ambrózy-sírhely felé vezető erdei út

A fejlesztés azonban nem lehet öncélú, annak valamilyen hasznosítását éppen úgy meg kell tervezni, mint magát a fejlesztést. Az arborétum egyik fő rendeltetése a *tudományos hasznosítás*, a rendszeres megfigyelés és értékelés. E tekintetben egyáltalán semmi sincs rendben. Ennek okai sokrétűek. A teljesség igénye nélkül megemlítnék néhányat. Így például azt, hogy a kutatás megkövetel néhány alapfeltételt: kézikönyvtárat, némi felszerelést, a higiénikus elhelyezés lehetőségeit, legalább néhány napra ellátást és főleg fényt! Szívesen leülünk a gyertya mellé, hogy egy kancsó bort elfogyassunk. De ma már senki sem fog leülni olvasni, írni, növényt határozni gyertyafénynél. Úgy pedig nem lehet kutatni, hogy „kiszaladunk” a városból, és néhány óra múlva vissza... A kutatás elmélyülést kíván, függetlenséget a napi szükségletektől, és civilizációnk néhány vívmányát. Ilyen vonatkozásban Jeli még ma is pusztá.

A második rendeltetés a *fajtafenntartás*. A mészkerülő havasszépék és a lombos örökzöldek, az erdészetiileg értékes fajták fenntartása. Ehhez már kicsiny a mai terület. Ennek a funkciónak csak távlatilag, nagyszabású területfejlesztés után tud majd megfelelni az arborétum.

Csak területfejlesztés után felelhet meg az arborétum a harmadik hasznosítási rendeltetésnek, a nagyszabású és önellátó *faiskolai üzem feladatának*. Ez az igény elemi erővel fog jelentkezni a legközelebbi gazdasági fellendülést követő második-harmadik évben. Ha addigra sem teszik lehetővé a havasszépék és lombos örökzöldek

Himalájai cédrus erdőfolt (*Cedrus deodara* [ROXB.] LOUD.)

vásárlását, nem teremtenek „kínálati helyzetet” a piacon ezekből a cikkekből, a lopások számának növekedésével kell számolni. Az embereknek ugyanis csak kis része lop növényt „takarékoságból” vagy „elvből”. Kilencven százalékuk szívesebben megvenné a növényt a legközelebbi üzletben, csemetekertben, ha kínálat lenne belőlük.

A hasznosítás negyedik, de igen jelentős főirányát az élet szinte magától kialakította, nevezetesen az *ismeretterjesztő rendeltetést*. Az évi 30 000 s egyre növekvő számú látogató pusztája megjelenése szinte felkínálja a lehetőséget az ismeretterjesztésre, a közizlés fejlesztésére, a kertkultúra iránti igényesség növelésére. Kertészeink

Az Ambrózy-sírhely

növényanyaga szegényes, hallani olykor panaszt. De mi végre fejlesztének a kínálatot, ha az igény, a vásárlási szándék alig lépi túl a „tulipánfa” (Magnolia) és az ezüsfenyő határát. A kínálat fejlesztése feltételezi a kereslet fejlesztését, ez pedig a jelen esetben a *közízlés fejlesztését* jelenti. Ennek a rendeltetésnek akkor fog megfelelni az arborétum, ha fokozódó mértékben gondoskodnak a látogatók megfelelő tájékoztatásáról, ha a látogató tudni fogja, mit lát.

A felvázolt hasznosítási funkciók azonban távlatiak. Ma egyedül a nagy idegenforgalom adott s ehhez képest hiányos a látogatók ellátása. Hiányos mind materiálisan, mind immateriálisan. Senki sem felel az élelmezésért, illetve az élelmezés

hiányosságáért. Senki sem a forgalom szabályozásáért, illetve teljes szabálytalanságáért, sem a parkolóhelyek hiányáért, sem a tájékoztatás elmaradásáért, sem a vihar elleni védtelenségért. S mindebből következik, hogy a kezelő szervezet kötelezni kellene a felsorolt fogyatékoságok igen rövid határidejű felszámolására. Ez lenne a jeli arborétum fejlesztésének ötödik ötéves terve.

Minden más feladat háttérbe szorul a felsoroltakhoz képest.

Hisszük és reméljük, hogy ez a kiadvány növelni fogja Jeli tudatos barátainak táborát, és reméljük, nem kallódhat el az örökzöld arborétum gondolata, a tél száműzésének, az örök tavasz megteremtésének gondolata, amit az Ambrózy-sírhely felirata olyan tömören fejez ki: szüntelen virulok,

SEMPER VIREO!

KÁMONI ARBORÉTUM

Szombathely és az arborétum földrajzi leírása

A Kisalföld délnyugati részén Szombathely, Vas megye székhelye, a nagy múltú ősi város fogad bennünket.

A város síkság és nyugat felé meredek lejtésű dombvonulat találkozásánál fekszik, a vasi völgyésnek nevezett területen, a Gyöngyös- és Perint-patakok partján, mintegy 216 m tengerszint feletti magasságban.

Szombathely fejlődése során több kisebb, korábban önálló települést olvasztott magába. Így az egykori Kámon és Herény községeket is.

A kámoni arborétum Szombathely központjától északra kerül el, tőle mintegy 4 km-re, némi lejtéssel a Gyöngyös-patak partjától kelet felé.

Szomszédságában a Csillagvizsgáló Intézet kiváló tájékozdási pont az odalátogatónak.

A mintegy nyolc évtizedes patinájú arborétum Magyarország leggazdagabb dendrológiai gyűjteménye. Területe: 25 ha.

Termőhelyi adottságait tekintve a terület, ahol az arborétum fekszik, éghajlatilag az Alpok lábánál, bizonyos mértékű atlanti hatást élvez. Évi átlagos hőmérséklete $9,7\text{ }^{\circ}\text{C}$, az átlagos csapadék 700 mm, a relatív légnedvesség átlaga 77%, a napfénytartalom átlaga 1859 óra.

Az exóták szempontjából nagyobb jelentőségű a szélsőségek vizsgálata. A legnagyobb hideg 1929-ben volt ($-29,3\text{ }^{\circ}\text{C}$), a legszárazabb év 1924-ben (429 mm). A relatív páratartalom minimumát 1946-ban (56%) mérték. Az arborétum az ország egyik széles vidékén fekszik. Gyakoriak a napokig tartó, főleg északi viharok, amelyek sokszor hirtelen hőmérséklet-változással járnak együtt.

A termőhely másik fontos tényezője a talaj, amelyet itt a Gyöngyös-patak hordaléka, valamint lösz alkot. A talaj kémhatása semleges vagy savanyú (7,5–5,8 pH).

A talaj vízgazdálkodása kedvező. A talajvízszint a domborzattól függően 60–200 cm mélyen található, tehát a fák gyökerei könnyen elérhetik. Az arborétum vízgazdálkodását kedvezően befolyásolja az 1974-ben befejeződött Gyöngyös-szabályozás.

A talajvíz közelsége, valamint a vályog kedvező vízgazdálkodása együttesen teszi lehetővé, hogy a kámoni arborétum a viszonylag nem nagyon előnyös éghajlati adottságok ellenére is sokféle egzóta megtelepítésére alkalmas.

A terület egyéni színezetének kialakításához földrajzi fekvése, éghajlata, változatos növényzete egyaránt hozzájárul.

Ismerkedés a múlttal

Az arborétum területét 1642 óta a Saághy-család birtokolta. Eredetileg vizenyős, ligetes rét volt. A patak mentén húzódó, egykor összefüggő galériaerdőnek ma csak a maradványai találhatók.

Az első díszfákat Saághy Mihály — az arborétum létesítőjének édesapja — telepítette az 1860-as években. Saághy Mihály érdeklődését inkább a méhészet kötötte le, az egzóták telepítésével valószínűleg csak az akkori divatot követte.

A tulajdonképpeni kámoni arborétum telepítését fia, dr. Saághy István kezdte meg az 1890-es évek elején, alig 4 ha-os területen. Az első növényeket minden bizonynyal külföldi faiskolákból hozatta, de hamarosan hozzáláthatott a csemeték házi neveléséhez is. A telepítést és a csemetenevelést Saághy maga irányította. Neve elválaszthatatlan a kámoni arborétumtól, méltán tartjuk számon a legjelentősebb magyar dendrológusok között.

Az első évtizedben

igen nagy ütemben folyhatott a telepítés. A századfordulóra az első területrész be-telepítése lényegében be is fejeződött. Gáyer Gyula — Saághy István összeállítására nyomán — 1920-ban az arborétum akkori teljes növényjegyzékét közzé adta. Ez név szerint felsorolta a fajokat, összesen 244 fenyőt és 310 lombosot. A növényanyag javát már akkor is a fenyőfélék tették ki. Kevés arborétum dicsekedhetett Európában ilyen fenyőgyűjteménnyel. Saághy elsősorban nem a nagy fajsámra törekedett, hanem inkább a ritkán előfordulókat szerezte meg.

A fenyők mellett említést érdemel Magnolia-gyűjteménye. Kedvelte a lomblevelű örökzöldeket — elsősorban a Rhododendronokat —, érdekelték az egzotikus gyümölcsöket termő fafajok.

A 20-as években Saághy 6 ha-ra bővítette arborétumának területét északi irányba. Ambrózy István 1931-ben már 260 fenyőt és 600 lombos fafajt jelez. A kertbővítésre már égetően szükség volt, mert a régi park túlszűfoaltsága úgyszólván minden újabb telepítést lehetetlenné tett. A család anyagi helyzete azonban ekkor már erősen meg-ingott. Ez vezette Saághyt arra a gondolatra, hogy kereskedelmi faiskolát létesítsen. A 30-as évektől ránk maradt csemete árjegyzékeiben Magyarországon páratlan gazdag anyagot kínált. Eddigi ismereteink szerint irodalmi munkássága — mely 22 évig szünetelt — újra megindult és 1925-től sűrűn egymás után jelentek meg cikkei.

A 30-as években Saághy kénytelen volt egész arborétumát felajánlani megvételre a magyar államnak rossz anyagi helyzete miatt, de munkájának eredményét nem értékelték annyira, amennyiért hajlandó lett volna megválni tőle.

A háborús években

az arborétum teljesen elgyomosodott. Becslések szerint összes növényanyagának $\frac{1}{3}$ -a esett áldozatul az esztelen háborús pusztításoknak.

A felszabadulás után az arborétum a magyar állam tulajdonává vált, de 1946 őszéig — ekkor költözött Kámonba a Szombathelyi Erdőgondnokság — inkább csak jelképesen. A kert megmentésének első lépése a növényanyag számbavétele és meghatározása volt. Az Országos Természetvédelmi Tanács a kámoni arborétumot 1950-ben természetvédelmi területté nyilvánította. 1957-ben a védettséget az újabban hozzácsatolt részekre is kiterjesztette, mivel a felszabadulás után az arborétum területe csaknem megnégyszereződött.

1953-ban az arborétum kezelését az Erdészeti Tudományos Intézet vette át, és ma is ez kezeli. A kutatómunka megindulásával a kert újabb gyors ütemű fejlődésnek indult. Ettől kezdve új fajok, fajták és változatok beszerzésével a növények száma ugrásszerűen emelkedett. Az arborétum ismét bekapcsolódott a nemzetközi magcserébe. Már Saághy idejében is szerepelt Kámon, igaz csak a Budapesti Botanikus kert Index Seminumában, de külön fejezetként.

A háború után is folytatódott a magcsere. Ma már a kert minden évben saját Index Seminumot bocsát ki, másoknak is helyt adva benne. Kámon bonyolítja le Badacsonyörs, Gemenc, Gödöllő, Jeli, Sárvár és Szeleste magcseréjét is. Több mint 500 társintézménnyel van a kertnek kapcsolata a világ minden tájáról, és évente 3500—4000 adag magot küld a cserepartnereknek.

1957-ben „Dendrológiai Múzeum” létesült a bejárati részen levő gerendaházban. Gyűjteménye anyagából állandó kiállítás áll látogatási időben az érdeklődők rendelkezésére. A múzeum 1976 tavaszától felújítva, új köntösben és lényegesen kibővítve várja a látogatókat. Látható itt makett az arborétumról, herbárium, toboz- és maggyűjtemény, famintagyűjtemény, lepkegyűjtemény, dia- és fényképgyűjtemény. Az itt elhelyezett könyvtár, folyóiratok, helyben, olvasásra bárkinek rendelkezésére állanak.

Saághy öröksége alapján az arborétum ma is elsősorban a fenyők gyűjtését tartja feladatának. Kámon jellegéből adódóan fenyős arborétum. Itt létesült hazánk első és egyetlen fenyőfajtafenntartó telepe, amely jelenleg 260 fenyőfajta 3—3 példányát tartalmazza. További telepítése egyik fő feladat.

Az arborétumban jelenleg közel 3000 fás növényfaj van törzskönyvezve. Ezek zöme Észak-Amerikában és Ázsiában honos, de megtalálhatók itt Észak-Afrikától Szibériáig a legváltozatosabb tájak fafajai is.

Séta az arborétumban

Több éves tapasztalat alapján ismeretes, hogy a látogatók vagy a csoportok — ha nem kérnek szakvezetőt — a 25 ha-os arborétum 9 km sétaútján nehezen tájékozódnak. Ezért célszerű az alábbi útvonalat követni.

A főbejáraton belépve

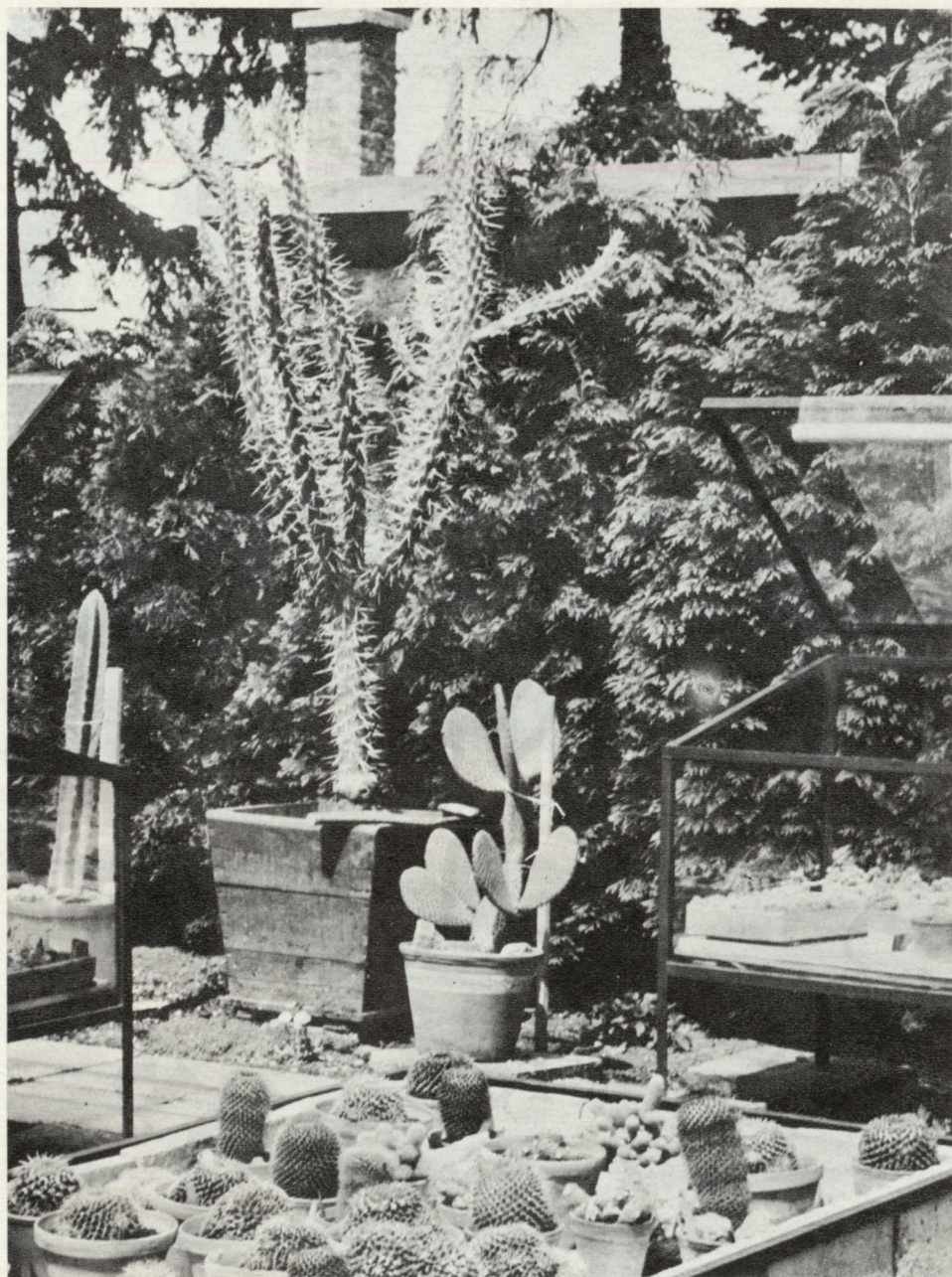
az utcai frontot piros virágú **vadgesztenye** (*Aesculus carnea* Hayne) sora díszíti. Jobbról 3 **vasfa** (*Gymnocladus dioicus* K. Koch.), balról **havasszépe** csoport fogadja az érkezőt. Mögöttük található az 1977-ben elkészült új irodaépület. Ha utunkat egyenesen folytatjuk, jobbra mindjárt egy kisebb térségbe jutunk. Itt áll az a gerendaház, amely a „Dendrológiai Múzeum” gyűjteményeinek ad otthont. A teret **rózsasalugas** öleli körül, az előtte elterülő **borókacsoport** két oldalán törpe **erdeifenyők** és rácsra futó nagy virágú **iszalagok**. Mögötte délről — ősszel tűzpirosra színeződő — **japánjuhar** (*Acer palmatum* Thumb.), észak-amerikai **kolorádófenyő** (*Abies*

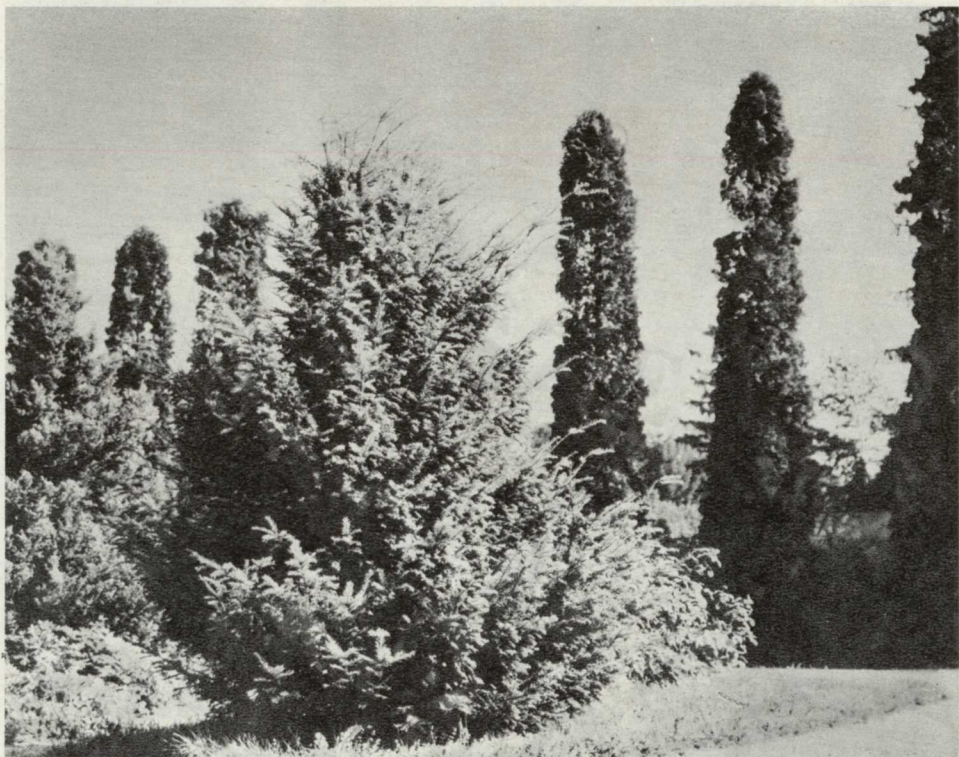
A „Dendrológiai Múzeum”

concolor Hoppes), néhány ezüsfenyő (*Picea pungens* Engelm. var. *Kosteriana* Henry.), egy fiatal ezüstös jegenyefenyő (*Abies procera* Rehd. 'Argentea') és különféle, szépen virágzó cserjék zárják le a kilátást.

Az északi oldalon jól fejlett japánakác (*Sophora japonica* L.) alatt álló kis faházban többféle szolgáltatás — képeslap, bélyegárusítás, szakkönyvárusítás, kaktuszmagbeszerzési lehetőség — áll a látogatók rendelkezésére. Ezután a szolgálati lakás előtti sziklakert mellett kell megállni néhány pillanatra, amelyben pompásan virító alpesi növények között néhány törpe növésű fenyőkülönlegesség (*Picea abies* [L.] Karst. 'Kámon', *P. abies* [L.] Karst. var. *Maxwellii* [R. Smith] Nash., *Chamaecy-*

A kaktuskiállítás részlete

Malonyai tuja fasor (*Thuja occidentalis* L. var. *malonyana* AMBR.-MIG.)

paris obtusa [Sieb. et Zucc.] Endl. f. *nana gracilis* Carr., *Juniperus procumbens* [Endl.] Sieb. et Zucc. var. *nana* Carr.) látható. A másik oldalon pedig kora tavaszi virág-pompát adó cserjék közül a farkas boroszlán (*Daphne mezereum* L.), a japán varázsmogyoró (*Hamamelis japonica* S. et Z.) és a korai illatos lonc (*Lonicera purpusii* Rehd.) található.

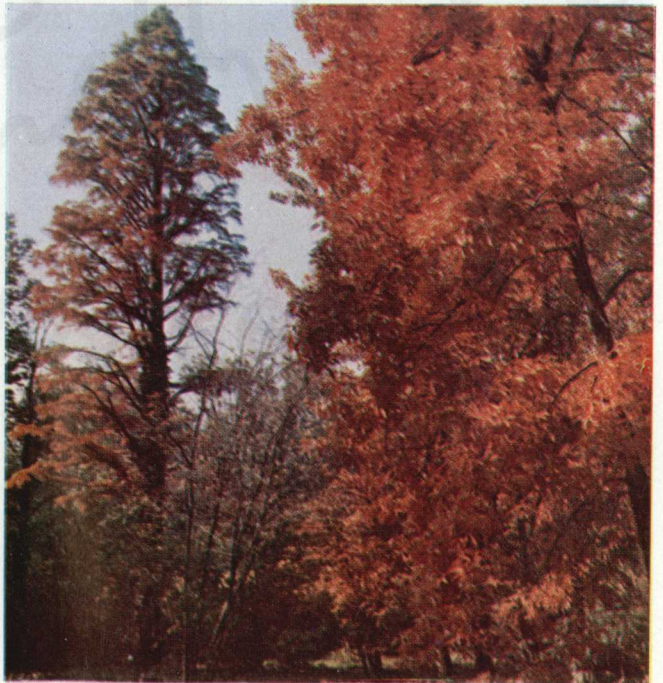
A sziklakert után gyönyörű malonyai tuja (*Thuja occidentalis* L. var. *Malonyana* Ambr.-Mig.) fasor által határolt területen májustól októberig megtekinthető az arborétum egyik pompás színfoltja, a kaktuszkiallítás. Nagy formagazdagságú és virágú kaktuszok, szukkulens növények a sivatagok hangulatát idézik a kiállítási vitrinekben. Kaktuszok, sziklanövények és különféle földkeverékek is kaphatók a helyszínen.

A kaktuszkiallítás mellett a Szombathelyi Kertészeti és Parképítő Vállalat Dísz-faiskolai Lerakata kapott helyet.

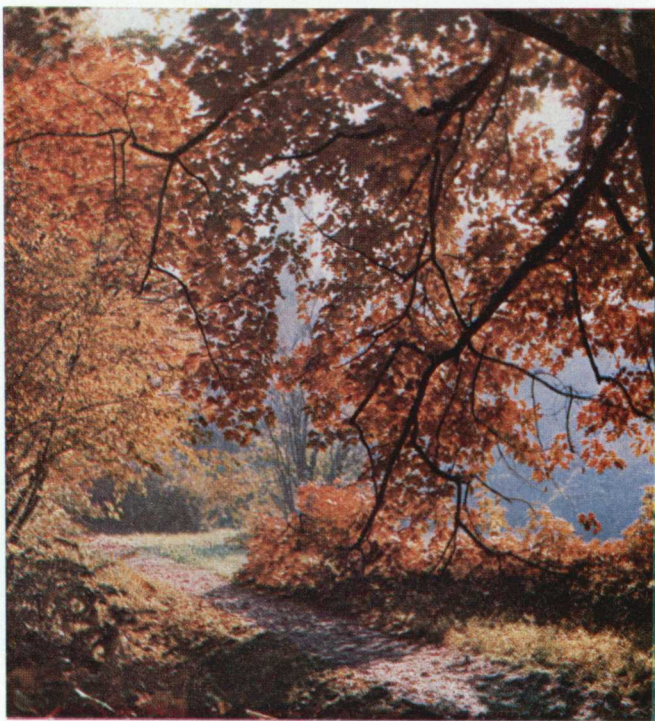
A díszfaiskolai leraktnál — mely egyben bemutató is — az arborétum megtekintése során megtetszett díszfa vagy díszcserje a helyszínen azonnal megvásárolható. A konténeres növények az év bármely szakaszában — a fagyokat kivéve — ültethetők. Elsősorban tű- és lomblevelű örökzöldek, de lombos fák és cserjék is kaphatók. Minden növényhez nevelési tanácsot is kap a vásárló.

Az út másik oldalán, a meteorológiai megfigyelőállomás előtt, színes, elterülő borókafenyőknön, majd fiatal fenyőritkaságokon akad meg a szemünk, de figyelemre-

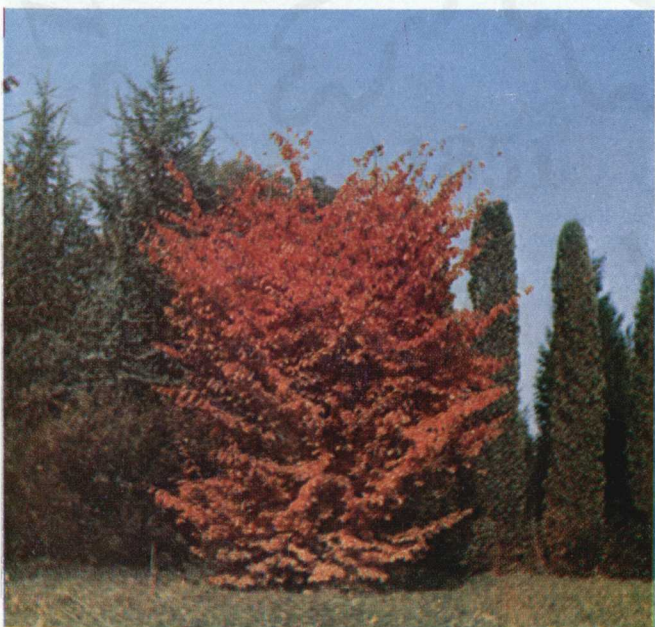
Tórészlet havasszépe-
csoporttal

Árlevelű mocsárciprus
(*Taxodium ascendens*
BRONGN.)

Kilátás a vöröstölgy alól
(*Quercus borealis*
MICHX. [f.]

A varázsfű (Parrotia persica
C. A. MEY.)

Vörösfenyő
(*Larix decidua* MILL.)

Örökzöld havasszépe
(*Rhododendron* sp.)

0 100 200 m

Vörös zszió u.

- 1 „Dendrológiai Múzeum”
- 2 Kaktusz kiállítás
- 3 Mocsárciprus
- 4 Saághy-luc
- 5 Japán ciprus változat
- 6 Tupelófa
- 7 Gyérgallyú luc
- 8 Gyantás cédrusok
- 9 Fiatal örökzöld ritkaságok
- 10 Mammutfenyő
- 11 Filagória
- 12 Árlevelű mocsárciprus
- 13 Nagymagvú tiszafák
- 14 Fenyő plantázstelep
- 15 Cédrusok
- 16 Nyugati tuja
kerti változatai
- 17 Sziget, havasszépekkel és
borókafenyőkkel
- 18 Labirintus
- 19 Fenyőhibridek
- 20 Hamisciprus fajták

→ → Sétáútvonalak iránya

A kámon arborétum nevezetességei az ajánlott sétáútvonalak mentén (térkép)

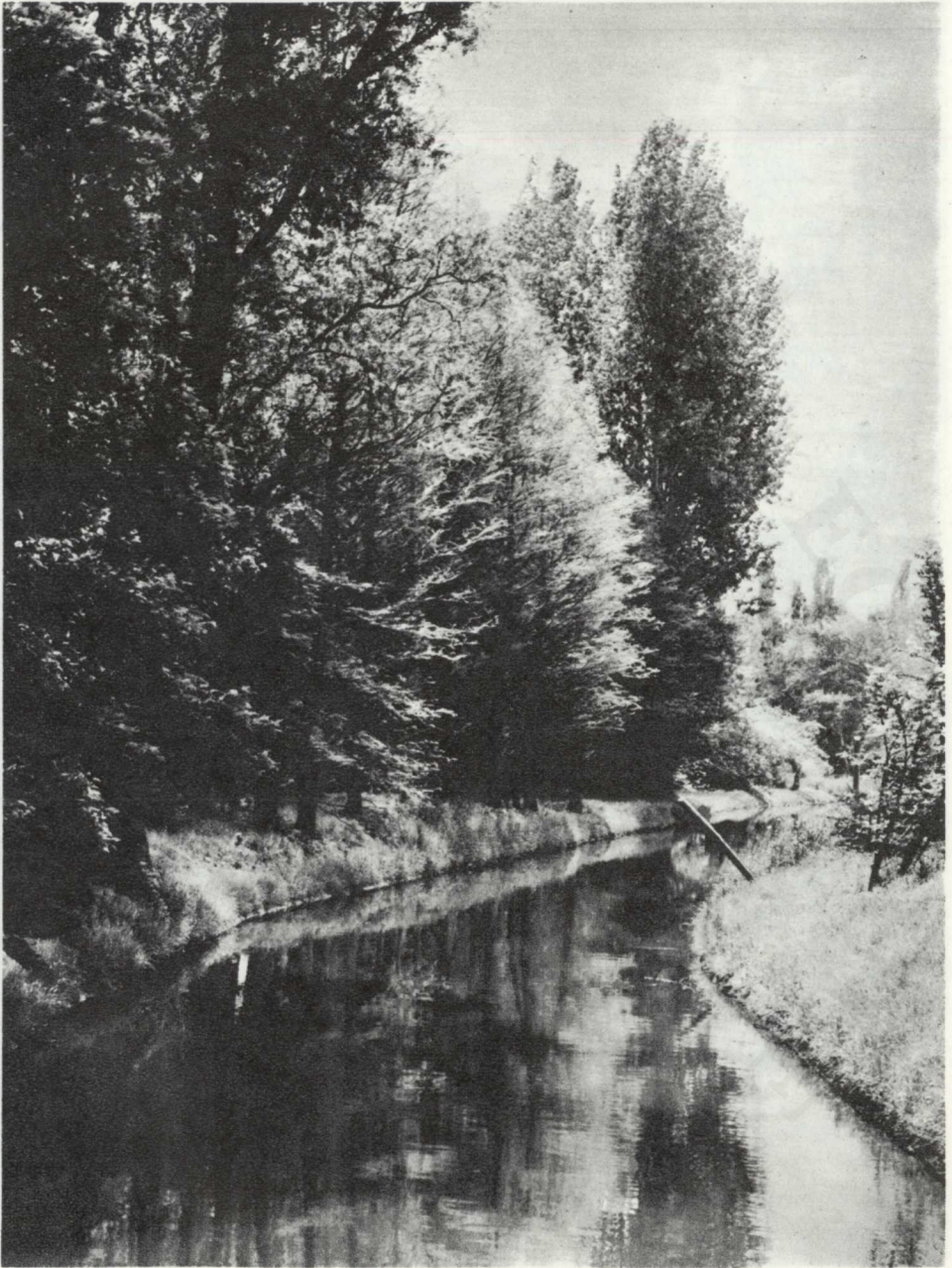
Az összes luc között a legritkább az oregoni szomorú luc (*Picea breweriana* S. WATS.)

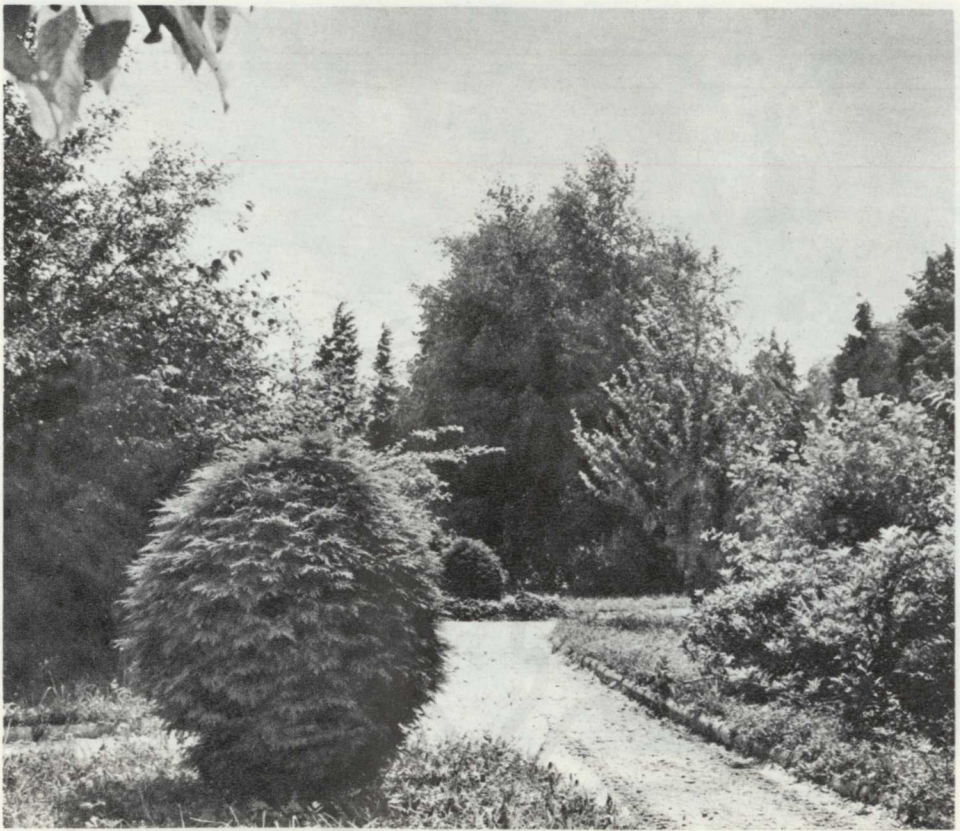
Himalájai selyemfenyő tobozokkal (*Pinus Wallichiana* A. B. JACKS.

Japán hegyeiről származó foszlókérgű életfa (*Thuja standishii* [CORD.] CARR.)

Gyöngyös-part mocsárciprusokkal (*Taxodium distichum* RICH.)

Gömb alakú hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. MURR.] PARL. „Globus”)

méltó az összes **luc** között a legritkább, az **oregoni szomorú luc** (*Picea breweriana* S. Wats.) is. Háttérükben **rózsacsoportok**, **malonyai tuják** és **selyemfenő** zárja le a kilátást.

Majd idősebb **fenyőcsoport** következik, melyet **óriástuja-** (*Thuja plicata* Lamb.) telepítés övez. A fenyők alól kilépve jobbról az 500 fajtára tervezett **rozárium** nyári színpompájában gyönyörködhetünk. A rozáriumnak **nyáriorgona-** (*Buddleia* sp.) és **havasszépe-** (*Rhododendron-*) telepítés ad méltó háttérrel. A Gyöngyös-parton impozáns, csonkjával is látványos **szomorúfűz** (*Salix alba* [L.] var. *vitellina* [L.] Stokes.) őrzi a hidat.

Talán még évtizedekig is élélhet vihar által tépázott koronájával. Alatta **magyal-** (*Ilex-*) gyűjtemény és a Gyöngyös-partot kísérő örökzöld **havasszépecsoportot** láthatunk. A **szomorúfűzzel** szemben — az út másik oldalán — a ritka **fenyők** tűnnek fel. A **kecses japánciprus** (*Cryptomeria japonica* [L.] D. Don. var. *elegans* [Henk. et Hochst.] Mast.) és a páfránylevelű **hinoki hamisciprus** (*Chamaecyparis obtusa* [Sieb. et Zucc.] Endl. var. *filicoides*) jelentősek a gyűjteményből.

A Gyöngyös-patak hídján át balra **japán babérhangák** (*Pieris japonica* D. Don.) közül a feltűnő, görbetűjű **jegenyefenyő** (*Abies forrestii* Craib.) fiatal példánya emelkedik ki. A híd után az út kétfelé ágazik: a régi irodaépület megszűnt, jobbra — a

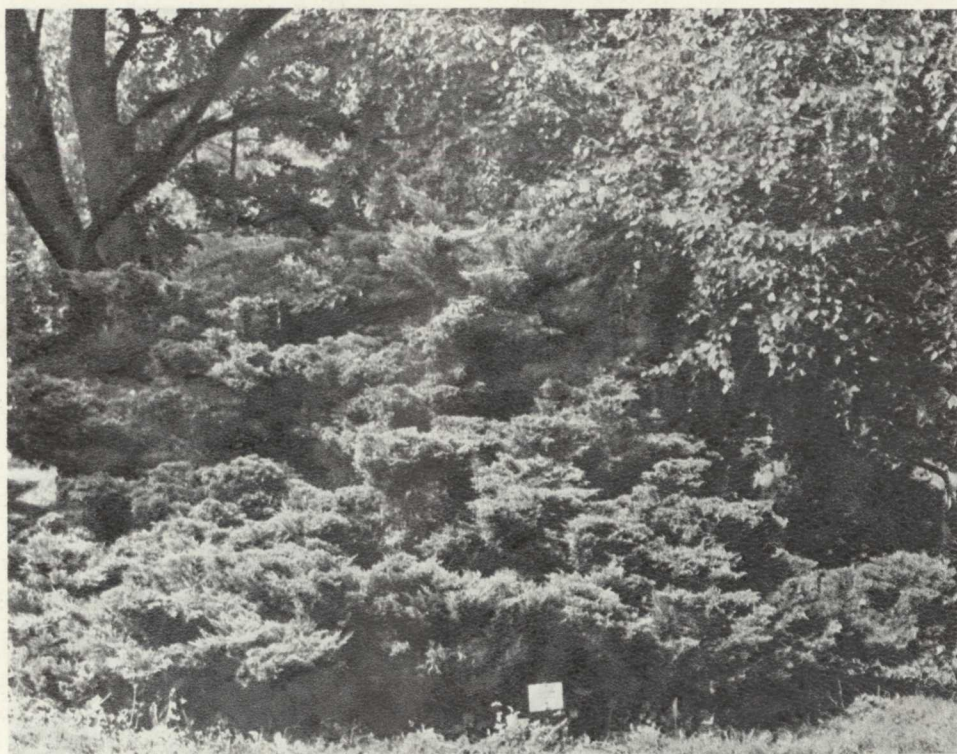
A már kipusztult bangita (*Viburnum macrocephalum*) [FORT] egykor szépen diszlett

patakkal párhuzamosan — a kétszeresen szárnyalt levelű, nagy fehér bugában virágzó **mandzsui araliát** (*Aralia elata* Seem.) csodálhatjuk meg. Télen alig elágazó botszerű tüskés törzse mutat különös érdekességet. Nyilván emiatt kapta találó népies nevét: „az ördög sétabotja”.

A másik oldalon, a **hársliget** mögött karcsú, oszlopos **tiszafa** (*Taxus baccata* L. var. *pendula* Jaeg. 'Overeynderi') és a szigorúan védett „kisó-i öt fa” közé sorolt, Japán hegyeiből származó foszló kérgű **életfa** (*Thuja standishii* [Gord.] Carr.) szép példánya áll. Jobbra a patakkal párhuzamosan 1955. évi telepítésű, a Mississipp-i árteréből származó **mocsárciprus-** (*Taxodium distichum* Rich.) csoport van. Láthatóan jól érzik magukat e fák itt a Gyöngyös mellett.

A **mocsárciprusokat** elhagyva, a Japán szigorúan védett fái közé tartozó **hibatujával** (*Thujopsis dolabrata* [L. f.] S. et Z.) szemben levő utat **hamisciprusok** szegélyezik, majd az út éles szögben kettéágazik. A szöglettől jobbra felkiáltójelként a zöld piramis alakú **virginiai boróka** (*Juniperus virginiana* [L.] var. *pyramidalis* Carr.) tör az ég felé.

Sétánk az **Abies-hármas** mellett folytatódik, amelyet sehol másutt nem láthat a növénybarát, sem az érdeklődő szakember. Itt kerül bemutatásra a park **Abies-utódpopulációjának** rendkívüli változatossága. Szemben velük fiatal kékes **kolorádó-fenyő** (*Abies concolor* [Gord.] Engelm. var. *violacea* [Roezl.] Beiss.) áll, amely szépségében az ezüstfenyővel vetekedik.

Virginiai boróka (*Juniperus virginiana* L.)

Az Abiesek után lombos fák között fenyőritkaságok találhatóak (*Thuja occidentalis* [L. f.] bodmeri, *Th. o.* [L. f.] *spiralis*, *Th. o.* [L. f.] *globosa* Gold., *Picea bicolor* [Maxim] Mayr., *Chamaecyparis nootkatensis* [Lamb.] Spach.).

Majd újabb útelágazás következik. Az elágazás szögletében mérges szömörce (*Rhus radicans* L.) díszlik. Érintése kellemetlen és lassan gyógyuló bőrkiütést okoz. Mögötte látható egy különleges fenyőhibrid, a **Saághy-luc** (*Picea Saághy Gáyer*), amelyet 1917-ben dr. Saághy István — az arborétum alapítója — az **észak-amerikai fehér luc** (*Picea glauca* [Moench.] Voss.) és az **ajáni fehér luc** (*Picea jezoensis* [S. et Z.] Carr.) keresztezésével hozott létre. Ez volt a világon az első, tudatosan előállított fenyőhibrid. A Saághy-luc mögött a kék tobozú **jegenyefenyő** (*Abies veitchii* Lindl.) hívja fel magára a figyelmet. Levelei alsó felülete hófehér — talán az összes fenyő között a legszembetűnőbbben —, a felső, fényes pedig sötétzöld. Éretlen toboza lila.

Az útelágazás után

a középső út a sziklakert mellett vezet el. A legújabb fejlesztési terv szerint a sziklakertet **törpe fenyőkkel** fokozatosan beültetik, és japán hangulatú kertté alakítják ki.

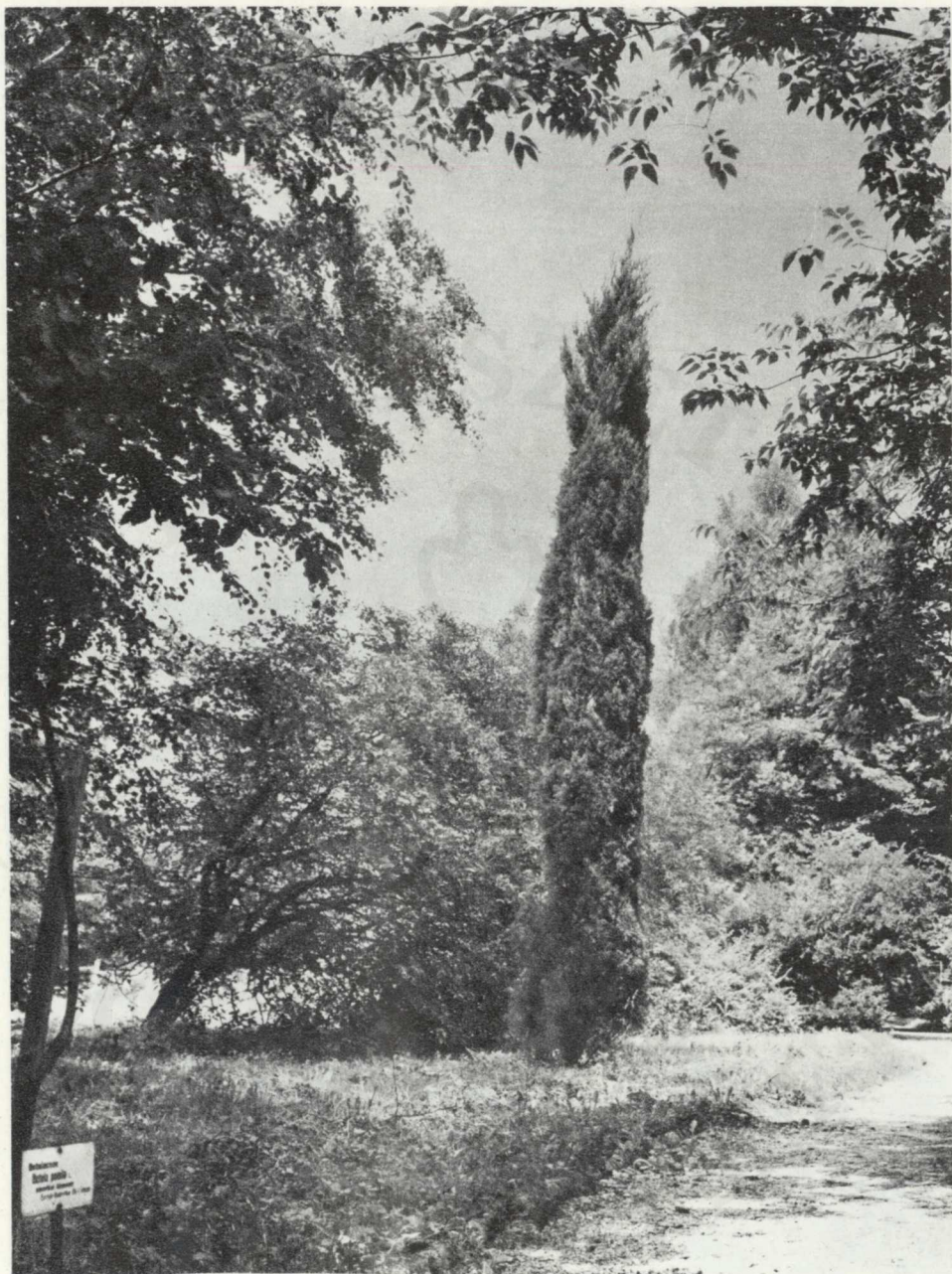
Ezután lépésről lépésre tárulnak fel az 1955-ben létesített tavak. A vadon termő vízinvényekkel (**nád, gyékény**) buján benőtt tórészletet a kis sziget **nyírfacsoportja** tarkítja.

Meyer boróka (*Juniperus squamata* BUCH.-HAM. var. *Meyeri* REHD.)

Alatta oszlopos borókák (*Juniperus communis* [L.] var. *stricta* Carr., *J. c.* [L.] var. *suecica* Ait.) között erikagyűjtemény tavasszal és ősszel virágzó foltjai élénkítik a kertet. A víz tükre sárga és rózsaszínű tündérrózsák ringadoznak. A vízre hajló szomorúfüzek ágai közül kilépve a „sóhajok hídján” jutunk a szigetre. Amikor ez a sziget virágba borul (április vége, május eleje), akkor van a kámoni arborétumban a tavasz ünnepe. Megtalálható itt a lila virágú, a rubinpiros, az illatos virágú sárga havasszépe ezernyi színárnyalata.

A szigeten álló szomorúfűz előtt májusban a julani liliomfa (*Magnolia denudata* Desr.) bontogatja nagy, hófehér virágait. A szigetről kivezető híddal szemben, a füzes térség közepén magányosan áll egy kínai fenyőkülönlegesség, a *Metasequoia glyptostroboides* Cheng. et Hu. A tó után a felhagyott csemetekerti részen található a *Pinus silvestris* „Sé” törzsegyede, mely az erdészeti növénynevelés eredménye. A fajtaminősítés során ez az első Magyarországon elismert erdészeti fajta. Szemben vele a vörösfenyő dugványozhatóságát bizonyító első eredmények tanúfái állnak. Ezek egyúttal a vegetatív szaporítás nyomán jelentkező habituskülönbségeket is szemléltetik. Mögöttük kissé takarva az arborétum egyik féltve őrzött díszje, japán-ciprus-változat (*Cryptomeria japonica* [L. f.] D. Don. var. *araucaroides* Henk. et Hochst.) díszlik.

Píramis alakú virginiai boróka (*Juniperus virginiana* L. var. *pyramidalis* CARR.)

Saághy-luc, a különleges fenyőhibrid (*Picea Saághy Gáyer*)

Törészlet

A sziklakert

A régi csemetekertet elhagyva hatalmas **fűzfaiker** árnyékában lépünk be az arborétumnak dr. Saághy István által telepített részébe. Kis kanyar után dél felé haladunk, s a **vöröstölgy** (*Quercus rubra* L.) koronája alól kilépve tágas tisztásra érkezünk.

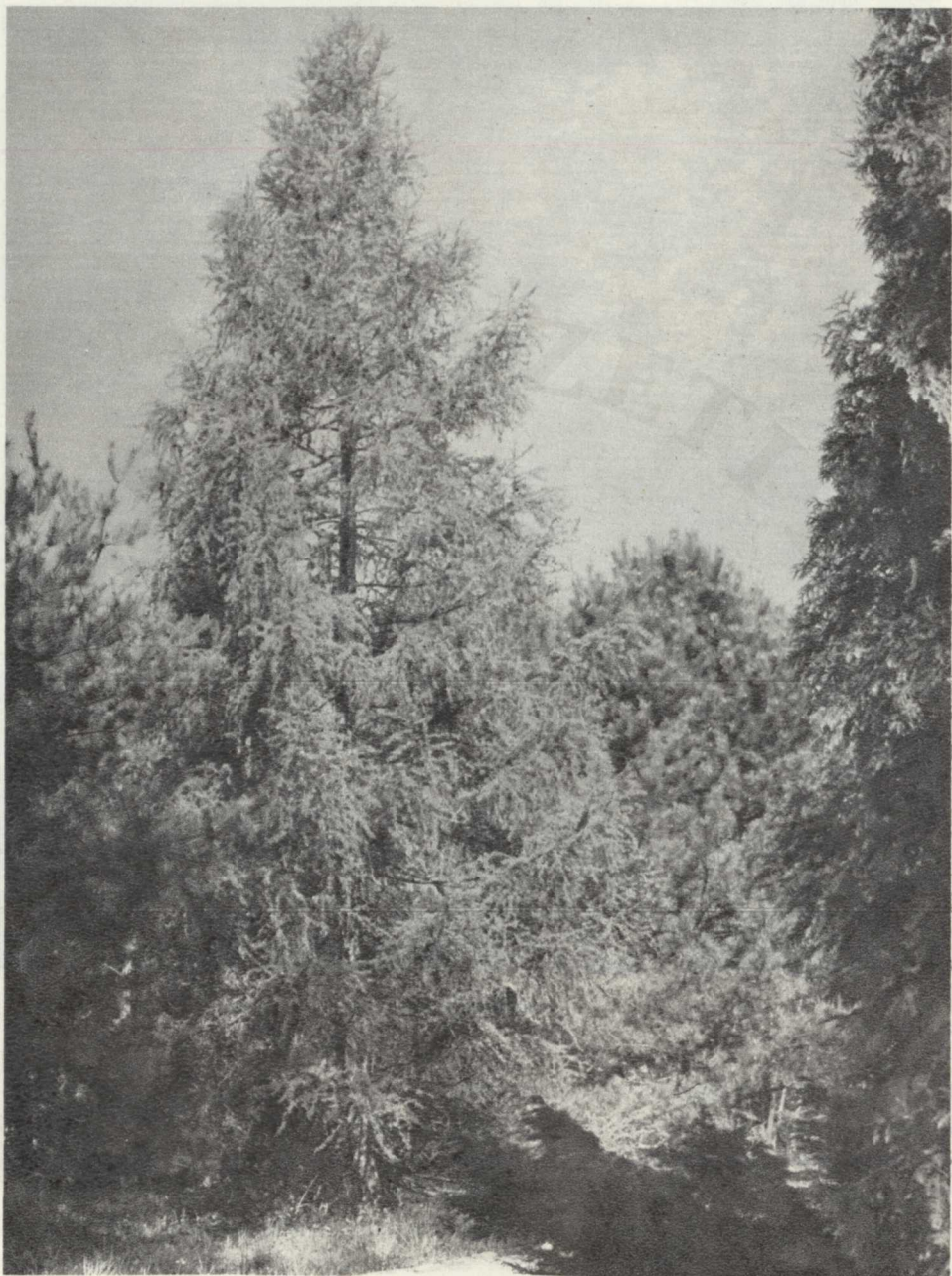
Balról a **változékony levelű tölgy** (*Quercus heterophylla* Michx.) tűnik fel, amelynek levele enyhe teleken még januárban is zöldell. Ezután sarjakkal körülvett 3 **tupelófa** (*Nyssa silvatica* Marsh.) csodálatos őszi szín pompájában gyönyörködhetünk. Az őszi lombszíneződés csúcspontját kertünkben a *Nyssa* színorgiája jelenti. Az első hűvös napokban indul meg a színeződése, levelei először fémes fényűre válnak, majd krómsárgától a skarlátpirosig mindenféle rikító színárnyalatot fölvesznek, és alulról fölfelé haladva valósággal lángba borítják a fát. Tőle jobbra a tisztáson szép karcsú **kolorádófenyő-változat** (*Abies concolor* [Gord.] Engelm. var. *Lowiana* [A. Murr.] Lemm.), balra **japán parázsfű** (*Phellodendron japonicum* Maxim.) és **amerikai bükk** (*Fagus grandiflora* Ehrh.), majd a **japán keakiszil** (*Zelkova serrata* [Thunb.] Mak.)

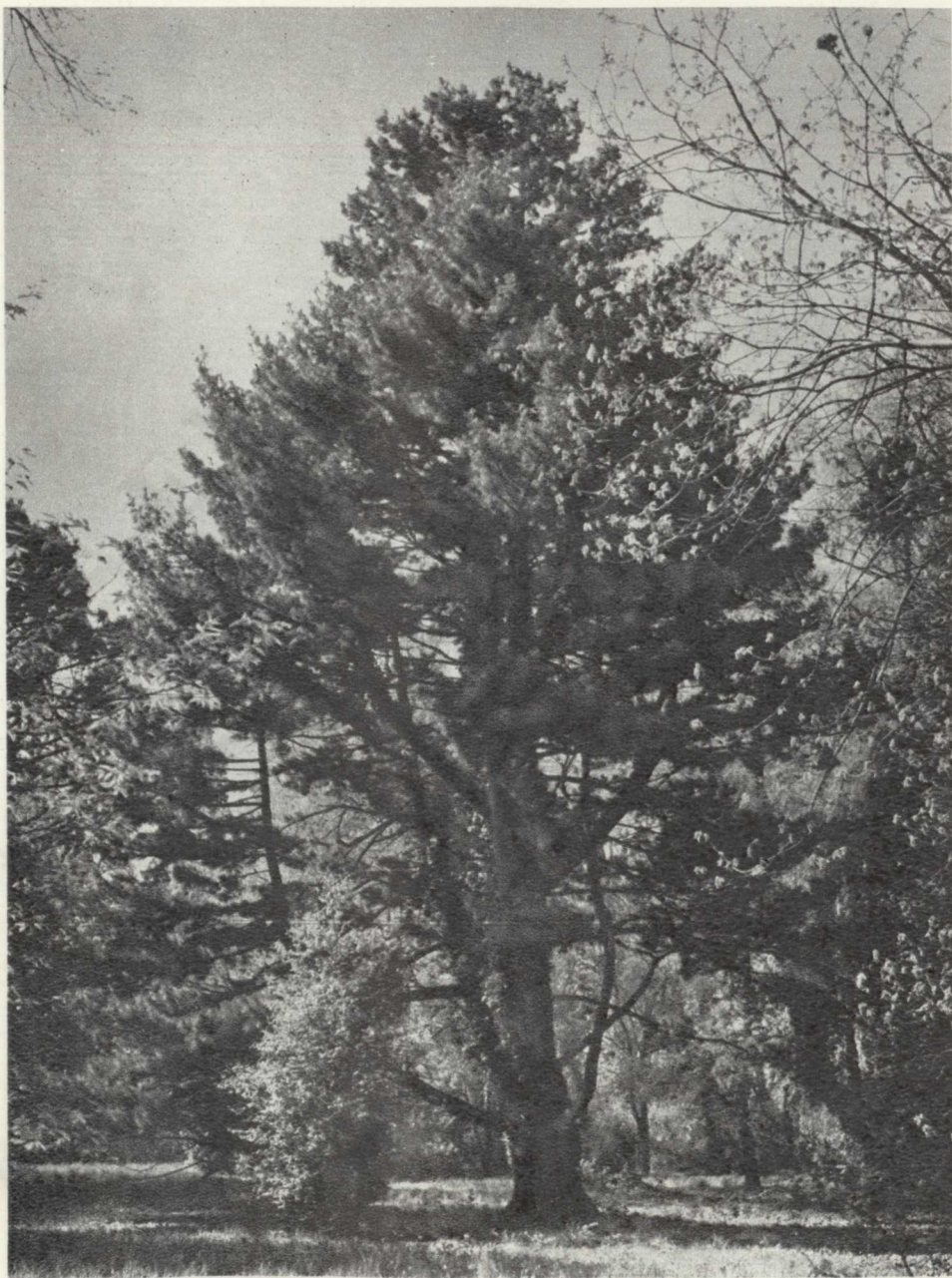
Havasszépe (*Rhododendron*) és tündérrózsa (*Nymphaea*)

és a sok sarjat hozó **vasfa** csoportja áll. A másik oldal háttéréből három **fenyő** érdemel említést, a Japánból származó **micumi jegenyefenyő** (*Abies homolepis* Sieb. et Zucc. var. *umbellata* [Mayr.] Wils.), egy **simafenyő hibrid** (*Pinus Schwerinii* Fitschen = *P. Wallichiana* × *P. strobus*), és 3 komor **páncélfenyő** (*Pinus Heldreichii* Christ. var. *leucodermis* [Ant.] Markgr.), amelyre közönséges **vadszőlő** (*Parthenocissus quinquefolia* Planch.) kúszik.

Cserjékből kialakított „alagút” alatt vezet tovább az út. A keresztúttól előretétele két hatalmas fenyőtörzs, a vörös tobozú **jegenyefenyő** (*Abies amabilis* [Dougl.] Forb.) és **simafenyő** (*Pinus strobus* L.) keretezi. A fenyők után széles koronájú **vérbükk** (*Fagus sylvatica* L. var. *atropunicea* West.) hajol az út fölé. Bal oldalon idős **nyírfacsoport** árnyékából kitekintve a balkáni származású **bolgár simafenyő** (*Pinus peuce* Griseb.) kandeláberes koronája szinte a fél eget elborítja. Az előtérben **amuri parásfa** (*Phellodendron amurense* Rupr.) keltheti fel az érdeklődést vastag, puha,

Vörösfenyő tanúfa (*Larix decidua* MILL.)

A bolgár simafenyő kandeláberes koronája (*Pinus peuce* GRISEB.)

Aranyhajtású luc (*Picea abies* [L.] KARST f. *aurea* REHD.)

Szomorú luc (*Picea abies* [L.] KARST. var. *inversa* [BEISS.] NASH.)

Kínai mammutfenyő törzse (*Metasequoia glyptostroboides* CHENG.-HU.)

parafának alkalmas kérgével. Itt van továbbá a kert egy másik érdekessége: a **gyér-gallyú luc** (*Picea abies* [L.] Karst. var. **Cranstonii** Carr.), melynek eredetileg ritkán elágazó, hosszú kígyózó ágai vannak, de megtalálható rajta az alapfaj ágtípusa és egy egészen sűrű, tömött növéssű rügymutáció is. A leoltott rügymutációból lett a szép **kámoni törpeluc** (*Picea abies* [L.] Karst. 'Kámon').

Szemben, a Gyöngyös mentén

25 m-nél magasabb példányokból álló **mocsárciprus-csoport** kelt feltűnést, tavasszal halványzöld fakadásával, ősszel őzbarna színeződésével, nyáron mohafinomságú leveleivel és az alatta levő avarból itt-ott kiemelkedő, könyökszerű, vastag légző-gökereivel. Kicsit odébb a hosszú tűs, 15–20 cm hosszú és 10–15 cm átmérőjű hatalmas tobozú **Jeffrey-fenyő** (*Pinus jeffrey* A. Murr.) gyertyaegyenes törzse látszik.

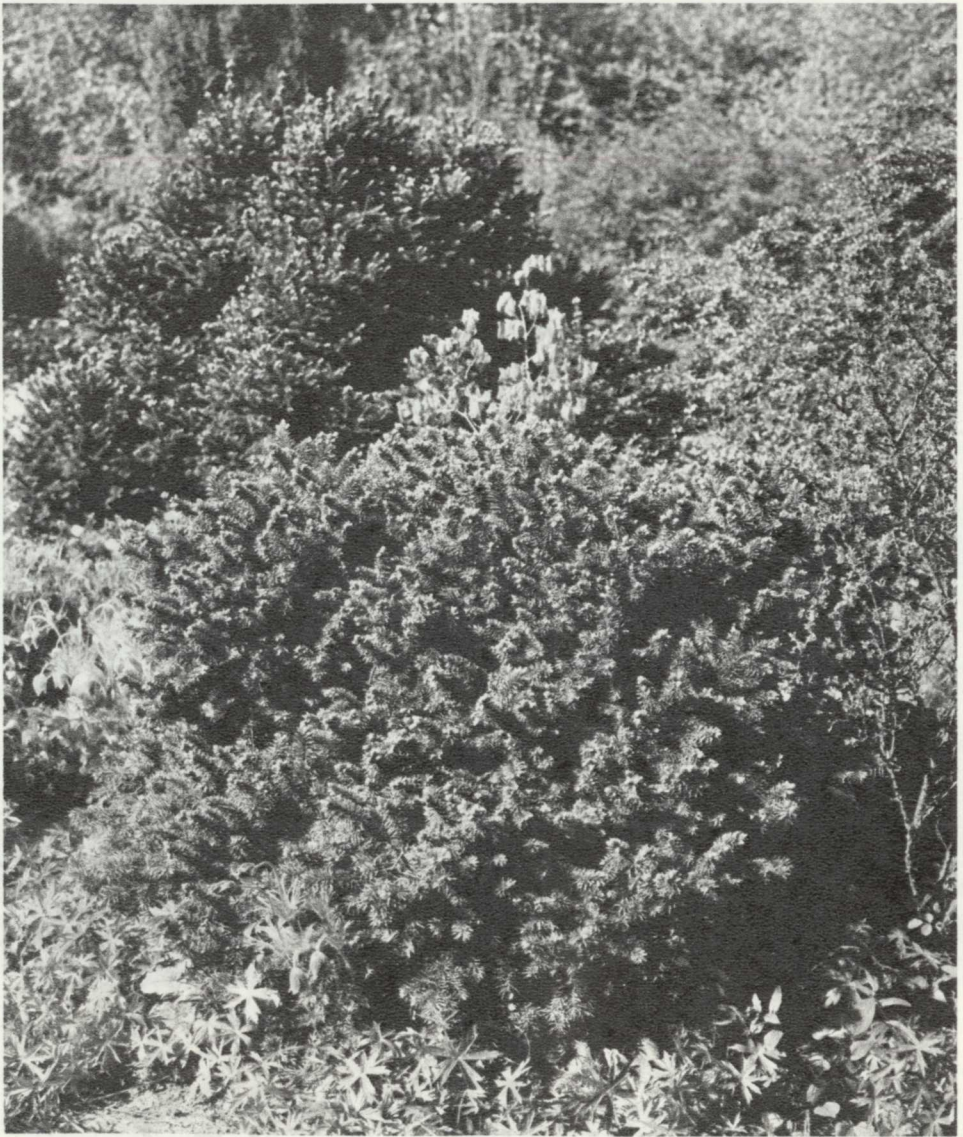

Fiatl mocsárcipruscsoport (*Taxodium distichum* RICH.)

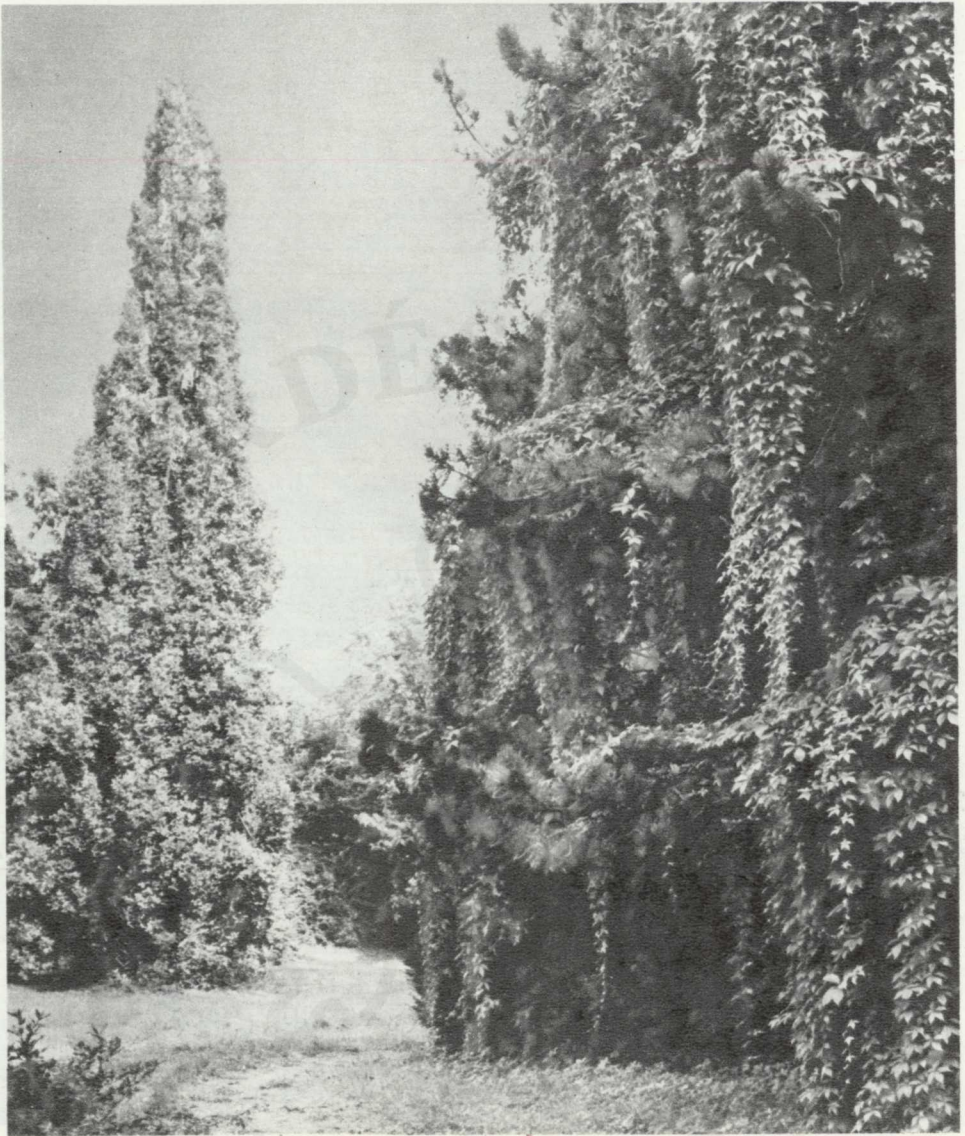
Az út két oldalát **éreciacserjék** (*Ehretia thyriflora* [S. et Z.] Nakai., *E. dicksoni* Hance.) övezik, amelyek nemcsak hazánkban, de Európa-szerte is ritkaságnak számítanak. Jobbra a parton a közismert **páfrányfenyő** (*Ginkgo biloba* L.) csoportja alatt az örökzöld **babérmeggy** (*Laurocerasus officinalis* L.) változatai láthatók.

Velük szemben pár lépésre balra a **havasszépecsoport** kellős közepébe jut a látogató. Tavasszal itt olyan színpompa és illatozón fogadja, hogy aki egyszer élvezte, sohasem felejt el. Balról három **gyantás cédrus** (*Calocedrus decurrens* Florin.) „testőrként őröködik”. A főút másik oldalán még ezeknél is impozánsabb törzsű kaliforniai eredetű ezüstös, nemes **jegenyefenyő** áll, amely sajnos még ma is a háború viszontagságait sínyli.

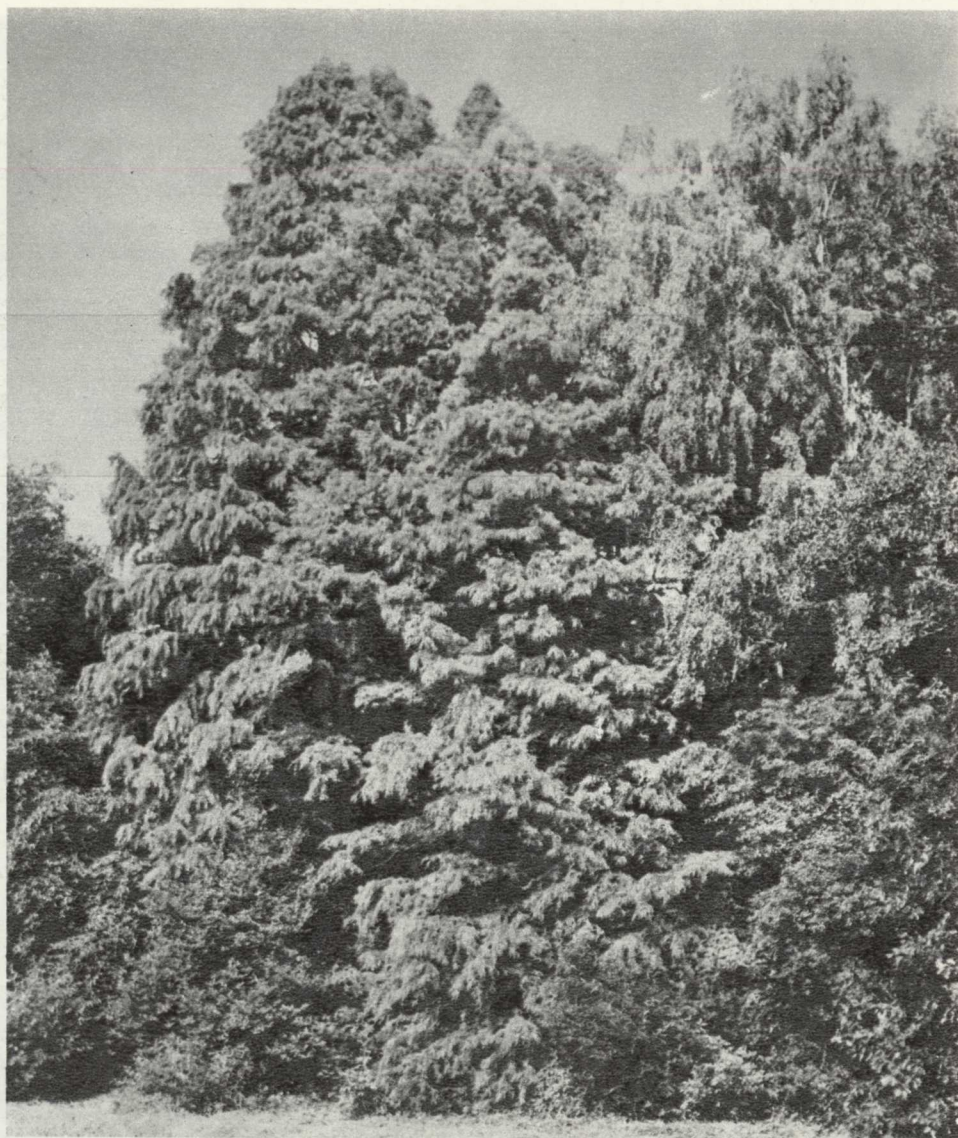
Közben be is érkezünk a **tulipánfa** (*Liriodendron tulipifera* L.) hatalmas lombsátra alá. Lenyűgözőek ezek a méretek, kevés fafaj képes ehhez hasonló teljesítményre. Alatta **fiatal** telepítésű **örökzöld ritkaságok** láthatók.

Kámoni törpeluc (*Picea abies* [L.] KARST. 'Kámon')

Tornyostölgy (*Quercus robur* L. var. *fastigiata* [LAM.] A. DC.) és vadszőlővel befuttatott páncélfenyő (*Pinus heldreichii* CHRIST. var. *leucodermis* [ANT.] MARKGR. ex. FITSCHEN.)

Idős mocsárciprusok (*Taxodium distichum* [RICH.]

Virágzó havasszépe (*Rhododendron*)

Árnyas parkrészlet

A balra vezető út mellett három valószínűtlenül keskeny, henger alakú tuja tűnik szemünk elé, a **malonyai tuják** (*Thuja occidentalis* L. var. *malonyana* Ambr. Mig.).

Utunkat folytatva okvetlenül meg kell állnunk néhány percre az Arizonából, Ciprusról, Kaliforniából származó **ciprusok** (*Cupressus* sp.), az Észak-Amerikában honos örökzöld nagy virágú **liliomfa** (*Magnolia grandiflora* L.) és a mediterrán eredetű **babérhárs** (*Phyllirea angustifolia* L.) előtt. Majd a fenyők koronázatlan királyát, a Kaliforniában őshonos **mammutfenyőt** (*Sequoiadendron giganteum* Bucholz.) csodálhatjuk meg.

Társaságában fenyőtörpék is élnek az arborétumban. Egyikük itt van mindjárt az út mellett: a **törpe fehér luc** (*Picea glauca* [Moench.] Voss. f. *conica* Rehd.). Elmúlt már 30 éves, és alig áll ki a földből. A fenyők formagazdagságának, méretbeli különbségeinek szélsőséges példáit látjuk itt együtt. Ha itt körbe tekintünk, az 1972-es árvíz és a talajvízszint-emelkedés okozta pusztítás szörnyű nyomait látjuk. A Saághy István által telepített kertrész idős fáinak jó része a pusztításnak áldozatul esett. A Gyöngyös-patak medrének mélyítésével, szabályozásával, a terület feltöltésével védekezünk a hasonló pusztítások ellen. Az újratelepítés így is évtizedekig eltart-hat.

Fehér levélszegélyű fagyal (*Ilex aquifolium* L. var. *albo-marginata*)

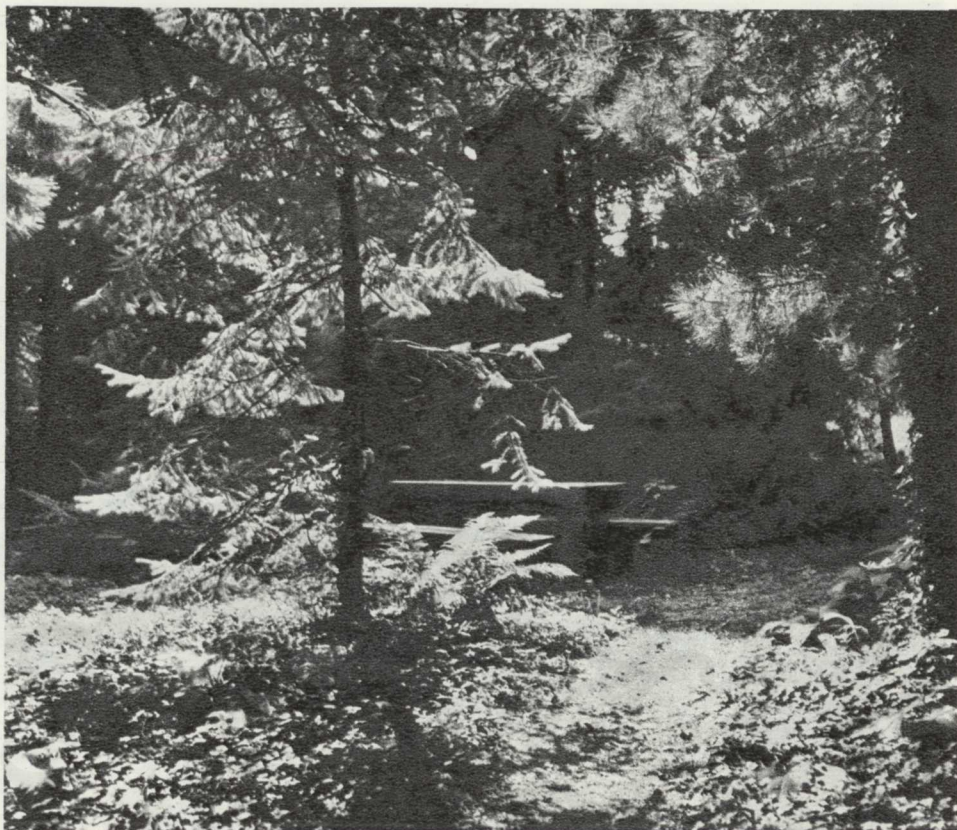
A főúton tovább

haladva eljutottunk az arborétum régi tavához. A tóparton álló filagóriától tegyük egy kisebb körutat. Induljunk balra.

Az út mellett a **mammutfenyő** szomszédságában a japán templomkertek közkedvelt dísze, a nálunk még alig ismert **mandzsu boróka** (*Juniperus rigida* S. et Z.) szép példánya áll.

Néhány lépés után jobbról a régi tó egyik legszebb részlete tárul elénk. Előtérben a **vízitők** (*Nuphar luteum* L.) vízből kiemelkedő fényes levelei és a túlparton az **árlevelű mocsárciprus** (*Taxodium ascendens* Brongn.) gyertyaegyenes törzse hívja fel magára a figyelmet. Ez utóbbi növény értékes ritkaságunk.

Folytatva utunkat, szemben velünk a **kínai boróka** (*Juniperus chinensis* L.) ritka fa alakú példánya kerül el. Mögötte a bambuszra emlékeztető 3–4 m magasra megnövő, Kína hegyvidéki erdősegeiből származó zöld **botnád** (*Phyllostachys viridi-galucescens* [Carr.] Riv.) és a japán eredetű legyező törpe **bambusz** (*Sasa palmata* [Burbridge.] A. Camus) díszlik. Balra a laza koronájú **kínai mazsolafa** (*Hovenia dulcis* Thumb.) idős példánya mellett vezet el az út. Majd láthatjuk a nagy tobozú nyugati **sárgafenyő** (*Pinus ponderosa* Laws.) mélyen repedezett kérgű törzsét. Észak-Amerika

Árnyas parkrészlet a Gyöngyös partján

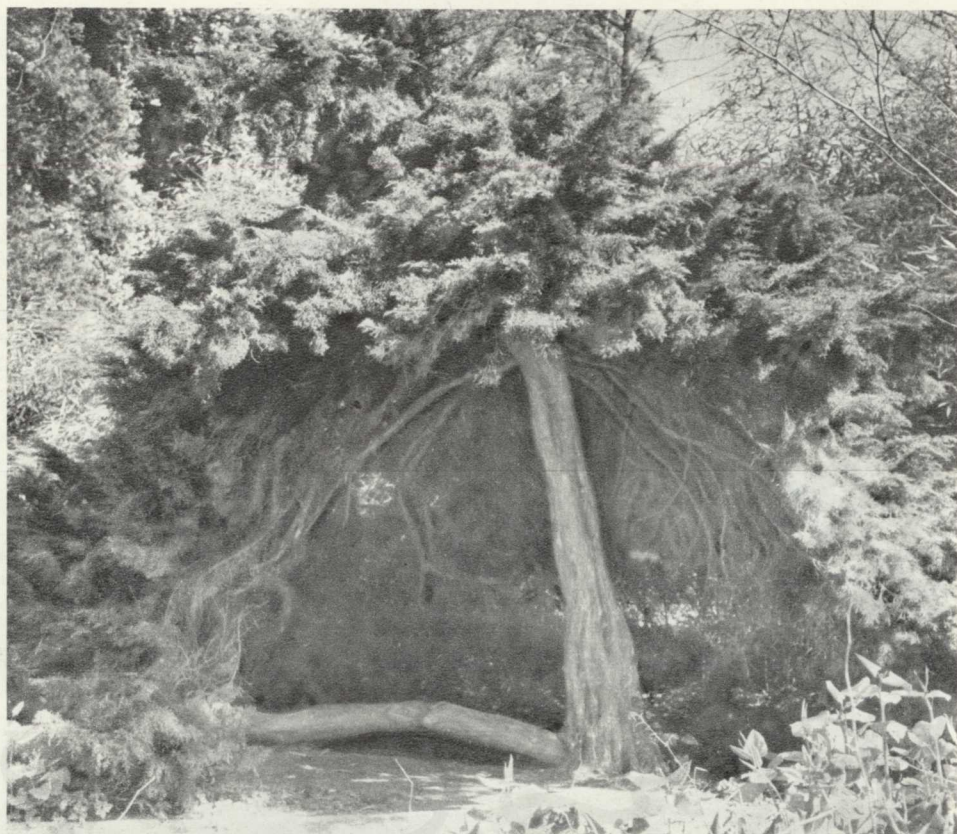
indiánjai ínséges időszakokban fájának puha, belső állományát fogyasztották. Az út másik oldalán — a **sárgafenyővel szemben** — széles koronájú **kanadai hemlock-fenyő** (*Tsuga canadensis* [L.] Carr.) áll. Néhány lépés után jobbra egyedülálló szépségű, fényes tűlevelű, ritkán ágas, kisebb fa, a **kínai szúrósfenyő** (*Cunninghamia lanceolata* Hook.) fogadja a látogatót. Mögötte késő ősze érleli be banánra emlékeztető termését az **anóna** (*Asimina triloba* [L.] Dun.).

Balra a tisztás szélén több törzsű **kínai szárnyasdió** (*Pterocarya stenoptera* DC.) hatalmas koronája borul az útra kihajló szömörcefajok fölé.

Néhány lépés után kierünk a főútra, ahonnan ismét megpillantjuk kis körutunk kiindulópontját, a filagóriát.

Rövid pihenő után, a filagóriától folytatjuk utunkat. A hatalmas tölgyek és égerek koronájának árnyékában volt Saághy kedvelt Magnolia-gyűjteménye. Majd az esernyőnek beillő méteres lapulevelek mellett Saághy volt kastélyához érünk, amelyet most szolgálati lakásként használnak.

A kastélytorony melletti körtefára kúszó **hortenzia** (*Hydrangea anomala* Don. ssp. **petiolaris** McClintock.) kelti fel érdeklődésünket. Itt volt az arborétum régi bejárata. A kastély után a tóparton az út cserjefélék: **japán rózsza** (*Rosa rugosa* Thunb.), a fürtben megjelenő, húsos termést adó **kékhüvely** (*Decaisnea fargesii* Franch.) mellett

Kínai boróka (*Juniperus chinensis* L.)

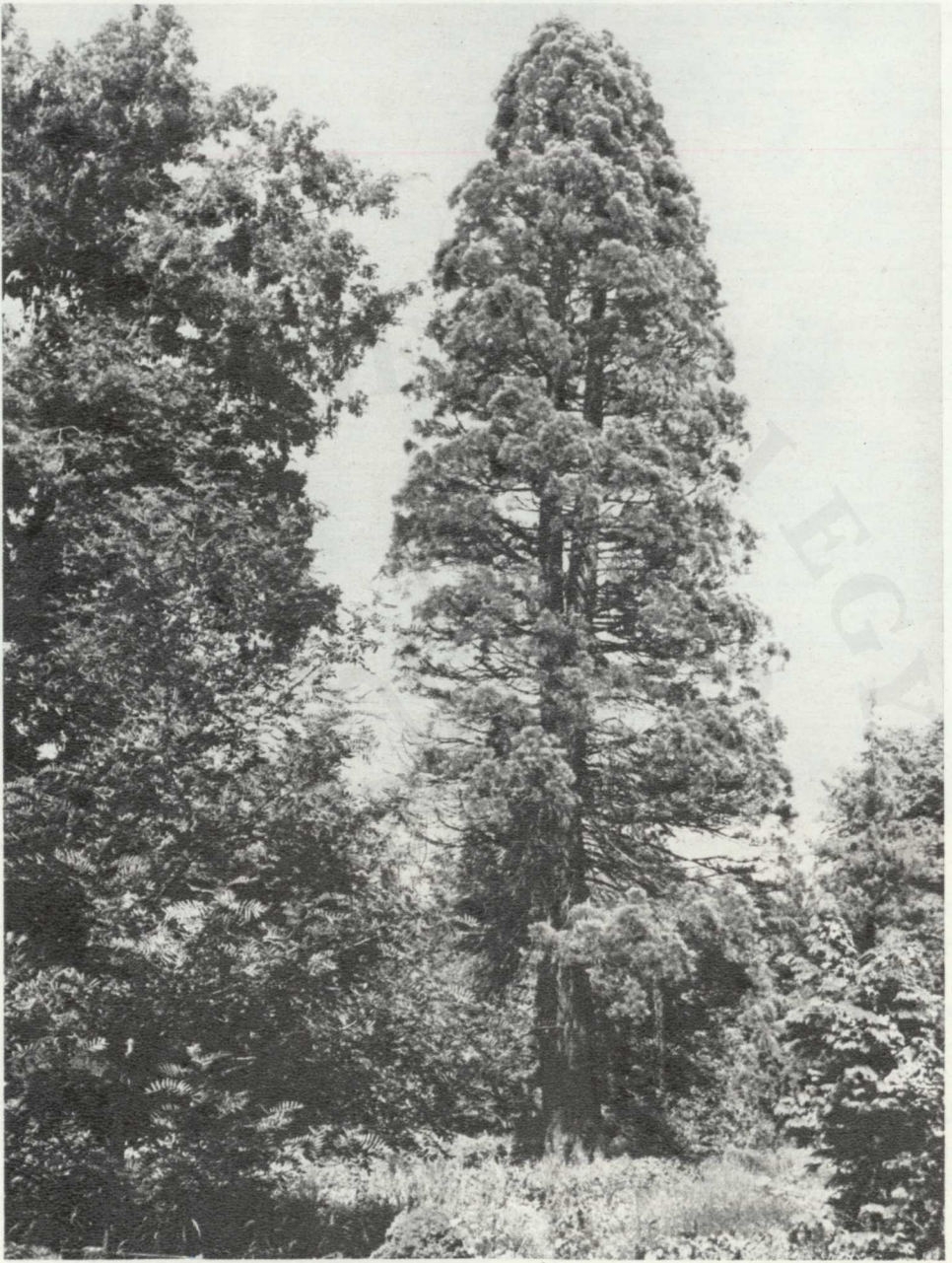
vezet. A cserjék után a mocsaras árterek fája, az amerikai ámbrafa (*Liquidambar styraciflua* L.) magasodik fel. Termései valóságos kis buzogányok, lombja pedig őszi színeződéskor a sárga és vörös színek gazdag átmeneteiben tündököl.

A kis hídon túl

a régi sziklakert maradványait a már említett bambuszok lepik el. Közöttük látható a Japánban, Kínában őshonos papíreperfa (*Broussonetia papyrifera* [L.] Vent.) őszi terméscsokrával. Jobbról hatalmas sárgafenyő, balról szirti fenyő (*Pinus ponderosa* Laws. var. *scopulorum* Engelm.) csoportja díszlik.

További utunkat színes termésű borbolyafajok szegélyezik. Innen rálátunk egy kevésbé ismert, ritka fenyőfélére, a szúrós tűjű nagymagvú tiszafákra (*Torreya*). Kertünkben mind a négy télálló faja megtalálható, közülük legüdébben a hosszútűs, dióra emlékeztető termést hozó *Torreya californica* Torr. fejlődik.

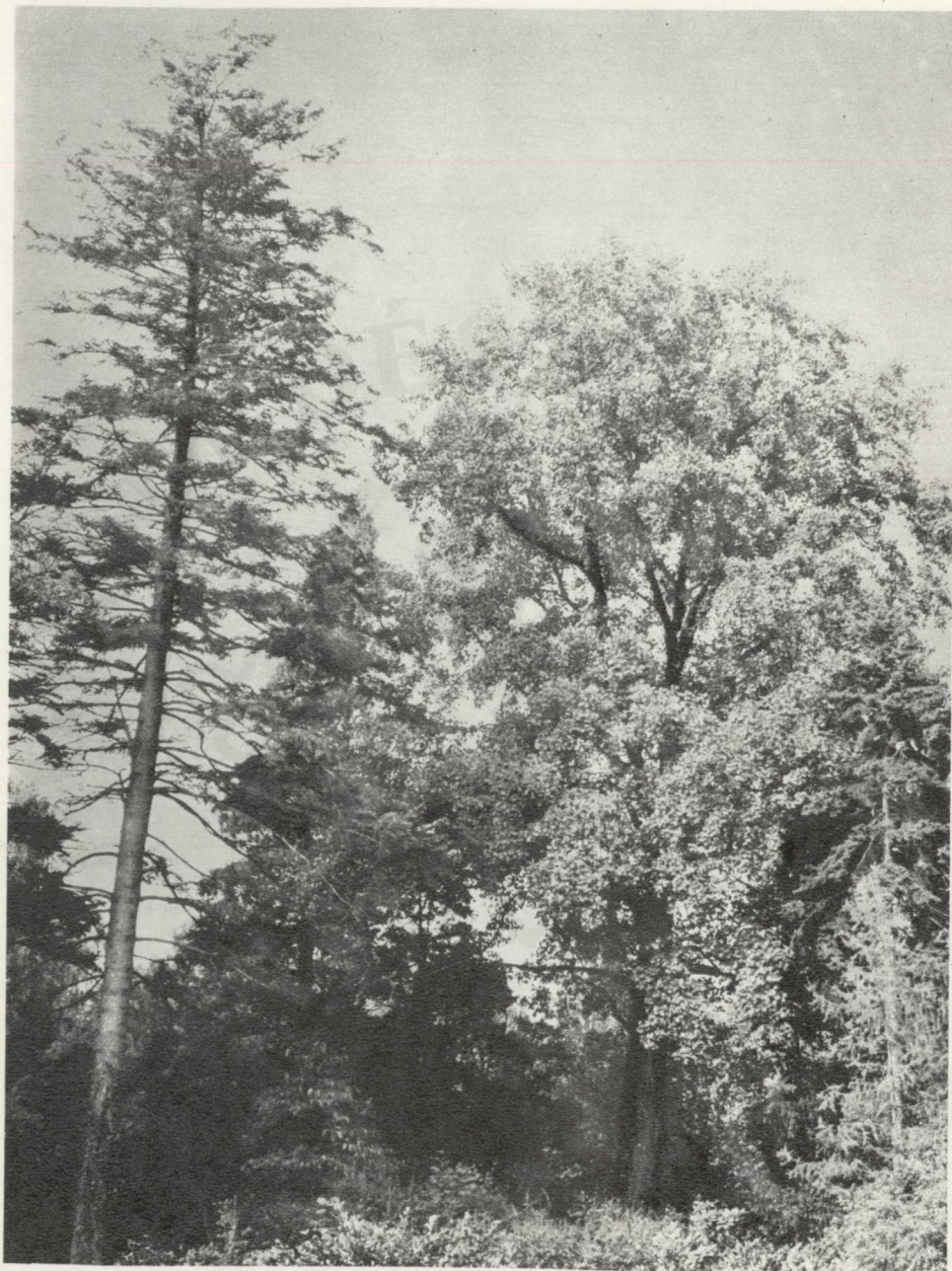
A nagymagvú tiszafacsoport előtt a nagy virágú trombitacserje (*Campsis grandiflora* [Thunb.] Loisel.) küzdelmét látjuk a feltörni próbáló lucfenyővel. Jobb felől az összes kínai fenyőféle között a legnagyobb termetet elérő kínai óriásfenyő (*Abies chensiensis* Tiegh.) sűrű, szabályos kúpjával hívja magára a figyelmet.

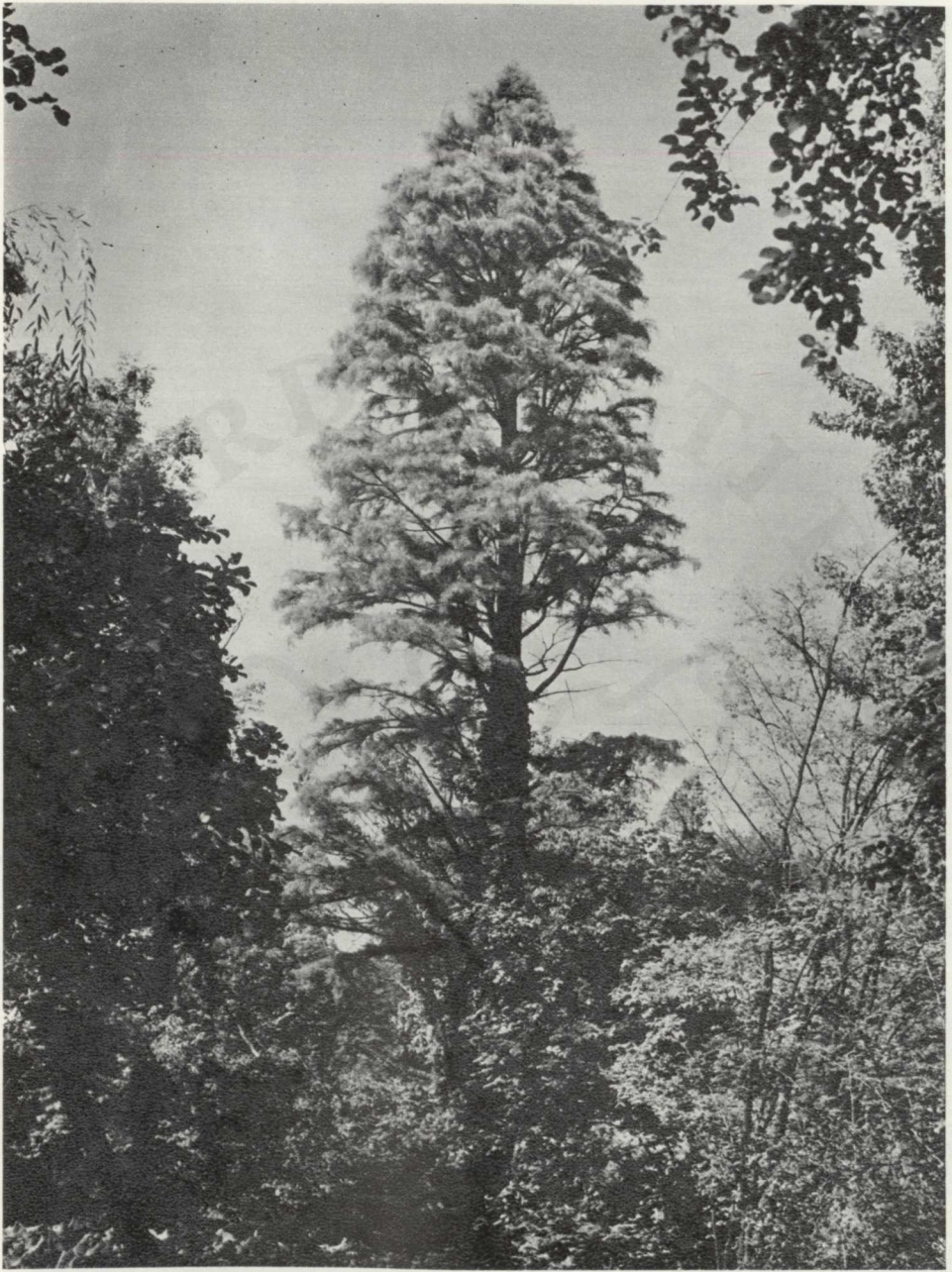
Mammutfenyő (*Sequoiadendron giganteum* [L.] BUCHOLZ.), a fenyők koronázatlan királya

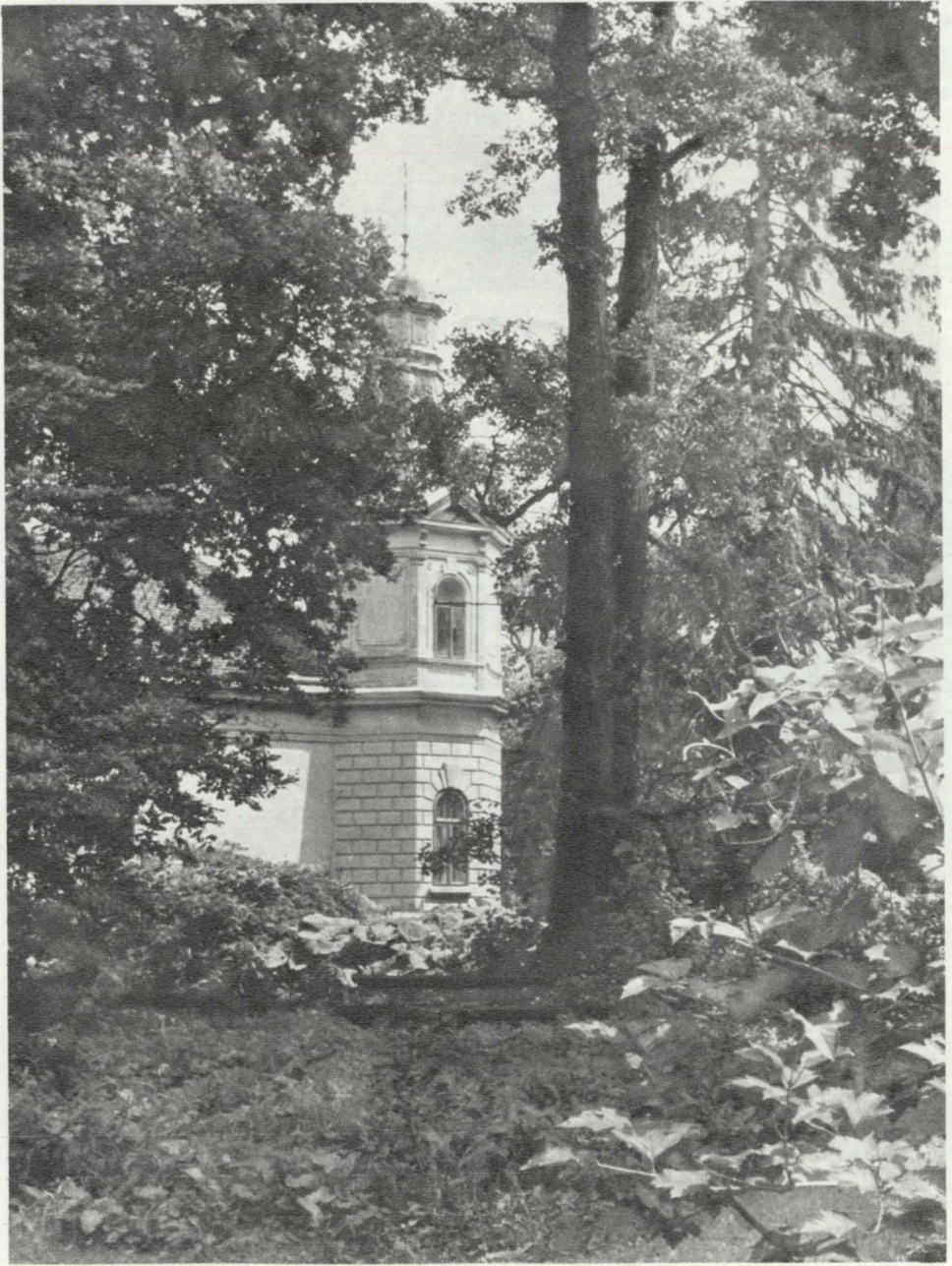
Vörös juhar (*Acer rubrum* L.), a háttérben mammutfenyő
(*Sequoiadendron giganteum* [L.] BUCHOLZ.)

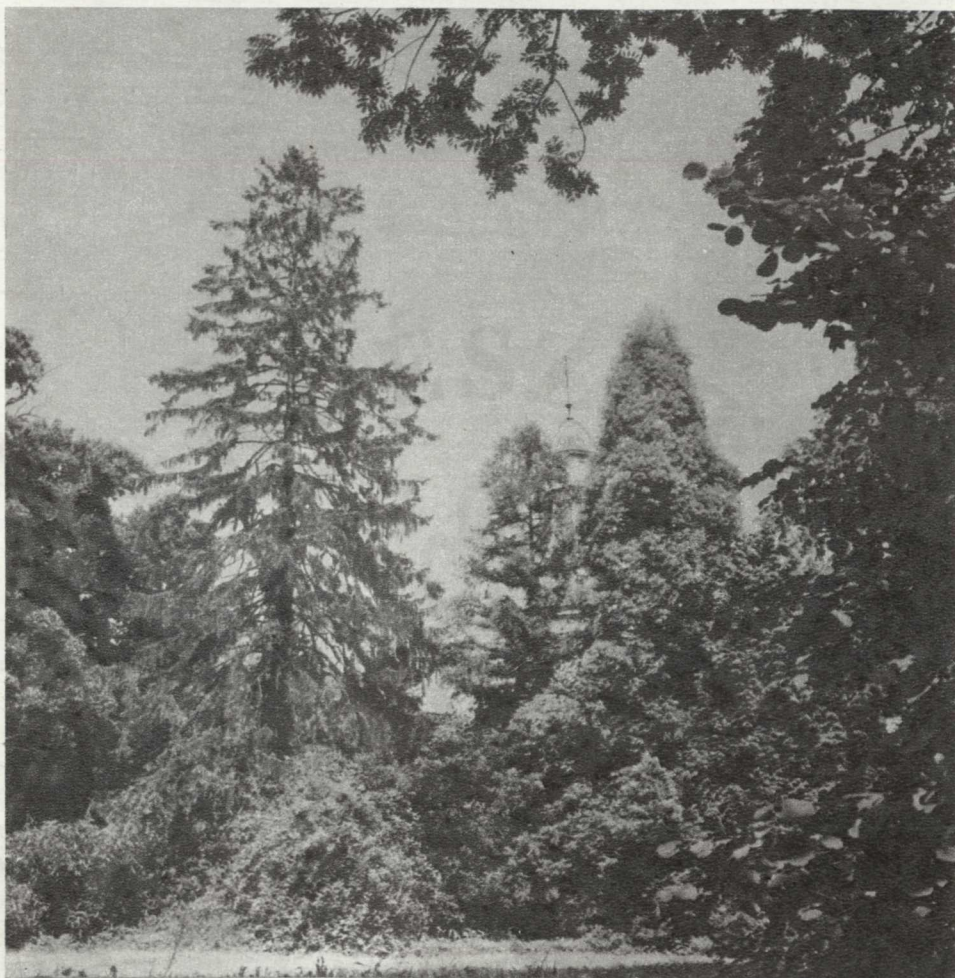
Nemes jegenyefenyő (*Abies procera* REHD.)

Árlevelű mocsárciprus (*Taxodium ascendens* BRONGN.)

A Saághy-kastély az öreg tölgyek és égeres felől

Csüngőágú luc (*Picea abies* L. f. *viminalis* [ALSTROEM] TH. FRIES.)

Néhány lépésre a — szelídesztenyére emlékeztető levelű, bokor alakú — **pontusi tölgyhöz** (*Quercus pontica* K. Koch.) érkezünk.

Utunk élesen jobbra fordul, itt egymás mellett találjuk a **duglászfenyő** változatait (*Pseudotsuga menziesii* [Mirbel] Franco). Mögöttük a rövid, fényes tús **keleti luc** (*Picea orientalis* L.) emelkedik haragoszöld koronájával. Majd fiatal **fenyőtelepítés** húzódik az út két oldalán.

Tovább haladva az út mellett a **kínai szárnyasdiót**, mögötte a **japán varázsmogyorót** látjuk. Sárga virágait tél vége felé gyakran még hóval borított ágain hozza, az előző évről visszamaradt barna levelek között. A régi arborétumot a kínai nyárok mellett hagyjuk el.

Az új kertrészben, néhány lépés után előttünk a **fenyőplantázstelep** terület el. Itt van Magyarország első kísérleti plantázsa. Benne 280 **erdeifenyő** (*Pinus silvestris* L.) és 14 **feketefenyő** (*Pinus nigra* Arn.) anyafa 3-3 oltványa 3,2 ha-t foglal el. A nemesítési munka 1952-ben indult meg.

Idős facsoport: japánciprus (*Cryptomeria japonica* L. f. [D.DON.]), óriástuja (*Thuja plicata* LAMB.)-
lucfenyő (*Picea abies* [L.] KARST.)

A plantázs létesítésének célja: magtermesztés alacsony fákról. Az egyszerű szelektálás lehetősége és a további nemesítési munka előtt megnyílt az út. Ez a plantázs szolgált egyúttal a legutóbbi időkig klónarchívumul is. Itt folynak az utóvizsgálati telepítéshez szükséges keresztezések, a szelektált maggyűjtések, a károsítókra vonatkozó megfigyelések és a gazdaságossági értékeléshez szükséges adatgyűjtések is.

A kámoni plantázsról minden részletre kiterjedő törzskönyv van. Ebbe évről évre feljegyzésre kerül minden oltvány növekedése, hím és nővirágainak száma, a beérett tobozok száma és súlya. A tobozok kipergetése is oltványonként elkülönítve történik, az adatgyűjtéssel együtt.

A kámoni plantázsban a kísérleti munka lassan befejeződik. Az első magyarországi plantázs emlékét azonban kötelességünk megőrizni, ezért 1974-ben megkezdődött emlékparkká való átalakítása. A feltáróutak elkészültek, az asztalok, padok kihelyezésével együtt az örökzöldek alátelepítése is elkezdődött. Így lehetővé vált az eddig csak kísérleti célt szolgáló plantázs megtekintése.

A plantázs után vessünk néhány pillantást az út jobb oldalán a változatos fenyőgyűjteményre és a bal oldalon levő havasszépe csoportra is, majd a hamisciprus fasor mellett elhaladva fehér mészkövekből rakott sziklakerthez érünk, ahol néhány ritkaság hívja fel magára a figyelmet.

Nagymagvú tiszafa (*Torreya californica* TORR.)

A sziklakert mögött a tóparton a legszebb díszfenyők közé tartozó **cédrusokat** fedezzük fel. A kisebbik a libanoni hegyekből már majdnem kiirtott **Cedrus libani** A. Richard. Előttünk, a sziklakerten fiatal **Cedrus brevifolia** (Hook. f.) Henry. áll, amely Ciprus szigetének védett ritkaságai közé tartozik.

A fasorral szembeni **fűzlevelű tölgy** (*Quercus phellos* L.) után a Himalájából származó **selyemfenyő** (*Pinus Wallichiana* A. B. Jacks.) rögtön lebilincseli az érdeklődőt nagyon hosszú, ernyedten lógó tűivel és másfél araszos, gyantás tobozaival.

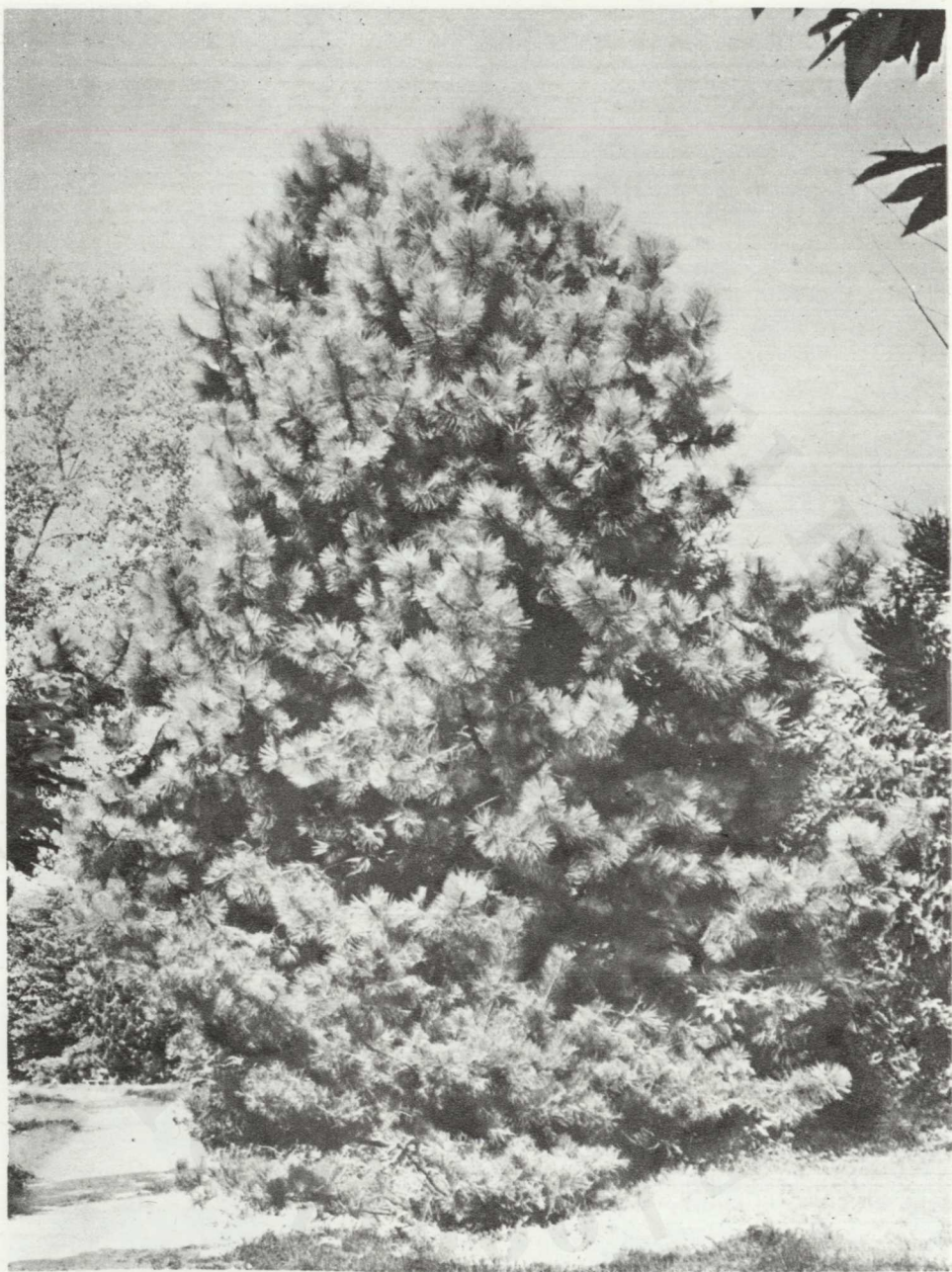
A sziklakert mellett kétfelé ágazik az út. Az elágazás szögletében színes fenyőcsoport áll a **nyugati tuja kerti változataiból**, a **vöröstölgy-telepítés** igen jó háttérrel ad neki, különösen lombszínűződéskor. A tujacsoporttal szemben — az út másik oldalán — **törökmogyoró** és **libanoni tölgy** mellett a fehér levélfonákú **koreai tuja** (*Thuja koraiensis* Nakai.) példánya tűnik fel.

A jobb oldali úton tovább haladva újabb tóhoz érkezünk. Nagy víztükréből **sziget** emelkedik ki, csodálatos **havasszépékkal** és **borókafenyők** gyertyaszerű példányaival.

Később törpe **hamisciprusok** csoportját látjuk, majd egy újabb tó partját az árlevelű **mocsárciprus** díszíti. Az út bal oldalán fiatal ernyős **liliomfa** (*Magnolia tripetala* L.), majd a tengerparti **mocsári hamisciprus** (*Chamaecyparis thyoides* [L.] B. N. P.) áll.

Simafenyő (*Pinus strobus* L.)

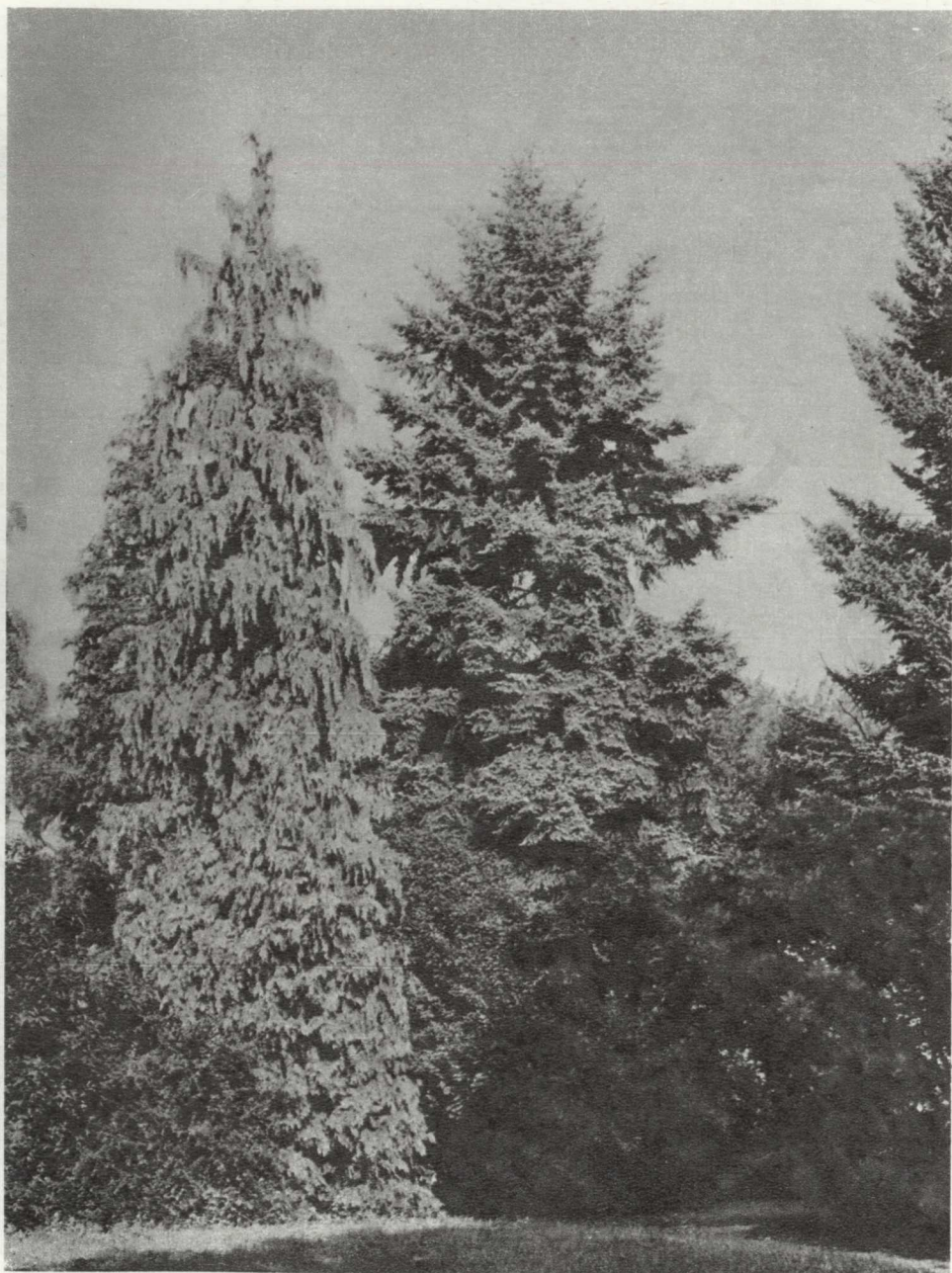
Nyugati sárgafenyő (*Pinus ponderosa* LAWS.)

Keleti luc (*Picea orientalis* L.)

Duglászfenyő ágak (*Pseudotsuga menziesii* [MIRBEL] FRANCO)

Szomorú hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. MURR.] PARL. f. *pendula* BEISS) és
duglászfenyők (*Pseudotsuga menziesii* [MIRBEL] FRANCO)

Parkrészlet

A Pinus-gyűjtemény részlete

Himalájai selyemfenő (*Pinus Wallichiana* A. B. JACKS.)

Tujacsoport

Mocsárerdőkben 1000 éves példányai is élnek, és elérhetik a 30 m magasságot is. Nálunk fatermetű példányai ritkák.

A hamisciprus fasor zöld fala előtt az alapfaj színes fajtái díszlenek, mögötte pedig a fiatal telepítésű kertrész, a *labirintus*. Ennek útvezetése lehetővé teszi, hogy csaknem minden növényhez külön-külön odajuthassunk. Ebben az útvesztőben rendkívüli élmény sétálni, különösen ha a telepített növények elérik majd végleges méreteiket.

Miután a labirintuson végisétáltunk és gazdag növényanyagában gyönyörködtünk, a főúton haladjunk tovább, hogy a **kőrísgyűjteményt** és szemben vele a fiatal **fenyő-**

Tórészlet kanadai tavirózsával (vízitök) (*Nuphar luteum* L.)

csoportokat megtekinthessük. A Kerka-csatorna hídján túl ugyanis **fenyőritkaságokban** gazdag kertészhez érünk. A híddal szemben három *fenyőhibridet* látunk, amelyeket 1963-ban az erdei- és a feketefenyő keresztezésével hoztak létre. Majd a **mómi jegegyefenyő** (*Abies firma* Sieb. et Zucc.), a déli **balzsamfenyő** (*Abies fraseri* [Pursh.] Poir.), a **szahalini luc** (*Picea glehnii* [Fr. Schmidt.] Mast.), a **nikkói jegegyefenyő** (*Abies homolepis* Sieb. et Zucc.), **hársak**, **juharok**, **vörösfenyők**, különböző **lucfajok** változatos seregében gyönyörködhetünk. Az irodaépületig **lucok**, óriás **tuják**, **hemlock fenyők**, **hamisciprusok** kísérnek, illetve a másik oldalon **pompás borbolyacsoport**, **malonyai tuják** és **atlaszcédrusok** állnak sorfalat.

Japán havasszépe (*Rhododendron japonicum* SURING.)

A volt irodaépület előtt karcsú borókák és szépen virító cserjék díszlenek.

A duglászfenyő- és vörösfenyőfajok csoportjai közt vezető úton balra télizöld tölgy és hamisciprus fajták következnek. Kora tavasszal virító kikeleti varázsmogyorók, juharok és japán rózsák ejtenek rabul.

Az örökzöld tatárvirág (*Iberis sempervirens* L.) közt havasszépebokrok nyílnak. Mögöttük szerb lucfenyők és japán babérhangák találhatóak. A látogató az ezüstfenyők, sárga havasszépe és exotafenyők közt ér vissza arra az útra, amelyen elindult.

Az arborétumban minden évszaknak megvan a maga varázsa, s minden évben újabb és újabb növényritkasággal gyarapszik.

Búcsúzunk azzal, hogy a kert, a kámoni arborétum mindenkit visszavár.

Részlet az emlékparkból

Az arborétum feladata és fejlesztése

Kámonban a tudományos munkának is múltja és hagyománya van. Már Saághy is — az arborétum létesítésével és növényei közötti szelektálással, keresztezéssel — honosítási, illetve nemesítési munkát végzett.

Ma az Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) kámoni arborétumában a kutatási feladatok a következők:

- exóták honosítása,
- fenyőfélék nemesítése,
- magtermő plantázatok létrehozása.

Az előbbieken kívül még fenológiai, ornitológiai, méhészeti és meteorológiai megfigyelések is folynak. Az arborétumban fénycsapda (éjszakai rovarok befogására) és talajvízszint-mérő kút is működik.

● Az *exóták* (külföldi fajok) *honosításával* már megismerkedtünk sétánk során. Az arborétumnak is célja, hogy lehetőleg minél több fajnak és változatnak — elsősorban fenyőnek — adjon otthont. Itt kell a különböző fajok klímaállóságát bizonyítanunk.

A havasszépe-sziget borókái

Ernyős liliumfa (*Magnolia tripetala* L.)

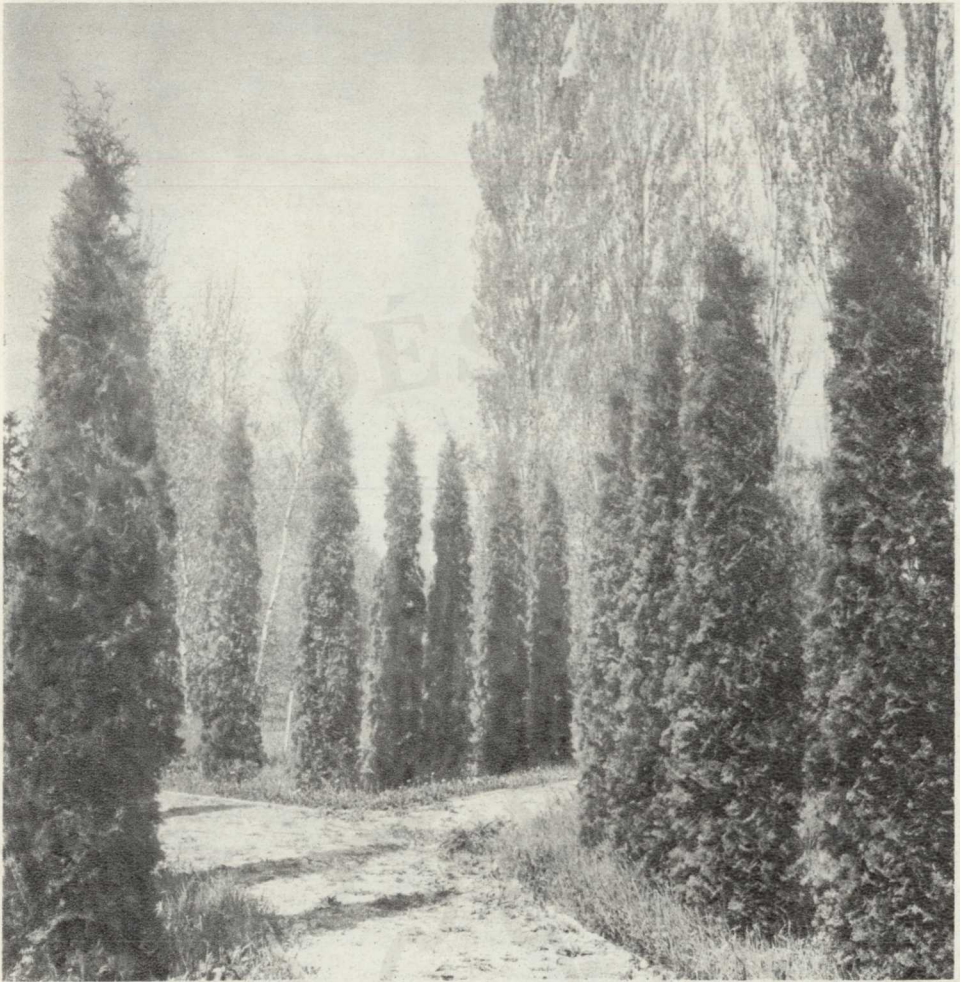

Óriástuja (*Thuja plicata* LAMB.) és tengerparti mocsári hamisciprus (*Chamaecyparis thyoides* [L.] B. N. P.)

Az arborétumokban szerzett tapasztalatok alapján válogatjuk ki azokat a növényeket, melyek kísérleti, majd üzemi exótatelepítésekbe kerülnek. A kísérleti exótatelepeken kell a kiszemelt fajoknak és változatoknak bebizonyítaniuk, hogy kellően fejlődnek, s előnyben vannak a hazai fajokkal szemben. Az üzemi exótatelepítésekbe már csak azok a fajok kerülnek, melyek az előző két lépcsőben jónak bizonyultak. Itt már csak növekedésvizsgálatok folynak. A kámoni arborétum mindhárom honosítási lépcsővel kapcsolatban van.

● A *fenyőnemesítés* a kámoni arborétumban 1952-ben indult, s elsősorban a hazánkban is honos erdeifenyőre irányul. Az országban előforduló legjobb állományokból a legszebb fákat válogatják ki. Ezek a törzsfák vagy anyafák s a róluk származó oltványok kerülnek ültetvényekbe, ún. plantázstelepekre.

● Az itt végzett kutatások eredményeként az üzemi *plantázásokban szereplő klónok kiválogatása* és a magyarországi üzemi plantázások telepítése megtörtént.

Labirintus

Nyugodtan elmondhatjuk, hogy Kámon nemcsak az erdészeti növénynevelés bölcsője volt, hanem hasznosan kapcsolódott be a modern fatermesztés feladatainak megoldásába is.

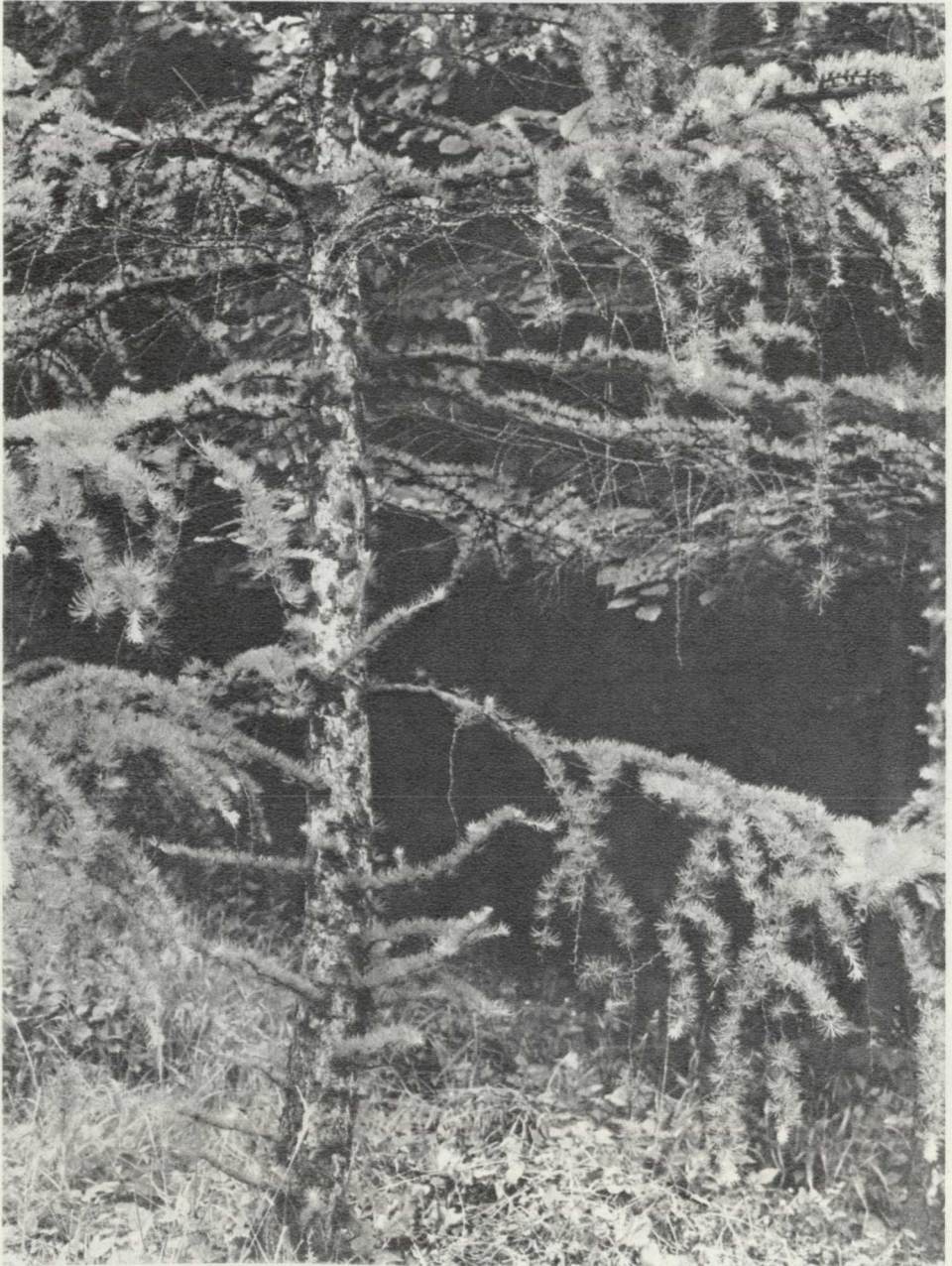
A kámoni arborétum jövő feladatait a következőkben lehet meghatározni.

● Az *arborétum* önmagában is program és feladat. Sok ezer növényfajt ismerni, kezelni, megfigyeléseket végezni és hasznosíthatóságukat körültekintően értékelni, fáradságot és különleges felkészülést igénylő munka. Az arborétum fontosságát különösen aláhúzhatjuk most, hogy az erdőgazdálkodás fogalma rohamosan tágul (erdőesztétika, üdülőerdők, parkerdők).

Nem elégedhetünk meg az őshonos fafajok ismeretével, sőt egyre inkább még a fajnál kisebb egységekre is figyelniük kell. Ennek alapján fontos feladat a lehető legteljesebb fagyűjteményeket magukba foglaló arborétumok fenntartása és azok szakosítása.

Fiatal árlevelű mocsás riciprus a tóparton (*Taxodium ascendens* BRONGN.)

Vörösfenyő (*Larix decidua* MILL.)

Hamisciprusok (*Chamaecyparis* sp.) és vörösfenyők (*Larix decidua* MILL.)

● A kámoni arborétum jelenlegi fenyőnövényanyaga a *fenyőfajtafenntartó telep* számára országosan egyedülálló lehetőséget nyújt. Az ERTI feladata a fás növények fajtáinak megőrzése, fenntartása. A megoldás során első lépés az, hogy a hazai erdőkben, parkokban fellelhető fenyőváltozatokat és az alapfaj tipikus példányaikat összegyűjtjük, és ezek klónozott anyagából ültetvényszerű telepítést végezzünk. A második lépés a faiskolai anyag begyűjtése. A harmadik mozzanat az Index Seminumon keresztül érkező dugvány és oltógally felhasználása. Mindezek keretében mód lenne az elismert fenyőfajták gyűjteményes tárolására. A fajtafenntartó telep szolgáltatna primer szaporítóanyagot is.

Hamisciprusok (*Chamaecyparis* sp.)

● Az előző feladatokhoz kapcsolódik. A kámoni arborétumban létesült néhány fafajból az első kísérleti plantázs, ami mai fogalmazás szerint határozottan klóngyűjteménynek minősíthető. Ezeket fenntartani, márcsak a történeti szempont miatt is, illendő. Ide sorolható az NDK-MNK plantázs is, mely az együttműködés létét dokumentálni hivatott. A klóngyűjtemények fejlesztésére lehetőség nincs, megőrzésükre annál inkább szükség van.

● *Nemesített fenyő szaporítóanyag-termelés* egyik kutatóhelye. A meglévő plantázs, magtermés és a maggyűjtés eredményeinek vizsgálata, a fenyőnemesítés fejlesztésében való közreműködés.

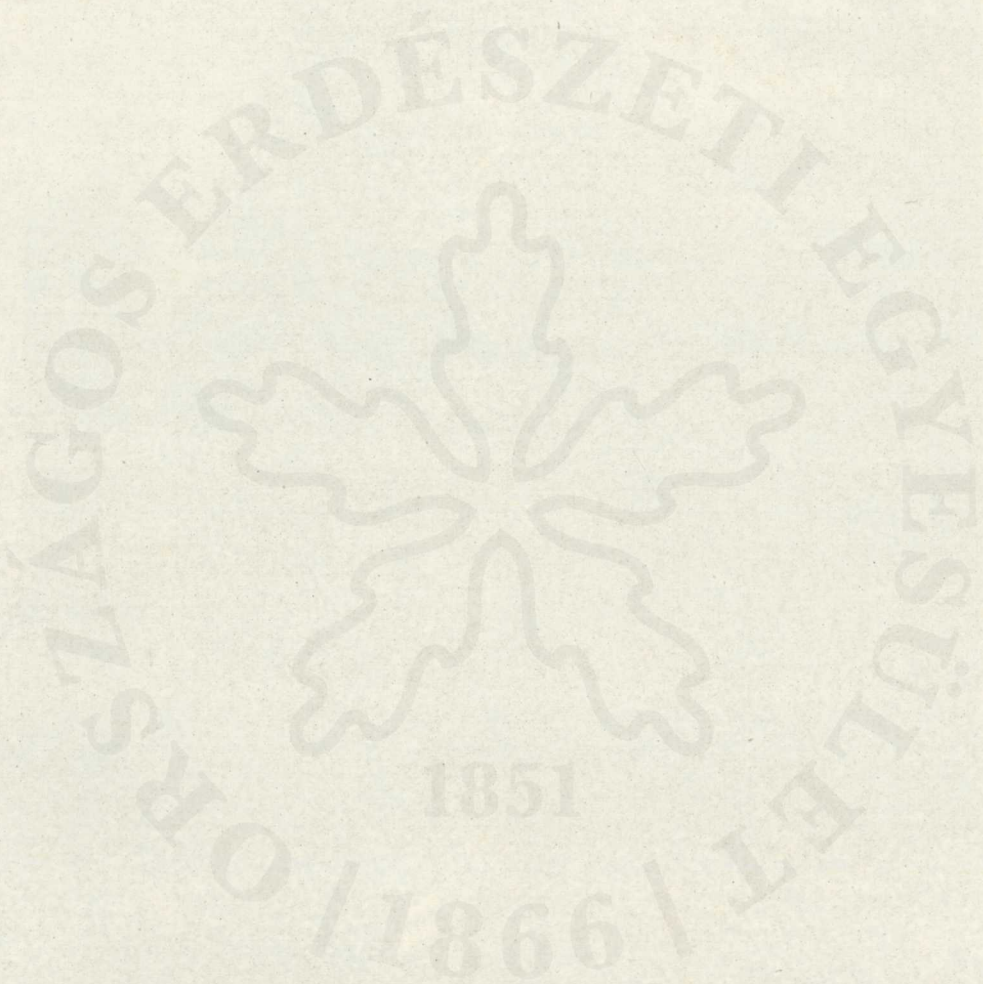

Ezüstfenyők (*Picea pungens* ENGELM. var. *Kosteriana* HENRY)

● *Erdeink fatermésének fokozását szolgáló exóta fajok termesztésének vizsgálata. Nemzetközi magcsere (Index Seminum) lebonyolítása.*

● *Az ERTI-kutatások eredményeit, gyűjteményeit (mag-, herbárium-, rovar- stb.) a Dendrológiai Múzeumba célszerű elhelyezni és gondozni.*

SÁRVÁRI ARBORÉTUM

Sárvár és az arborétum

Sárvár Vas megye egyik hangulatos, történelmi nevezetességekben és természeti értékekben gazdag városa. A római korban itt találkoztak a Balaton felől és az Aquincumból érkező utak, s vitték tovább forgalmukat a mai Szombathelyen (Savaria) átmenő „Borostyánkő út” felé. A honfoglalás óta folyamatosan lakott hely, erről a XIII. századból van először írásos emlékünks.

Sárvár a középkorban a Nádasdy család uralma alatt élte fénykorát. Itt élt a híres törökverő „fekete bég”, Nádasdy Ferenc és itt pengette hangszerét Tinódi Lantos Sebestyén. 1539-ben Sárváron jelent meg Sylvester János összehasonlító magyar nyelvtana, amely az első magyar nyelvű részeket is tartalmazó könyv. Az ő nevéhez fűződik az „Új Testamentum” fordítása és kinyomása 1541-ben Abády Benedek segítségével. Ekkor épült reneszánsz stílusú vára, amely ma Nyugat-Magyarország egyik jelentős építészettörténelmi emléke. A Nádasdyak után ritkán hallunk Sárvárról. Csak a századfordulón kezdődött meg iparosodása, és indult újra fejlődésnek.

Mai formáját több falu összeolvasztásával nyerte el. 1968 óta ismét város címe van. Az elmúlt 10 évben fejlődése felgyorsult, ipara máris számottevő és mezőgazdasága korszerű. Területén néhány év alatt parkosított modern lakótelepek épültek.

Vas megye hazánk egyik legváltozatosabb tája, ezt tükrözi növényvilága is. Sárvár (földrajzi koordinátái: keleti hosszúság $16^{\circ}55'$ északi szélesség $47^{\circ}15'$) az Alpok előterének (Praenoricum) vasi flórajárásába (Castriferreicum) esik. Növényzetét tekintve átmeneti terület, ahol a kelet-alpesi és a pannon flóra elemei keverednek. Éghajlatát meghatározza az évi átlag 670 mm-es csapadék, amelyből 410 mm a növények tenyészeti ideje alatt hullik le. Az évi középhőmérséklet $10,1^{\circ}\text{C}$, az ország más tájaihoz viszonyítva nem túl szélsőséges. A park tengerszint feletti magassága 153 m, többé-kevésbé sík. Talaja a Gyöngyös és a Rába ártéri üledékén képződött jó minőségű, gyengén savanyú öntéstalaj. A Gyöngyös két részre osztja a 9 ha parkot, amelyből több mint 1 ha a mesterséges tó és az épületek által elfoglalt terület. A vízfolyásnak fontos klímaszabályzó szerepe van, mivel a patak és a tófelület magas talajvízszintet és páratartalmat biztosít.

Eredetileg ezen a helyen tölgy-kőris-szil ártéri ligeterdő állt, dús növénytakarójával hozzájárulva a vastag humuszréteg kialakulásához. Később a talaj fejlődését az emberi beavatkozások megváltoztatták, de már csaknem kétszáz éve a területet újra folyamatosan fás növényzet fedi.

Ismerkedés a múlttal

A sárvári arborétum, a „Kertészkert” történetét elég jól ismerjük. Újságcikkek, tanulmányok, könyvrészletek adnak hírt életéről. Scherg Károly erdőmérnöknek a 30-as években írt tanulmánya tartalmazza a legtöbb adatot.

volt 1546-ban az arborétum helyén. Ekkor Sárvár Nádasdy Tamás nádor tulajdona volt. Az országban, de még Bécsben, a császári udvarban is híres volt a sárvári kert. Gyakran küldtek innen gyümölcsöt, oltógallyat, oltványt a magyar főuraknak és a császárnak. A Nádasdyak mindannyian szívesen kertészkedtek, összegyűjtötték az elérhető gyümölcsfafajtákat, és ezeket nagy szakértelemmel nevelték. Nádasdy Tamás dédunokája, Ferenc már ritka virágokat, cserjéket is telepített. Miután Nádasdy Ferenc országbíró 1671-ben a Wesselényi összeesküvésben való részvétel miatt kivégezték, a gyorsan váltakozó új gazdák alatt nem találjuk nyomát a kertészkedésnek. A kert valószínűleg teljesen elpusztult, mert Ernecz Ignác, Sárvár történetírója 1860-ban ezt írja Sárvár monográfiájában: „még él azon Nábich nevű öreg kertész, ki 1812-ben ezen kertet előbbi mező és rétség helyzetéből átalakította.”

A Nádasdyak korából származhatott az a **kocsányos tölgy**, amelyet 1932-ben bekövetkezett pusztulásáig Magyarország legnagyobb tölgyfájának tartottak.

A parkosítás kezdete

Habsburg Ferdinánd estei-modenai főherceg (Ferenc császár és Mária Terézia fia) nevéhez fűződik, aki 1803-ban megveszi a várat és a birtokot. A park a korabeli divatnak megfelelően angolpark jelleggel készült. Tartozott hozzá gyümölcsös és kertészet is. Meghagyták azokat a fákat, amelyek már itt éltek, ezek közül kerülnek ki a most legidősebb egyedek: koruk 300 évre becsülhető. A legidősebb ültetett fák 165 évesek, **tiszafák, platánok, japánakácok**, egy **hárs** és a tó partján levő **gledicsia**.

Folyamatosak voltak a telepítések, ezt bizonyítják a változatos korú fák. Nevezetes dátum Sárvár és a park történetében is 1868. Ekkor került ide házassága révén Lajos bajor királyi herceg. A fejlett erdőgazdálkodású Bajorországból magával hozta az erdők szeretetét. A város környéki szép erdők elsősorban neki, illetve az általa hozott bajor erdészeknek köszönhető. Jellemző apróság, hogy a család egyik tagja Sopronban elvégezte az erdészeti főiskolát. Az erdészeknek jutott idejük a park gondozására, fejlesztésére is. Dr. Grazman bajor királyi erdőigazgató — aki tíz évig Japánban tanított — 1881-ben néhány japán származású növénykülönlegességgel gyarapította az arborétumot. Neki köszönhetjük, hogy ma gyönyörködhetünk a **sudár liliumfa** (*Magnolia obovata* Thumb.) és **stóraxcserje** (*Styrax japonica* Sieb et Zucc.) virágzásában. Ő ültette azt a **keleti tuskéfát** (*Kalopanax pictus* [Thunb.] Nakai) is, mely pusztulása előtt a faj legnagyobb hazai példánya volt. Scherg Károly 1932-ben írt cikkében már 123, a parkban élő fát és cserjét sorol fel.

Szerencsére a második világháború nem okozott nagy kárt a növényekben. Néhány fa megsérült a harcokban, néhányat a felszabadulás utáni zavaros időkben kivágtak, de az idős fák nagy része megmenekült. A parkot az erdőgazdaság vette kezelésbe. Majd 1952-ben az Országos Természetvédelmi Tanács védelem alá helyezte. 1953-ban gazdát cserélt, felügyeletét az Erdészeti Tudományos Intézet vette át. Felvirágzása ezután kezdődött. A park felújítási munkáit Bánó István és Retkes József szaktanácsai alapján dr. Kopecky Ferenc irányította, elsősorban **fenyőfajokat és -fajtákat** ültetve. A park színesítésére **havasszépe**- (**Rhododendron**-) csemetéket is telepít

tektek. Májusban ma már ezek a kert legszebb díszei. A tórendszert megtisztították, rendezték. Elkészült a Gyöngyös-meder szabályozásával párhuzamosan a duzzasztó-zsilip. Segítségével ma már megfelelő szinten lehet tartani a tó vizét.

Felújították az utakat és hidakat is. Új üvegházak épültek, amelyeknek ugyan elsődleges feladata az erdészeti növénynevelés, de lehetőséget ad a park számára növényneveléshez is. Ma 350 növényfaj, illetve -fajta díszíti az arborétumot.

Séta az arborétumban

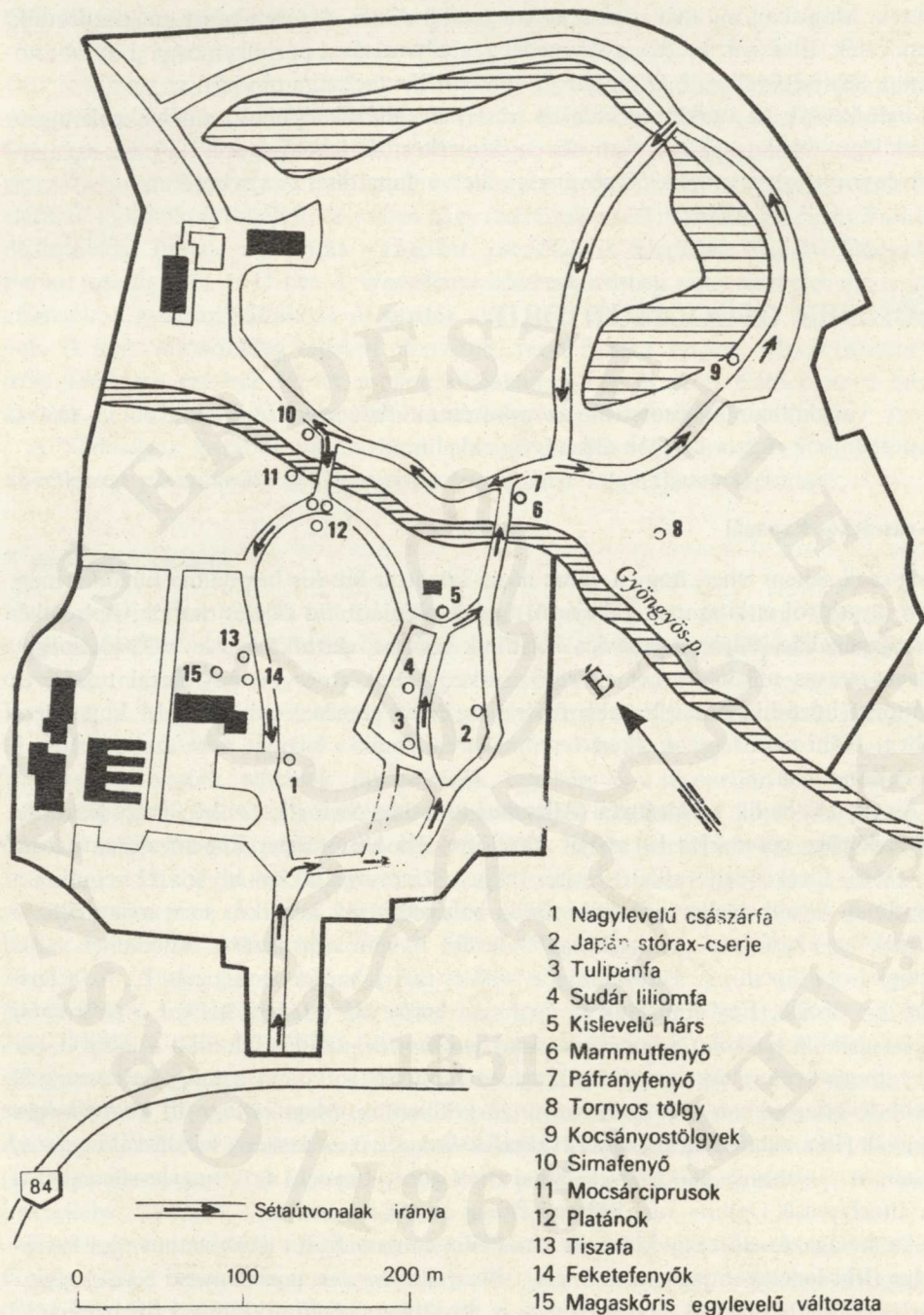
Nagy vonalakban megismertük az arborétum történetét, induljunk rövid sétára. Ismerkedjünk meg a kertben élő növényekkel is.

A vasrácsos kapunál

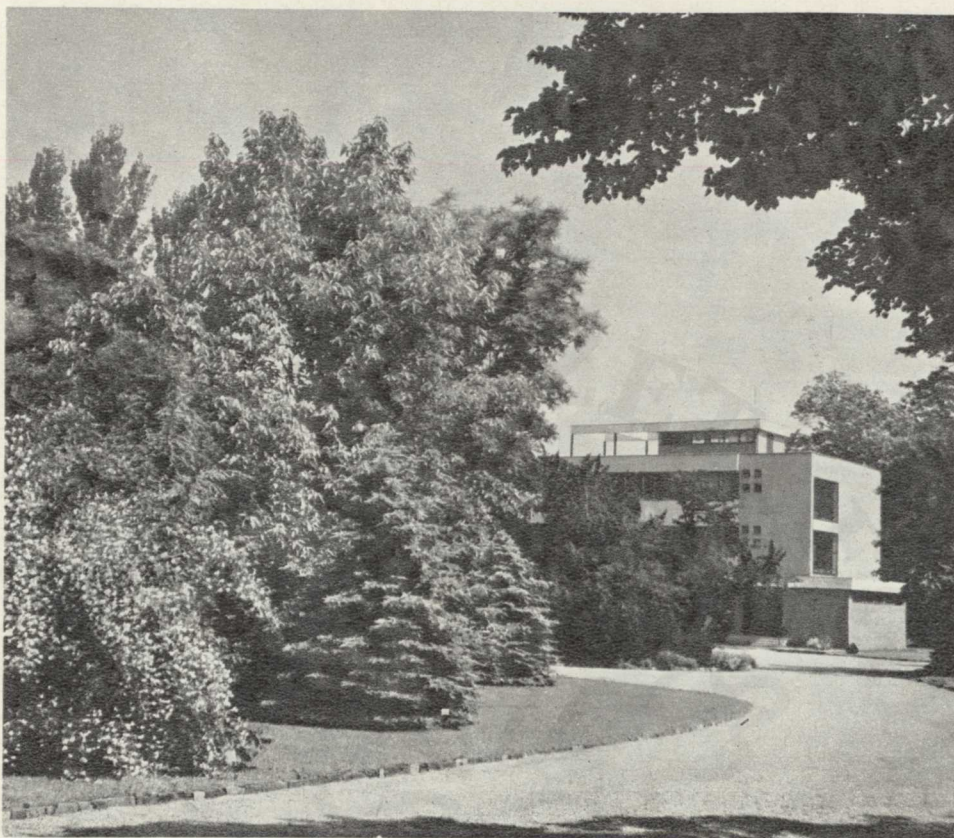
még csak sejteni lehet, hogy a város házai között a fák kis birodalma húzódik meg, bár az utcáról is látszanak a bejárati út két oldalán álló fák és cserjék. Balról két idős **japánakác** (*Sophora japonica* L.) tűnik szembe, alattuk nagy levelű **babérmeggy** (*Laurocerasus officinalis* L.) elterülő örökzöld bokrai és néhány fiatal **tujafaj** és -változat húzódik. Kissé lentebb **fehér luc** (*Picea glauca* Voss.) csoport kuporog a fűben. Nőni nem nagyon akar, teremni terem, csak a magját nem szabad elvetni, mert mind léha.

Az út felé hajlik a **bálványfa** (*Ailanthus altissima* Swingle). A képet egy **jezsámen** (*Philadelphus coronarius* L.) zárja. Az előtte álló **havasszépe** (*Rhododendron flavum* G. Don.) törékenyebb alkatú cserjéi májusi színpompájukkal hívják fel magukra a figyelmet. Utunk mellett jobbról szintén **babérmeggyek** kezdik a sort, megtalálható köztük az alapfaj és egy keskenyebb levelű bolgár származású változat (L. var. **Schipkaensis** Speth.) is. Hátuk mögött **zöld és tatárjuhar** (*Acer negundo* L., *A. tataricum* L.) díszlik. Egy elpusztult fa csonkján **borostyán** (*Hedera helix* L.) zöld indái tekeregnek. A parkban a borostyán nagyon elterjedt, az idős fák alatt a talajt borítják, de gyakran a fák törzsén is magasra felkúsznak. Utána a **magyalok** szebbnél szebb levélformáiban és színeiben gyönyörködhetünk. Megtalálható itt a **közönséges magyal** (*Ilex aquifolium* L.) fehér, sárga levélszegélyű és keskeny levelű változata is, valamint a rombusz alakú levelű **kínai** (*Ilex pernyi* Franch.) és a **nagylevelű magyal** (*I. altaclarensis* Dallim. var. **Wilsonii** Henry non Loes.) is.

Az útelágazás előtt egy **kislevelű hárs** (*Tilia cordata* Mill.) lombja alatt újra **havasszépe** (*Rhododendron japonicum* Suring. Rh. **yedoense** var. **poukhanense** Nakai) téglavörös és lila virágaival hívja magára a figyelmet. Mielőtt jobbra kanyarodnánk, álljunk meg egy pillanatra, és tekintsünk körbe. Mellettünk bal oldalon a kékes **atlaszcédrus** (*Cedrus atlantica* 'Glauca') ritka ágú fácskája, közelében nagy levelű **nyárfajok** (*Populus heterophylla* L. **P. wilsonii** Schneid, **P. violascens** Dode). A **nyárak** előtt és után a kanyarig négy **ezüsfenyő** (*Picea pungens* Engelm.) koronája emelkedik a magasba. Ez magas hegyvidéki faj, de elviseli az Alföld száraz levegőjét is.

Séta a Sársári Arborétum nevezetességei között (térkép)

Az Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) Észak-Dunántúli Kísérleti Állomása

Az út másik oldalán **vasfa** (*Gymnocladus dioica* [L.] Koch.) csonka koronája látszik, alatta hazánk egyik őshonos fenyője, egy bokor formájú **tiszafa** (*Taxus baccata* L.) áll körülbelül 120 éve. Húsos, piros köpenyű magvait szívesen eszik a madarak.

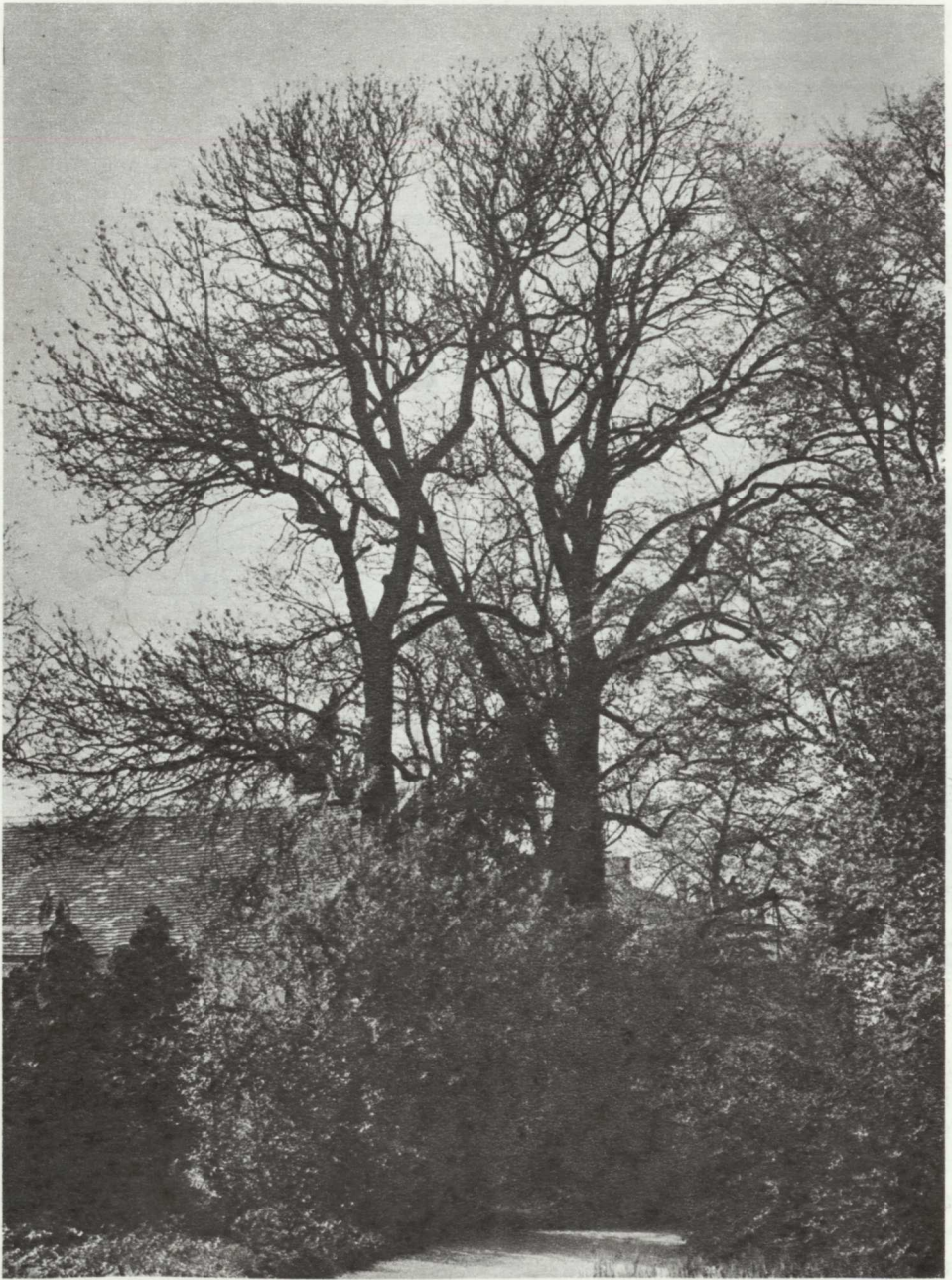
A fák mögött

emelkedik az Erdészeti Tudományos Intézet Észak-Dunántúli Kísérleti Állomásának kétemeletes épülete. Az épület jobb oldalán **oregoni hamisciprus** (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. Murr.] Parl.) és **nagylevelű császárfa** (*Paulownia tomentosa* Steud.) áll. Lila illatos virágokból összetett bugái májusban lombfakadás előtt nyílnak. Nagy levelei, sokáig fennmaradó toktermései vonzzák a tekintetet. Bimbói már őszre kifejlődnek, ezért hideg telek után csak kevés marad meg. Május végén alatta sokszínű **pünkösdi rózsza** nyílik.

Forduljunk be ezek után a jobb kéz felé eső útra. A réten kora tavasszal **nárciszok** (*Narcissus poeticus* L.) tömege jelenik meg, hogy azután nyomtalanul eltűnjön. Az útelágazás előtt egy **gyertyán** (*Carpinus betulus* L.) szürke törzsével hívja fel magára a figyelmet. A másik oldalon azokból a **magas kőrisekből** (*Fraxinus excelsior* L.) lát-

Virágzó jezsámen (*Philadelphus coronarius* L.)

A hatalmas méretű magas kőris (*Fraxinus excelsior* L.)

Nagylevelű császárfa (*Paulownia tomentosa* STEUD)

hatunk néhányat, amelyek hatalmas méreteikkel és nagy számukkal a kert legfel-
tűnőbb fáit. Koruk 120—160 év, a legnagyobbak mérete meghaladja a 30 m-t.

Továbbmenve ismerős növényekkel találkozunk: az örökzöld **puszpáng** (*Buxus sempervirens* L.) és törpe növésű változata, a **szegélypuszpáng** látható egy **zselnicemeggy** (*Padus avium* Mill.) alacsony szétterülő koronája alatt. A zselnicemeggy vagy más néven májusfa kellemes illatú fehér virágfürtjei májusban nyílnak. Közvetlenül az út mellett húzódik meg a kékes **oregoni hamisciprus**, mögötte **vasfák**. Többszörösen összetett leveleikről és paralécés ágaikról könnyen felismerhetők. Hátul, a kerítés felé **vadgesztenye** és **tölgy** változatok nőnek. Nekik sajnos már nem jutott hely a „kikrakatban”, a nézők előtt. Bal oldalon a **körisek** alatt a **jegenyefenyők** még fiatalok, de néhány évtized múlva a kert díszei lehetnek. Az út közelében **hársak** következnek. Először egy hibrid, a **krími hárs** (*Tilia euchlora* K. Koch.), majd a **hasogatott levelű hárs** (*Tilia platyphyllos* Scop. var. *laciniata* [Loud.] K. Koch.) három példány

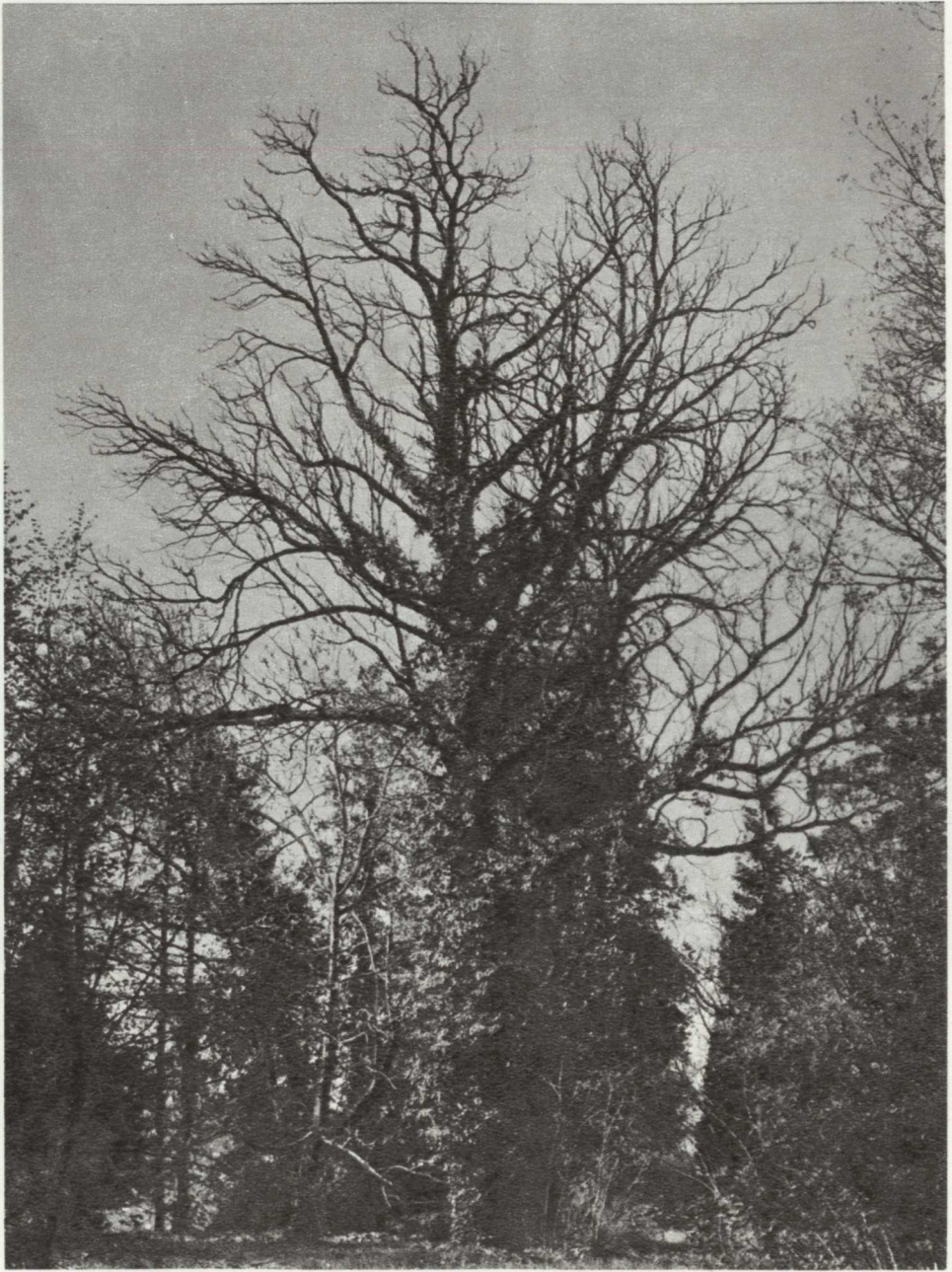

Oregoni hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. MURR.] PARL.)

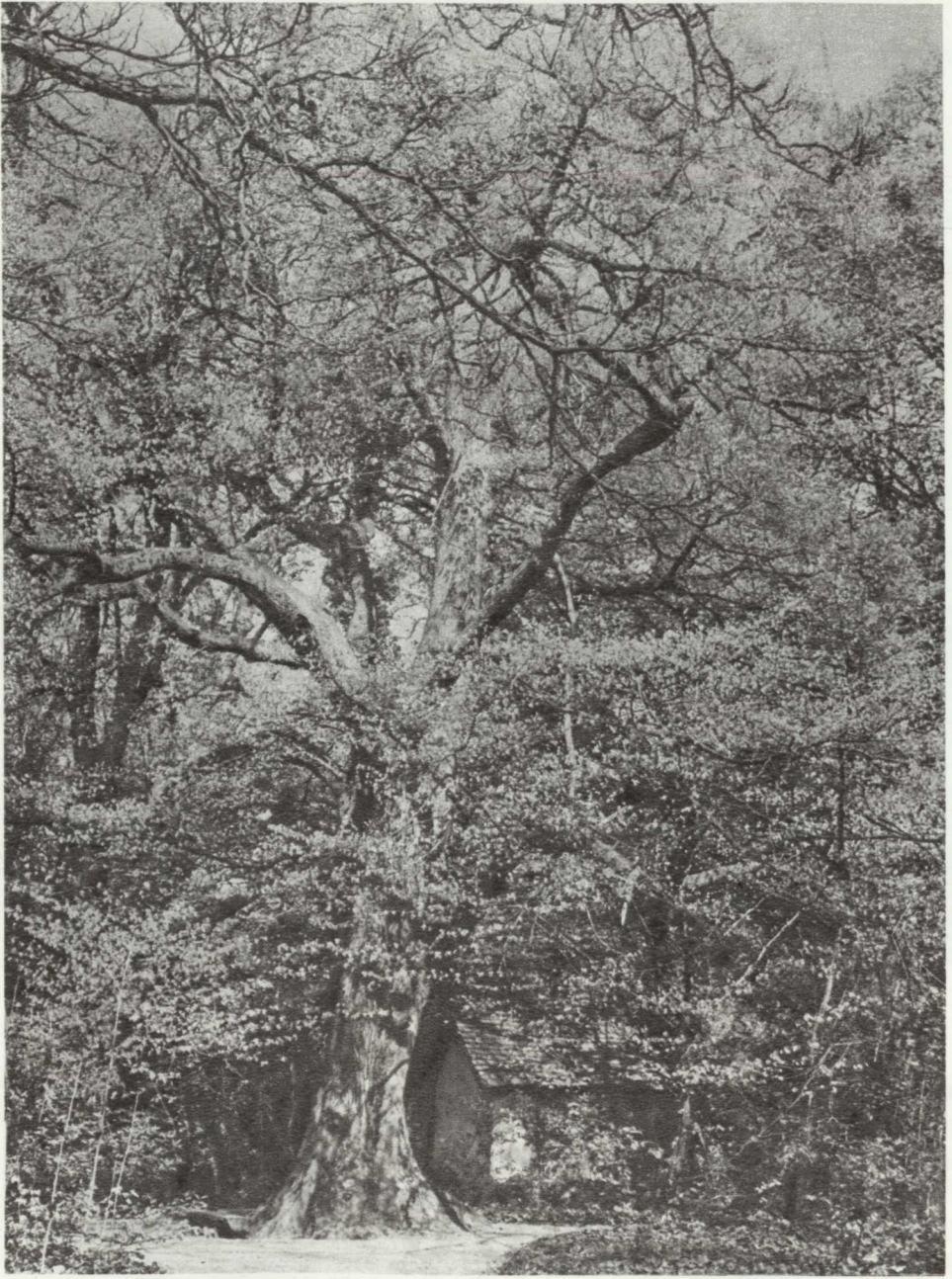
bizarr és hársra igazán nem jellemző leveleivel. A sort **ezüsthársak** (*Tilia tomentosa* Moench) zárják be.

Az útelágazásnál jobb oldalon egy **magas kőris** méteres átmérőjű törzsével kerülünk szembe. Csak a tövén növekvő taplók jelzik, hogy élete veszélyben forog, belül már korhad. A másik oldalon a sétatunk vonalától kicsit távolabb egy cserjecsoport után a park egyik érdekességét a japán származású **stóraxcserjét** (*Styrax japonica* Sieb. et Zucc.) pillantjuk meg. Körülbelül 90 éves. Korához képest nagyon csenevész, és kissé be is szorult gyorsabban növekvő társai közé. Lassú fejlődésének oka az, hogy szenved a nagy hidegtől. Tavasszal azonban, mikor hosszú szárú, hóvirághoz hasonló fehér virágai elborítják, senkinek sem jutna eszébe, hogy ez a növény nem érzi jól magát nálunk.

Továbbhaladva az utat **puszpángok** szegélyezik. Az elágazásnál a bal felé haladó út visszatér a **jegenyefenyőkhöz**, jobb felé még a kereszteződésben találkozunk a

Vasfa (*Gymnocladus dioica* [L.] K. KOCH.)

Kislevelű hárs (*Tilia cordata* MILL.) a „babaház” előtt

Parkrészet fiatal mammutfenyővel (*Sequoiadendron giganteum* BUCHOLZ.)

virginiai borókával (*Juniperus virginiana* L.) és a tulipánfa (*Liriodendron tulipifera* L.) finoman repedezett kérgű törzsével. Magas koronájában tavasszal alig lehet megtalálni sárgászöld nagy virágait.

Az úttól kicsit távolabb a bejáratnál látottaknál idősebb ezüstfenyő és mellette rövid tűjű, apró tobozú fenyők állnak. Jó magyar nevük nincs, jegyezzük hát meg latinul (*Tsuga canadensis* Carr.). Mögöttük messzebb vörösfenyők, jobbra néhány lépésnyire barkócaberkenye (*Sorbus torminalis* Cr.) díszlik. Törzséhez a borostyánok kisebb fatörzssé vastagodott szárai támaszkodnak.

Parkunk egyik büszkesége

következik ezután, a japán származású sudár liliumfa (*Magnolia obovata* Thumb.). Hatalmas, elliptikus levelei messziről feltűnnek. Tavasszal nagy fehér, fűszeres illatú

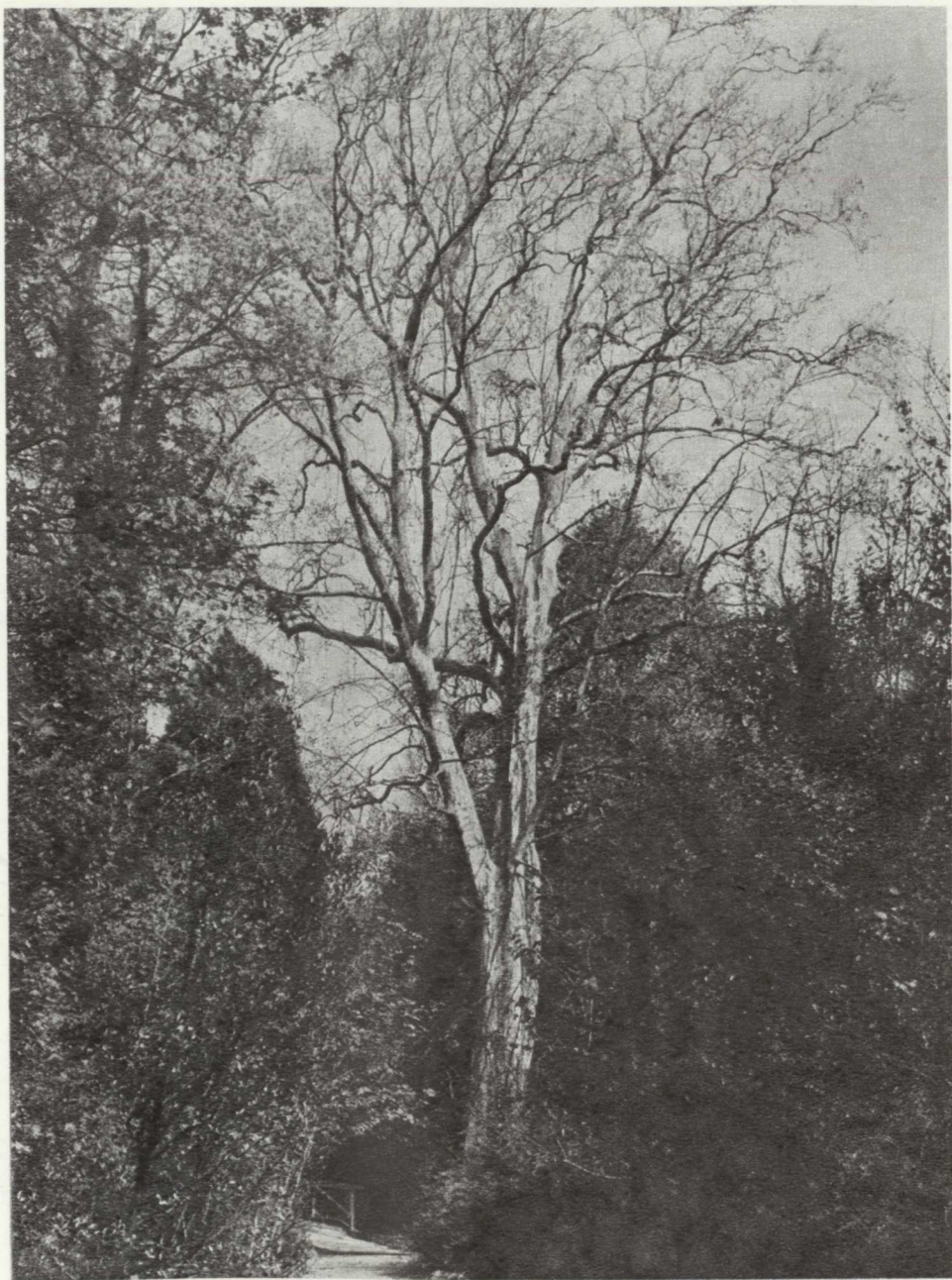

Az ostorfák (*Celtis occidentalis* L.) az út fölé hajolnak

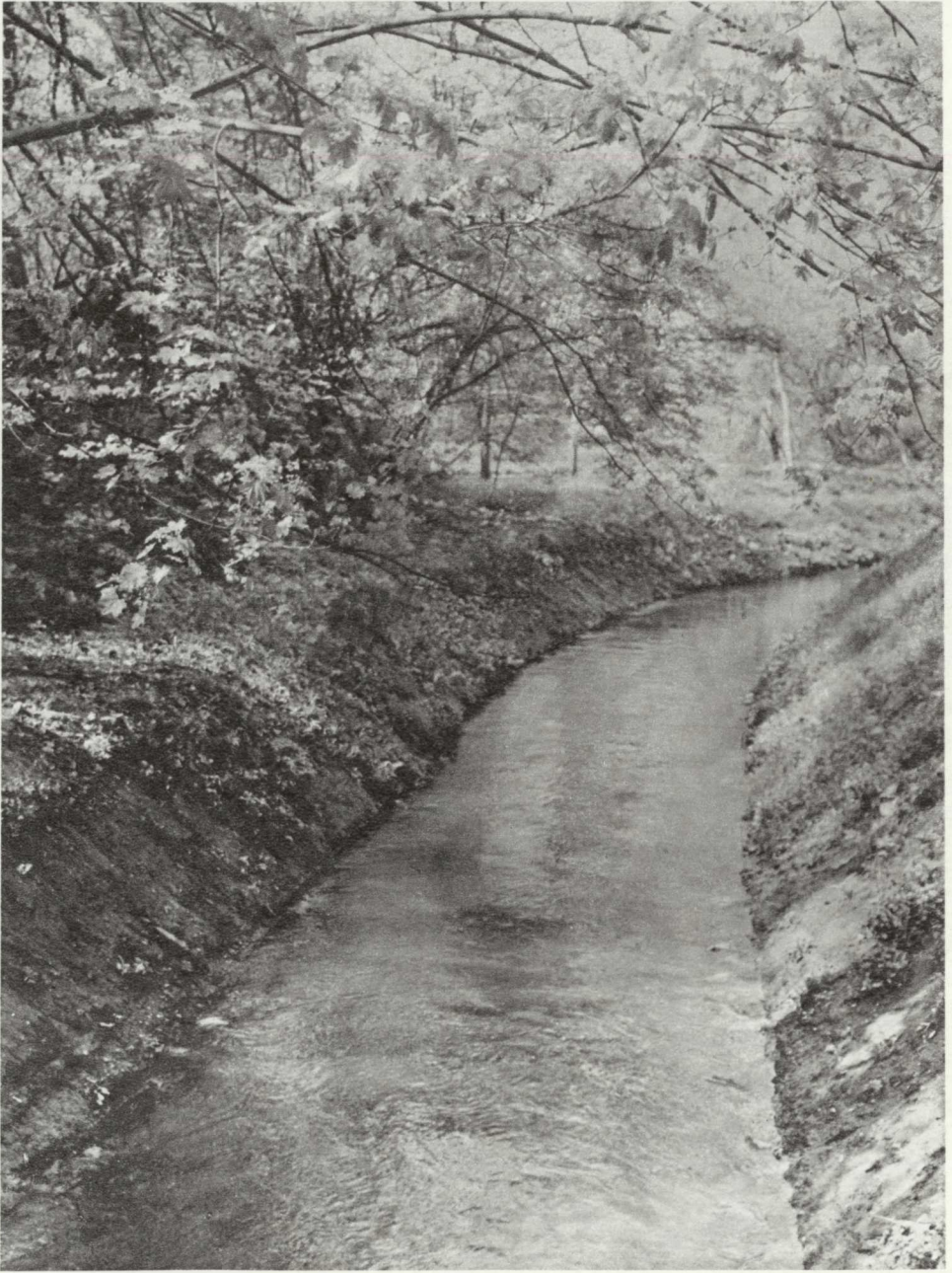
virágai, ősszel 15—20 cm hosszú kárminvörös színű termései díszítik. Előtte jobbra **vasfa** nyújtja ágait az ég felé. Néhány lépés, és máris újra egy elágazásnál vagyunk. Az út közepén egy öreg **kislevelű hárs** sátorszerűen lehajló koronája kellemes hűvöst ad a nagy melegben. Régóta kedves pihenőhelye ez a park látogatóinak. Szeles időben azonban öreg korhadó ágai már törnek, alattuk tartózkodni veszélyes. Szemben velünk egy hatalmas **korai juhar** (*Acer platanoides* L.) alatt kis házikó bújik meg. Ezt a házikót „babaháznak” építették — felirata szerint 1923-ban — Ferenc herceg és gyerekei. A **hárstól** jobb felé fordulva **juharok** között arra az útra érünk, amelyről az imént tértünk le. Visszanézve a KISZ-tagjaink által Lenin tiszteletére ültetett, szerb **lucfenyők** (*Picea omorika* [Pančič] Purkyňe) tűnnek fel, egy **simafenyő** (*Pinus strobus* L.) mögött. Szemben velünk, tölgygyűjteményt figyelhetünk meg, melyet dr. Kopecky Ferenc létesített. Levél- és koronaformájuk nagyon különböző. A **libanoni tölgy** (*Quercus libani* Oliv.) keskenyebb levelétől a **kanalaslevelű tölgy** (*Quercus petraea*

Vöröstölgy-levelek (*Quercus rubra* L. MICHX. f.)

A park legmagasabb platánja (*Platanus acerifolia* [AIT.] WILLD.)

A Gyöngyös partján

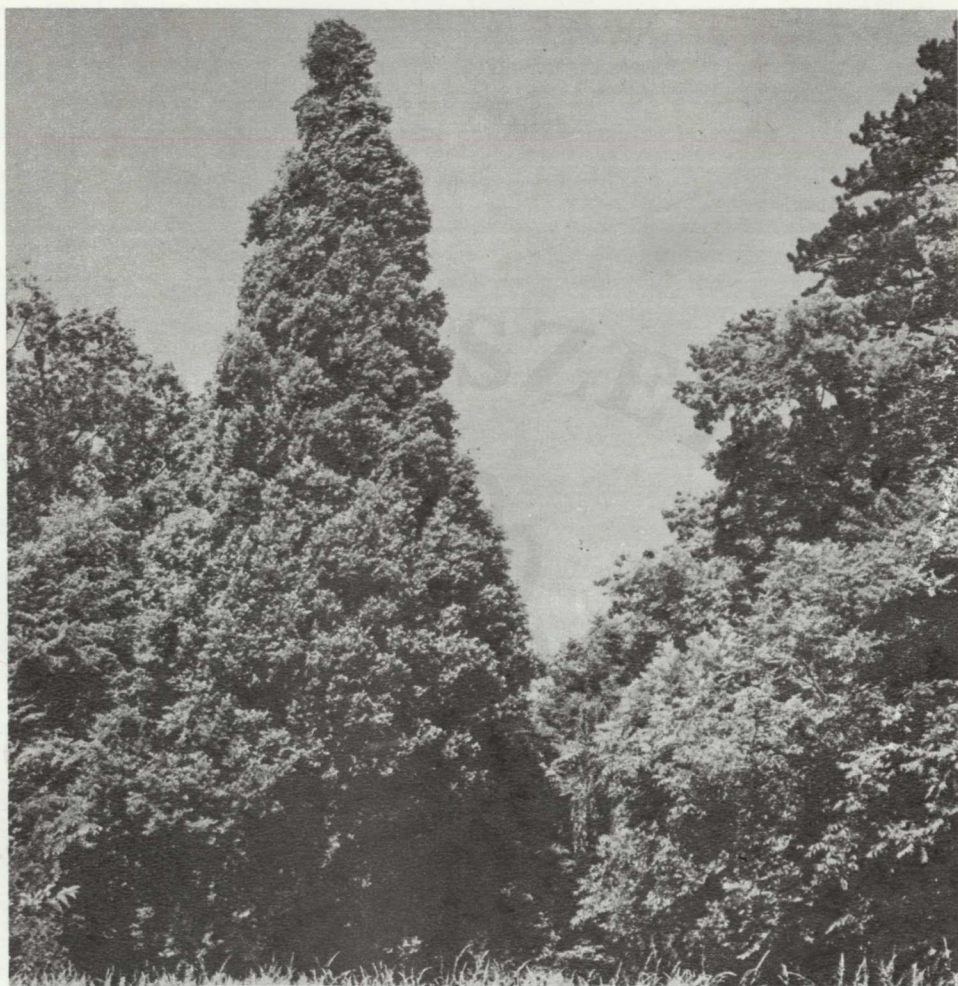
Idős mamutfenyő (*Sequoiadendron giganteum* BUCHOLZ.), hatalmas kúp alakú koronával

Parkrészlet

[Matt.] Liebl. f. **cochleata**) kanálra emlékeztető levélalakjáig sok forma található. Van közöttük teljesen ép szélű levelekkel rendelkező **gesztenyelevelű tölgy** (*Q. castaneifolia* C. A. Mey) is. Érdekes koronaformájával kitűnik a többi közül a **tornyos tölgy** (*Q. robur* L. var. **fastigiata** [Lam.] A. DC.). Még találkozni fogunk idős példányokkal, ezek a fák ugyanis fiatalok, 15—20 évesek. Igazi szépségükben majd csak évtizedek múlva bontakoznak ki, mint az impozáns méretű **vörös tölgy** (*Q. rubra* L.), amely fölējük hajlik. Rátékintve érthető ennek az amerikai származású fajnak gyors térhódítása a magyar erdőkben. A vörös tölgy talán ősszel a legszebb, amikor változatos színű lombruhát ölt.

A híd előtt **platán** (*Platanus acerifolia* [Ait.] Willd.) hatalmas sima törzse áll az út közelében. A híd alatt a Gyöngyös folyik. Gyakran azonban csak a meder mélyedéseiben csillog a víz, ezért nagy jelentőségű a tórendszer, mert segítségével egyenletesebbé tehető a vízellátás.

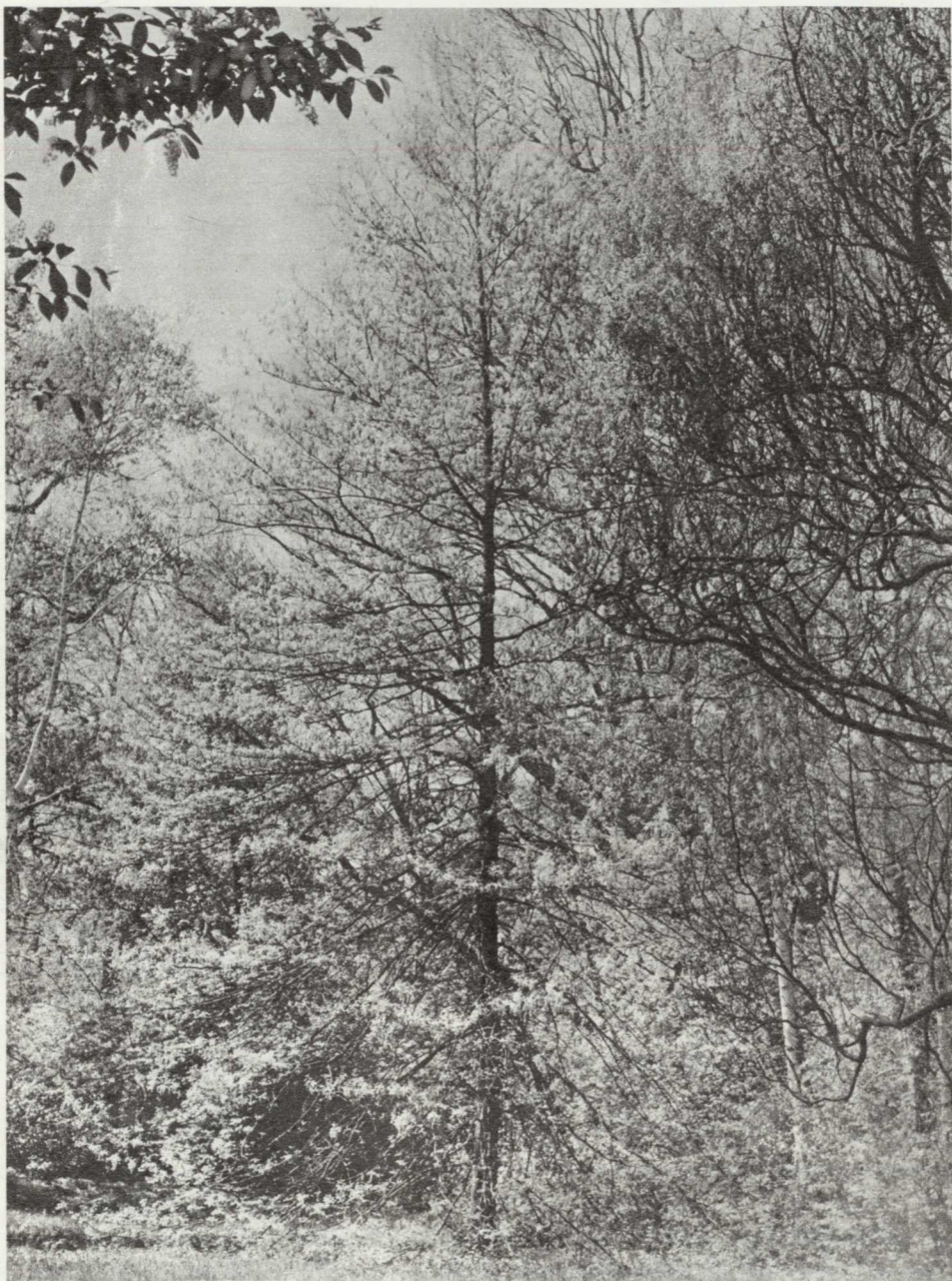
Hazánk egyik legszebb tornyostölgye (*Quercus robur* L. var. *fastigiata* [LAM.] A. DC.)

Már a híd előtt

is látszott, de most bontakozik ki teljes szépségében a **mammutfenyő** (*Sequoiadendron giganteum* Bucholz.), amely a világ legmagasabb kort megérő fái közé tartozik. Első példányait a múlt században fedték fel Kaliforniában. Évezredekkel megélt 80—100 m-es ősei mellett még csak csecsemő lehetne a mai 50 év körüli nagyon szabályos alakú fánk. A parkban még három különböző korú testvére él. A lakások előtt álló kb. 25 éves példány néhány éve már terem. A mammutfenyő mögött újabb **fenyő** vár ránk. Ha az előbbieket közül kerülnek ki a Föld legidősebb fái, ez a fa maga is egy élő kövület. A **páfrányfenyő** (*Ginkgo biloba* L.), a fenyők egy ősi formája Közép-Kína rengetegeiből jutott el hozzánk. Hazájában és Japánban szent faként tisztelik. Nálunk két hímivarú példány található, a tópart közelében levő fának a törzalakja is szép. A másik oldalon egy dombocskáról **díszcseresznye**, **ezüstös atlaszcédrus** és **lucok** tekintenek ránk. Jobbra az út szélén **japán babérhanga** (*Pieris japonica*

Háttérben a páfrányfenyő (*Ginkgo biloba* L.)

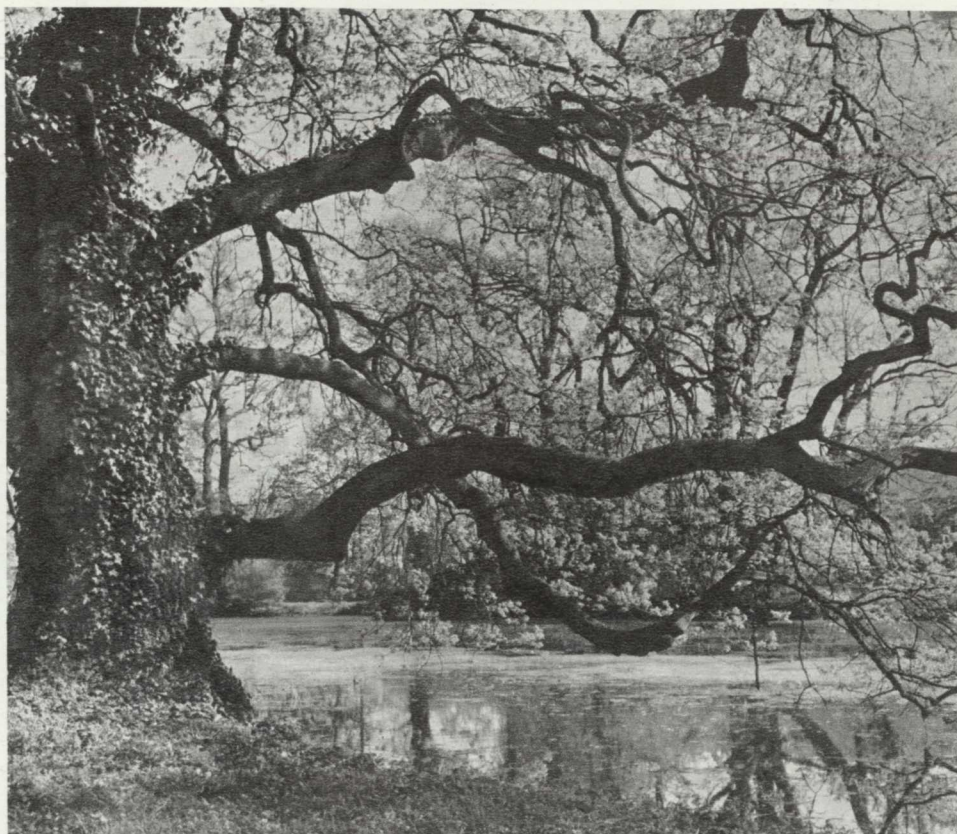
Sártölgy (*Quercus palustris* MUENCHH.)

Több száz éves kocsányostölgyek (*Quercus robur* L.) a tóparton

[Thumb.] D. Don.) sötétzöld levelei és **havasszépe** virágai köszöntenek. Egy pad fölé két **nyugati ostorfa** (*Celtis occidentalis* L.) hajol. Harmadik társuk sekély gyökere nem bírta a kapaszkodást, és tövestül kidőlt. Az ostorfa apró barna bogyóit szívesen fogyasztják a kert madarai. Hazánkban utcafásításra használják, mert igénytelen, jól tűri a városi környezetet lehajló ága, érdekes törzse télen-nyáron egyaránt díszít. A tó partján a park egyik legidősebb ültetett fája, egy **tövises lepényfa** (*Gleditsia triacanthos* L.) éli utolsó éveit. Koronája letört — villámcsapás következtében —, törzsébe harkályok véstek odúkat.

A tó vonalát elérve áthaladunk a csatorna felett, amely a tavat látja el vízzel. Fölé egy **szomorúfűz** (*Salix alba* L. var. **tristis** Gaud.) borul. Most bontakozik ki előttünk a gyümölcsös szélén a **tornyostölgy** idős példánya. Méreteivel az ország egyik legnagyobb tornyos tölgye, alakja különlegesen szabályos. Néhány lépés után nézzünk még vissza erre a fára, azután látogassuk meg idős rokonait, a tóparton álló **kocsányos tölgyeket** (*Quercus robur* L.). E fák valószínűleg természetes úton nőttek, koruk 2—300 év között van. A legszebbek a tóparton állnak, de a kertben kevésbé szem előtt még néhány hasonló méretű társuk él. A parkban levő kocsányos tölgyek épp hogy elérik a 30 m-t, az irodalomban azonban 40—50 m-es példányait is említik. Hazai tölgyeink közül ez a faj nőhet a legnagyobbra. Kiemelkedően szép állományo-

Pillantás a tóra

kat alkot a Sárvár melletti Farkaserdőben — amely talán az ország legszebb tölgyese.

Erdeinknek több mint 10%-a kocsányostölgyes, eredetileg sokkal nagyobb volt a részaránya, de élőhelyéről: a síkságokról, a folyók mellől a mezőgazdaság és az intenzív nyárkultúrák kiszorították.

Termőhelyéhez jól alkalmazkodik, elviseli a vízzel való elárasztást — amire szinonim magyar neve, a mocsártölgy is utal — és a szikes talajt is. Megfelelő körülmények között, 800—1000 évig is élélhet, ma is sok szép, idős egyede él hazánk legkülönbözőbb tájain.

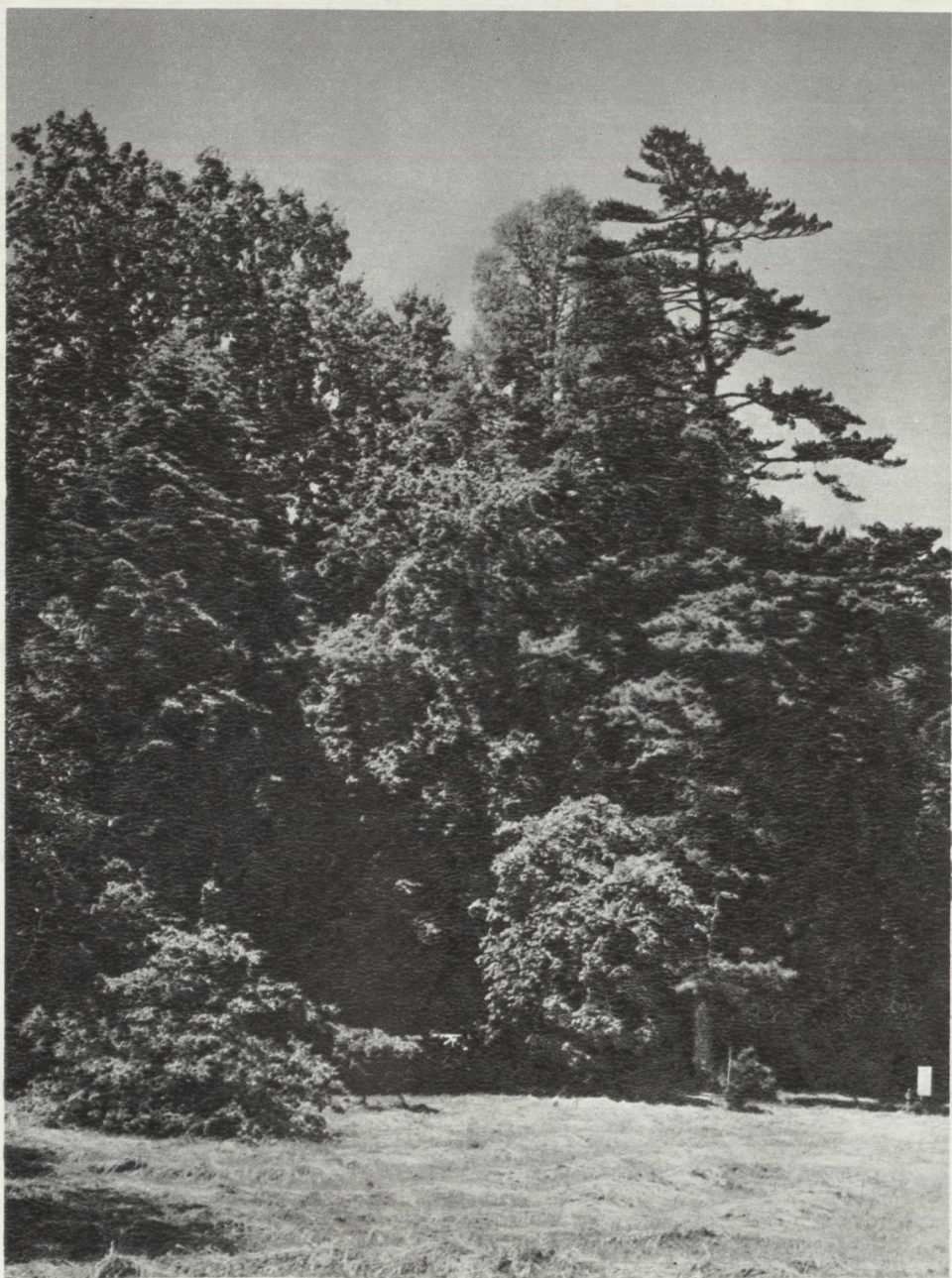
Eddig az arborétum parkként kezelt részén jártunk. Innen kezdve már az eredetibb növénytársulást találjuk. Legtöbbször az őshonos, az ártéri erdőket alkotó fa- és cserjefajokkal találkozhatunk. Mézgás égerek (*Alnus glutinosa* Gärtn.) állnak a vízparton, a másik oldalon **kocsányos tölgy, mezei juhar, magas kőris** következik.

Az elkeskenyedő tavon

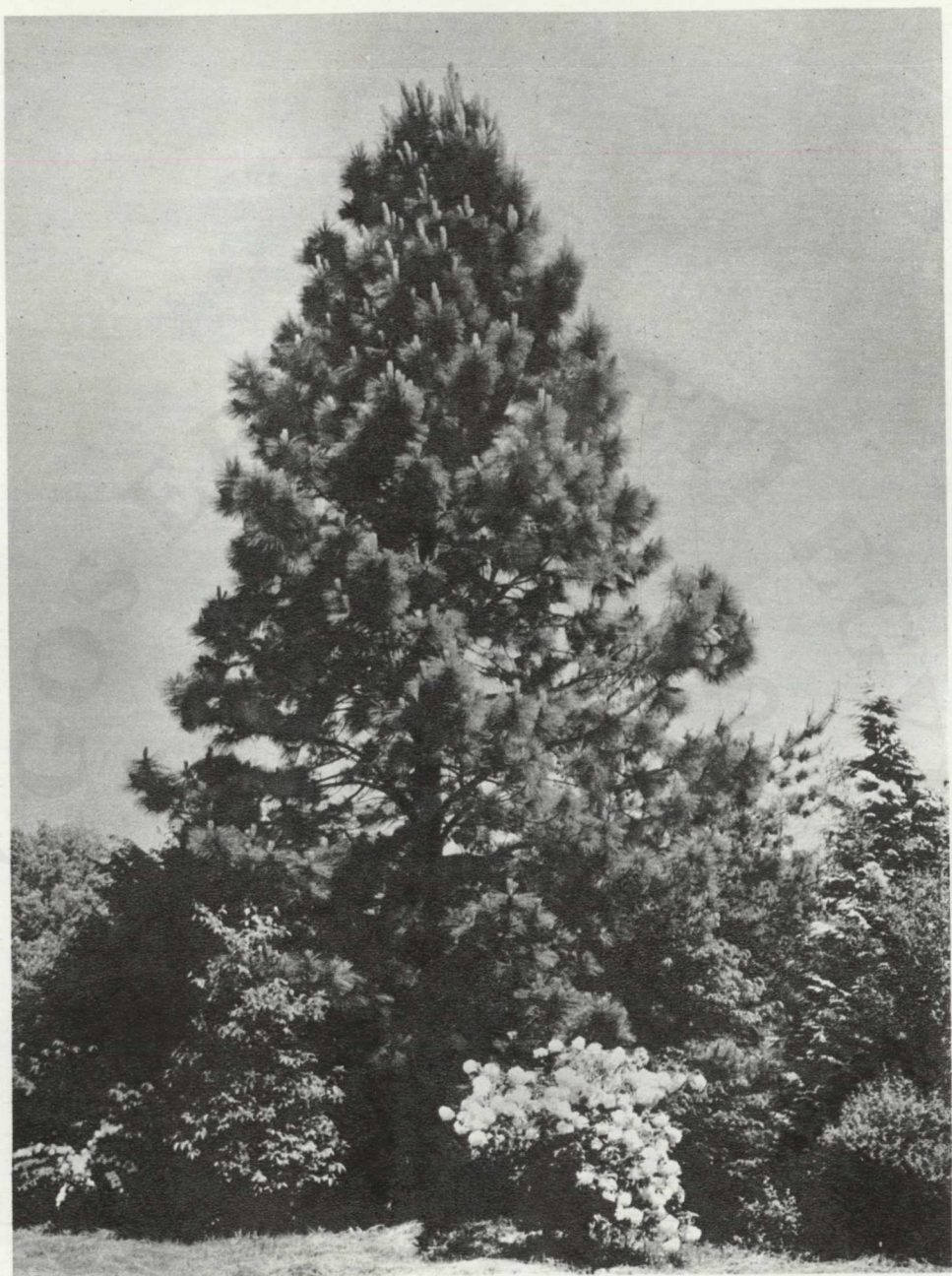
átvezető hídnál elérkeztünk utunk — kaputól számított — legtávolabbi pontjáiig. A hídon át visszafelé indulunk. Az út amelyikről letérünk, a tó vonalát követve a lakásokig halad, és utána csatlakozik sétánk útvonalához. A híd másik oldalán

Parkrészlet szomorú kőrisel (*Fraxinus excelsior* L. var. *pendula* AIT.) és lucfenyővel (*Picea abies* [L.] KARST.)

Parkrészlet az alsó hídnál

Nőnek a sárgafenyő (*Pinus ponderosa* LAWS.) „gyertyái”

Gyérgallyú lucfenyő (*Picea abies* [L.] KARST. var. *Cranstonii* CARR.)

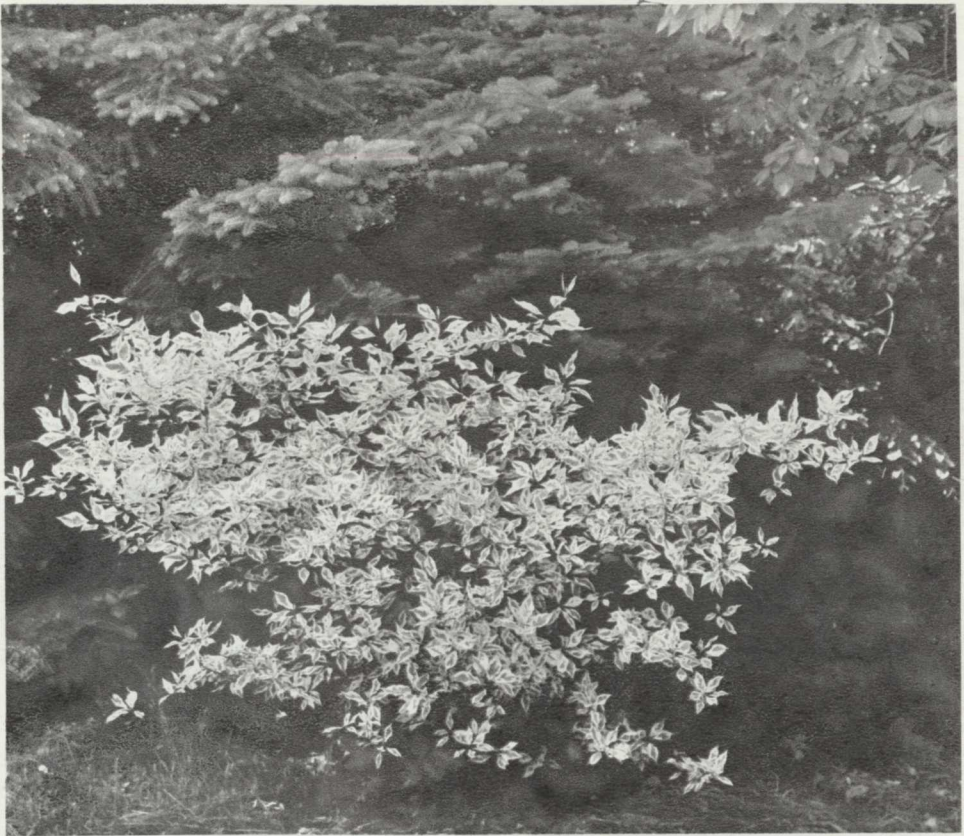
Ezüstfenyők (*Picea pungens* ENGELM.) virágzó szelídgesztenyével (*Castanea sativa* MILL.)

magas kőris szomorú változata (*Fraxinus excelsior* L. var. **pendula** Ait.) fogad bennünket.

A sűrűben platán „óriások” és egy **simafenyő** társaságában szép törzsű **vöröstölgyek** állnak. A tóhoz kijutva a **páfrányfenyő** törzse mögött **sártölgy** (*Q. palustris* Muenchh) lehajló ágai látszanak.

Az egyszer már megtett útszakaszról letérve, most a Gyöngyössel párhuzamosan haladunk. Velünk szemben skandináv magból nevelt **nyírek** (*Betula verrucosa* Ehrh.) s alattuk **kaliforniai nagymagvú tiszafák** (*Torreya californica* Torr.) hívják fel magukra a figyelmet. Utóbbi a száraz, meleg nyarakat jól viseli. Jobbról kinyílik a tér, oldalt zöld falat alkotnak különféle cserje- és fenyőfajok. Az út mellett **hegyi törpefenyő** (*Pinus mugo* Turra) dülöngél. Beljebb aranyos **óriástuja** (*Thuja plicata* Lamb. var. **aurea**) sárgállik néhány **kéttűs fenyő** előtt. A legerőteljesebb hosszú tűjű, tömött koronájú fa a **sárgafenyő** (*Pinus ponderosa* Laws.), mellette **selyemfenyőt** (*Pinus wallichiana* A. B. Jacks.) és **japán vöröskérgű fenyőt** (*Pinus densiflora* S. et Z.) láthatunk.

A tér közepén egy lucváltozat furcsa, hosszú ágai kígyóznak, ez a fa a **gyérgallyú luc** (*Picea abies* [L.] Karst. var **Cranstonii** Carr.). Az út mellett **díszalmák** csoportosulnak. Bal oldalon egy idős **ezüstfenyő** és **lucok**, majd borszerű leveleivel **örökzöld**

Tarkalevelű fehér sombokor (*Cornus alba* L. var. *argenteo-marginata* REHD.)

bangita (*Viburnum rhytidophyllum* Hems.) sűrű bokra díszlik, egy **kolorádófenyő** (*Abies concolor* [Gord.] Engelm.) társaságában. A házak felé vezető út mentén egyik oldalon fenyőváltakozatok, másikon néhány érdekes lombos cserje áll.

Az itt szereplő fiatal fák közül különösen figyelmet érdemel, mint hazai nemesítő által szelektált növény a **kámoni törpeluc** (*Picea abies* [L.] Karst. 'Kámon'), amit Bánó István erdőmérnök talált és szaporított el a kámoni arborétumban. A fölfelé kissé kiszélesedő oszlopos **aranyos tiszafa** (*Taxus baccata* L. var. *fastigiata* Loud. f. *Aurea* Standish.) tavasszal a legszebb, sárga színű fiatal hajtásaival. Mellette ellentétes hatása a **törpe ezüstös erdeifenyő** (*Pinus silvestris* L. var. *argentea* Stev.) ezüstös tűjű zömök alakja. Az út mellett sorakozó fenyők mögött **kínai boróka** (*Juniperus chinensis* L. f. *Pfitzeriana* Spaeth.) terpeszkedik. Az út másik felén szembetűnik a **mamutfenyő** földig ágas szép alakja. Tekintetünkkel visszafelé haladva a sarkon **pirosakác** (*Robinia hispida* L.) virágait, majd **ezüstfenyők** előtt a **piramis jegenyefenyő** (*Abies alba* Mill. f. *pyramidalis* [Carr.] Voss.) karcsú formáját és egy **fagyal** (*Ligustrum ovalifolium* Hassk. var. *argenteo-marginatum* Rehd.) aranyszínben csillogó foltját látjuk.

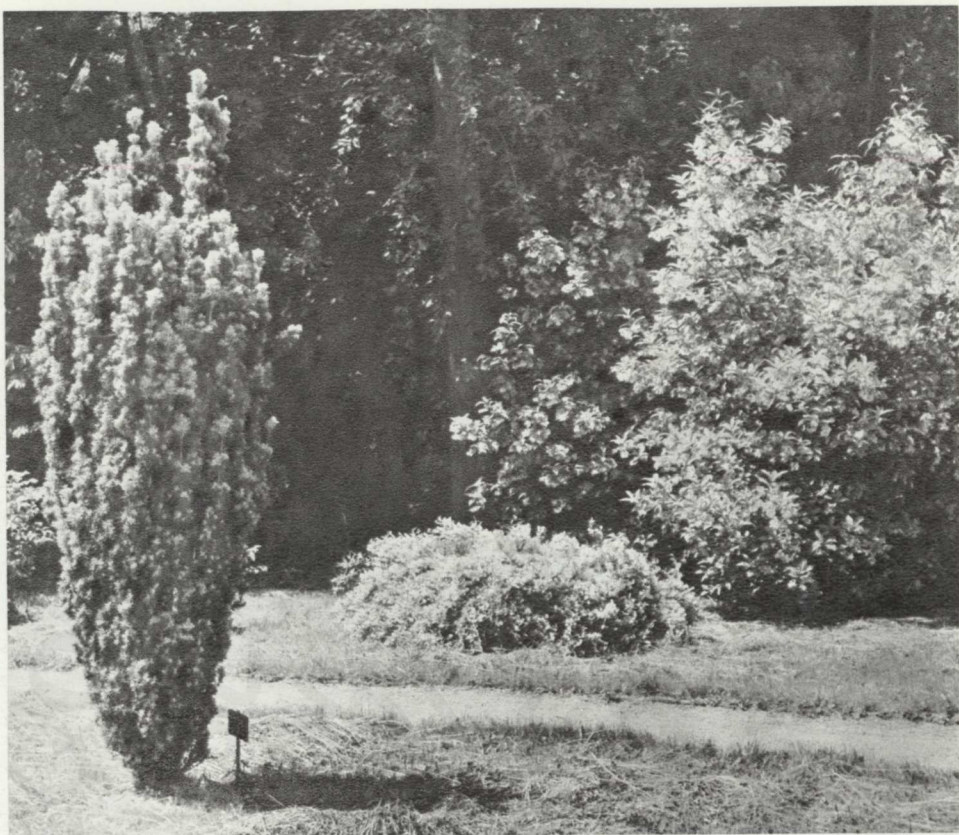
Felkiáltójelszerű koronája emelkedik a magasba egy oszlopos **borókanak** (*Juniperus virginiana* L. 'Pseudocupressus'). Az út mellett **gyöngyvirágcsereje**, **bangiták**, a

Fények a kolorádófenyő (*Abies concolor* [GORD.] ENGELM.) tűin

Szomorú luc (*Picea abies* [L.] KARST. var. *pendula* [JACQ et. HERINCQ] NASH.)

Oszlopos aranyos tiszafa (*Taxus baccata* L. var. *fastigiata* LOUD. f. *Aurea* STANDISH.)

patakpartot **nyárak** követik. Ezeknek a nyárfáknak nagy szerepük van a nemesítésben keresztezési alapanyagként.

Visszatérve, a híd mellett áll a **kínai szúrósfenyő** (*Cunninghamia lanceolata* Hook.) pikkelyes törzsű, széles tűjű fája. A híd egyik oldalát szomorú magas **kóris**, másikon egy magasba törő **simafenyő** őrzi. Mindkettőjüket sok vihar tépázta már. A kóris földig hajló legszebb ágát vesztette el nemrég egy nyári napon. A patak másik oldalán **mocsárciprus** (*Taxodium distichum* [L.] Rich.) két szép példánya emelkedik. Ősszel barnára színeződő tűleveleik lehullanak, és látható egyikük koronájában a háborúban kapott sérülés.

A híd melletti **jezsámenek** között Koltay György erdőmérnöknek, a magyar nyárfatermesztés és -nemesítés úttörőjének mellszobra áll. Munkásságát jellemezzék a Kossuth-díj odaítélésekor leírt méltató szavak: „Koltay György, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, a hullámtéri erdőgazdálkodás, a nyárnemesítés és nyárfajok ültetési hálózatának, ápolásának és művelésének fontos kérdéseiben jelentős kutatási eredményeket ért el. Ezek az eredmények nemcsak hazánkban, hanem külföldön is általános elismerést váltanak ki. Úttörő munkát végzett a nyár szelektálása és hibridizálása terén, és munkásságának köszönhető, hogy ma már számos, a gyakorlatnak is átadható kinemesített klónunk van. Munkásságában a gyakorlat köz-

Kínai boróka (*Juniperus chinensis* L. f. *Pfitzerina* SPAETH.)

vetlen megsegítésének szempontjai érvényesülnek. Koltay György megállapításait és útmutatásait ma már általánosan és jó eredménnyel alkalmazzák az erdőgazdaságok a többtermelés érdekében.”

A szobor fölé 35 m magas **platánok** borulnak, amelyek nemcsak a parkban, hanem a Sárvár környéki erdőkben is nagyon szép fává nőnek. Amerikában a rövid, 1—2 éves vágásfordulóval kezelt cellulóztermelő ültetvények egyik fafaja. Hazánkban szép formájával, érdekes levelével, leváló kérgű tarka törzsével a parkok és utcafásítások kedvelt fája.

Az egyik fán madáretető függ, ez és még egy társa hivatott ellátni a park éhező madárvendégeit télen. A fákra kihelyezett madárodúkkal és az állva hagyott száraz fákkal igyekszünk idecsalogatni odúlakó madarainkat is. A parkban nem használható vegyszer, a rovarok ellen a madaraknak kell felvenniük a harcot. Ezt eddig sikerrel is tették.

A platánoktól balra egy sárgatarka levelű **tiszafa** áll, **havasszépével** (*Rh. Smirnowi* Trautv., *Rh. Fargesi* Franch.) körbeültetve, előtte **szomorú borsófa** (*Caragana arborescens* Lam. var. *pendula* Carr.) és **kínai mézesfa** (*Evodia hupehensis* Dode.). Az utóbbi kiváló mézelő. Jobb kéz felé **mogyorók** alatt újabb csüngő hajtású fáska, amely az epernek egy változata (*Morus alba* L. f. *pendula* Dipp.). Az útkanyarban

Labdarózsacsoport (*Viburnum opulus* L. cv. *roseum*)
a kínai szűrősfenyő (*Cunninghamia lanceolata* HOOK.) árnyékában

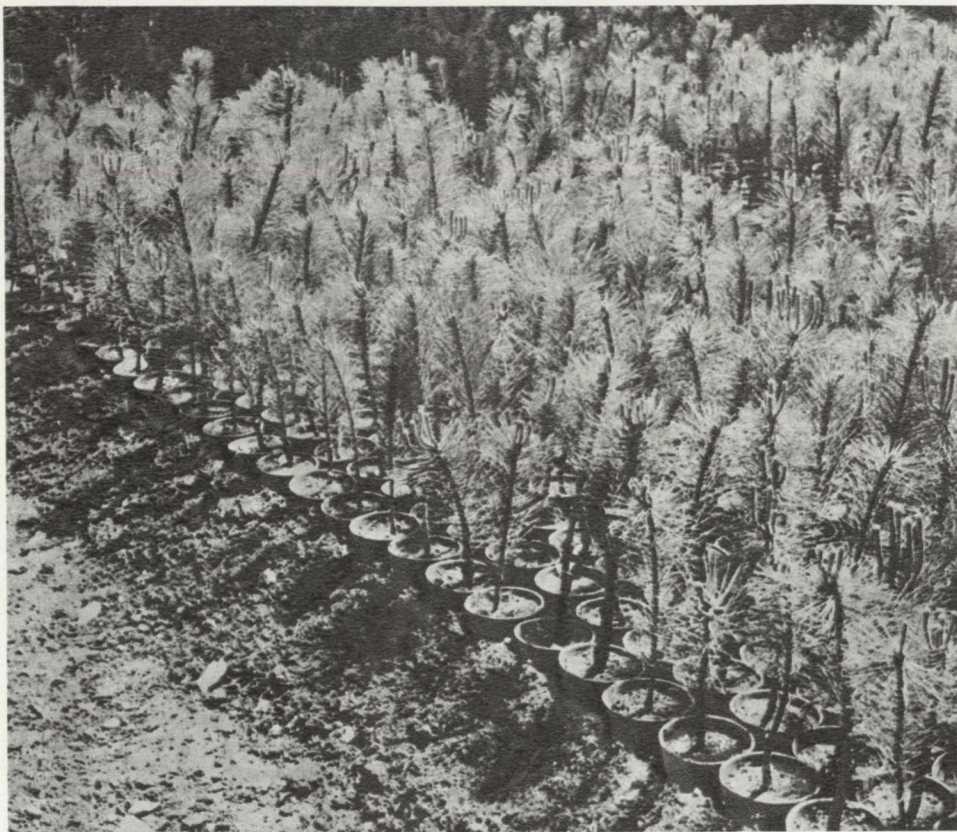
A magyar nyárfatermesztés és nemesítés úttörőjének, Koltay György erdőmérnöknek a mellszobra

Gyöngyvirágcserje (*Deutzia scabra* THUNB.) és hópehelyvirág (*Chionantus virginicus* L.)

még nagy leveleivel az **érdes stóraxcserje** (*Pterostyrax hispida* S. et Z.) tűnik fel, tavasszal apró fehér virágaival, ősszel fürtökben csüngő szőrös terméseivel.

Néhány lépés után a **szivarfák** hosszú termését lengeti itt ősszel a szél. **Liliomfák** lila és fehér virágai virítanak tavasszal (*Magnolia soulangeana* Soul, M. Kobus D. C.). Itt érleli nagy piros bogyóját a ráncos levelű **rózsa** (*Rosa rugosa* Thunb.). Termésének C-vitamin-tartalma lényegesen nagyobb, mint a mi csipkebogyónké. Az út jobb oldalán áll az ország egyik legöregebb **tiszafája**. Méretei impozánsak, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy növekedése igen lassú. Ezért erdőgazdasági jelentősége nincs, bár színes fáját szívesen használják a fafaragók. Parkjainkban gyakori, sok kertészeti változatát ismerjük, néhány a parkban is megtalálható. A tiszafa ágai közül emelik 34 m magasra csúcsukat a **feketefenyők** (*Pinus nigra* Arn.). Idős korukra ellaposodott, sötét koronájukat már sokszor láthattuk sétánkon, törzsük viszont közletről is alig látszik az őket körbeszővő tiszafaágak miatt. Pedig érdemes megnézni azokat közelebbről is, mert nem mindennapi méreteket értek el életük 150 éve alatt. Növekedésük most már lassult, de utódaink még sokáig gyönyörködhetnek kis csoportjukban. A **feketefenyő** mediterrán fafaj, ennek ellenére erdeinkben részaránya nő, mert száraz, gyenge termőképességű talajainkat is hasznosítani tudjuk vele. Fája puha, gyantás, az épületasztalosok, a farostlemez- és papírgyártás hasz-

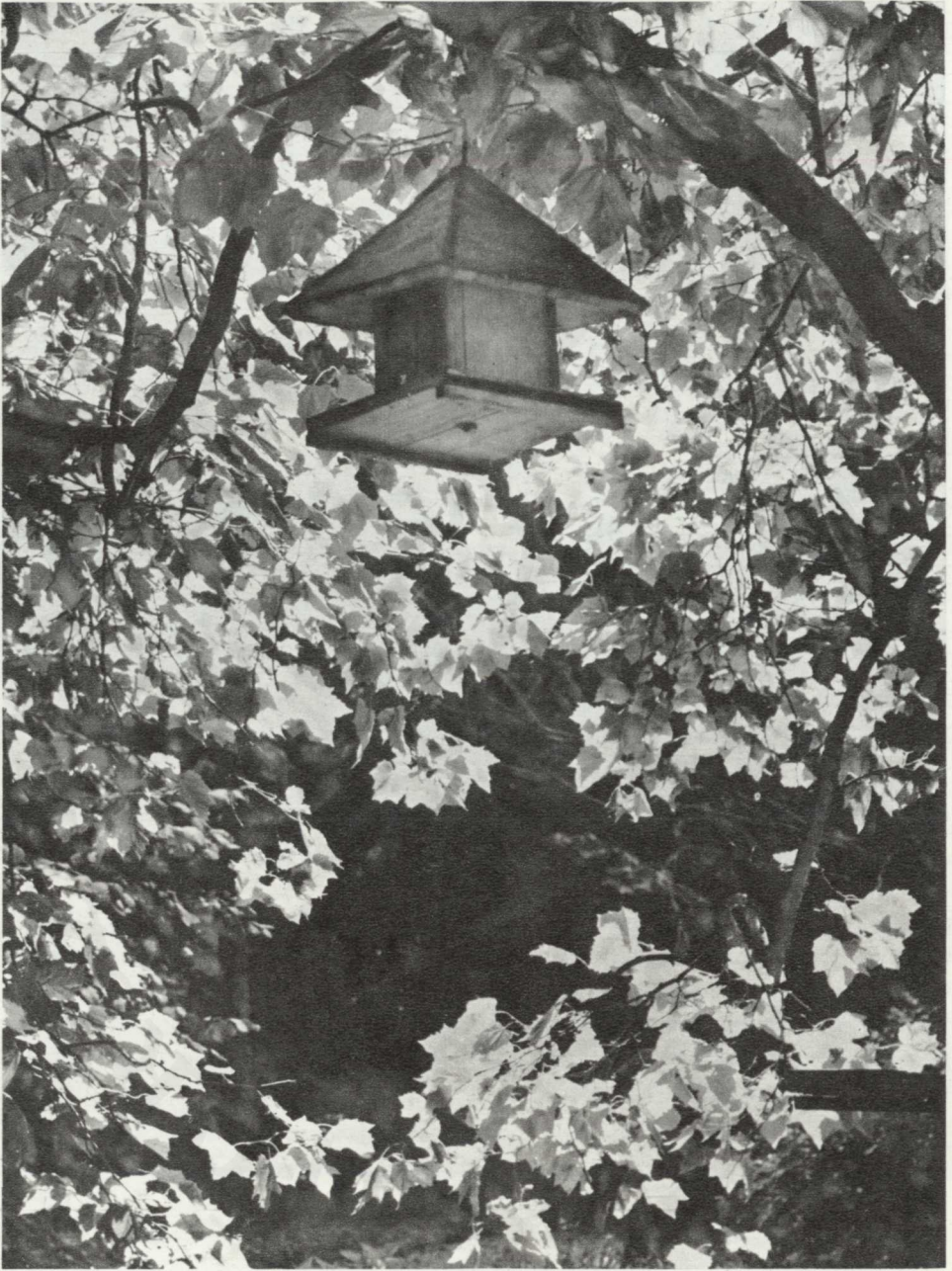
Feketefenyő (*Pinus nigra* ARN.) alanyok, a jövő magtermő ültetvényének alapja

nálja fel. A feketefenyők mögött jobbra **mandszu arália** (*Aralia elata* [Miq.] Seem.), balra az eddig látott összetett levelű **magas kőrisek egylevelű változata** (*Fraxinus excelsior* L. var. *diversifolia* Ait.) áll.

Az épület után ismerős tájra érkezünk, csodáljuk meg a 12 éves korára két emelet magasra nőtt **szürkenyár** sima törzsét, fehéren villanó levelét, és nézzük meg mivel foglalkoznak a kísérleti állomáson.

Kísérleti állomás

A park élete az elmúlt 25 évben szorosan összefonódott az erdészeti kutatás történetével. 1951 nyarán kezdett itt működni — akkor még az erdőgazdaság üzemegeként — a magtermelő ültetvények számára erdeifenyő-oltványokat készítő telep. 1955-ben Szombathelyről, a kámoni arborétumból ide költözött a nyárfanemesítés-sel foglalkozó részleg. 1957—1964 között Nyárfakutató Kísérleti Állomás működött a parkban. 1964-ben a táji erdészeti kutatás Észak-Dunántúli Kísérleti Állomásává

Platán (*Platanus acerifolia* [AJT.] WILLD) madáretetővel

Stóráxcserje virágai (*Pterostyrax hispida* SIEB. et. ZUCC.)

Akácoltványok a régi üvegház mellett

szervezték. Az állomás feladata kezdetben csak a nyárfa és az erdefenyő nemesítése volt, az elért kutatási eredmények ma is ezen a két területen a legjelentősebbek.

A meghonosított nyárfajták és az előállított fajhibridek új irányt adtak a magyar nyárfagazdálkodásnak. Az erdefenyő nemesítésének köszönhetjük a három magtermelő ültetvényt, amelyek hamarosan az ország teljes erdefenyőmag-szükségletét fedezni fogják olyan vetőmaggal, amely lehetővé teszi, hogy a jövő erdei jobbak legyenek, mint a mostaniak.

A kísérleti állomás működési köre a megoldásra váró feladatoknak megfelelően mind szélesebb lett, és a kutatás kiterjedt más lombos és fenyőfajok nemesítésére, a termőhelykutatásra, az erdővédelmi, faterméstani, erdőnevelési és a faanyag-beltartalmi vizsgálatokra is.

Ez után a kis kitérő után vessünk egy pillantást az üvegházak tömbjére. Arra a területre csak engedéllyel lehet belépni, ott a kutatómunka hétköznapi peregnek.

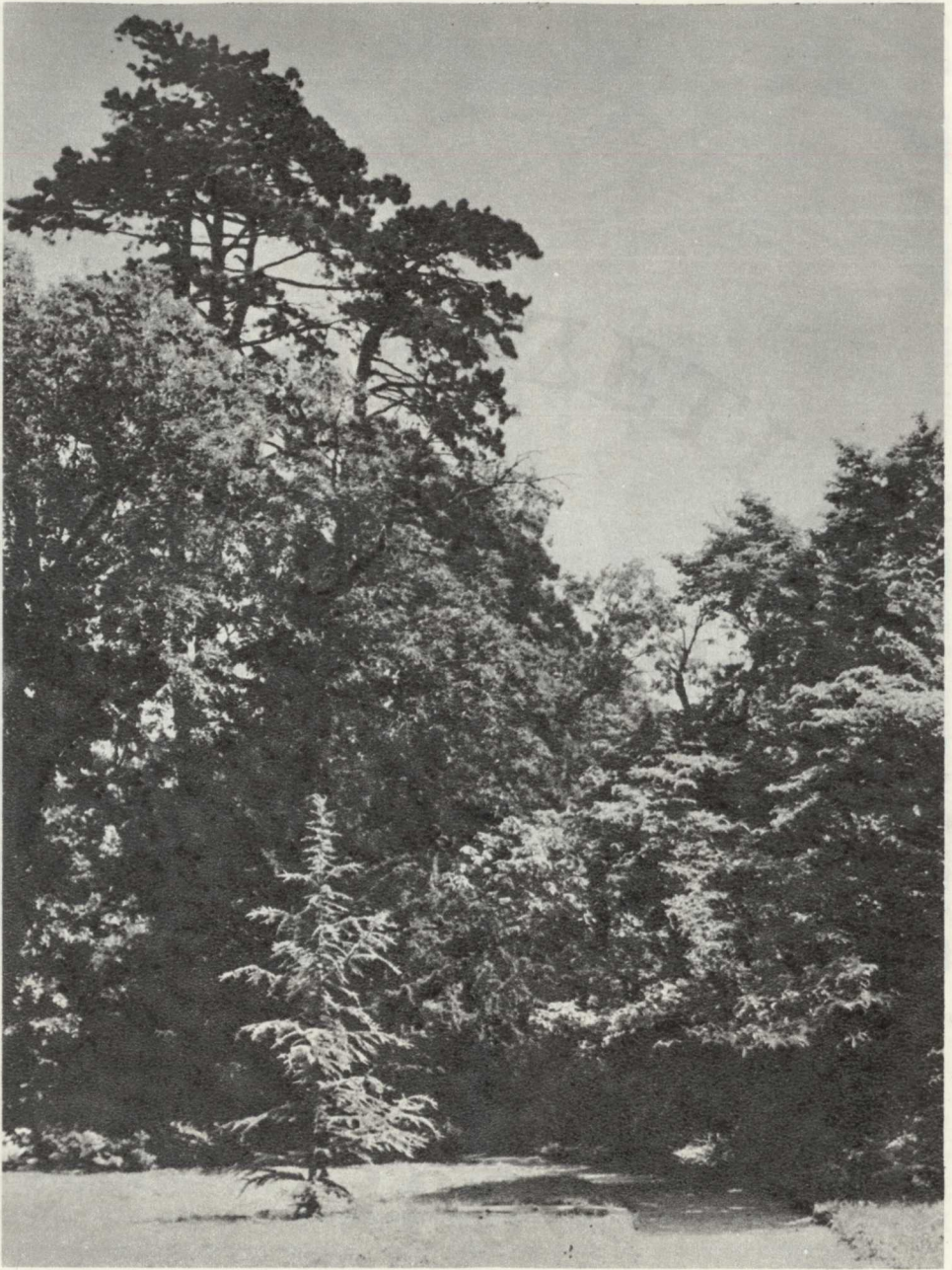

A régi üvegház belseje

Az üvegházakba kerülnek a nemesítómunka egyik alapját jelentő fenyő-, fehérnyár-, akác- és tölgyoltványok. Itt vetik el és nevelik szabadba kiültethető fácskává a nyárhibridek magját, végzik a vegetatív úton szaporítható fák dugványozását. Ezzel kis sétánk végére ért, néhány lépés és elérjük a bejárati utat, amelyen újra látjuk a már megismert növényeket, és azután becsukódik a vaskapu.

Az arborétum feladata, fejlesztése

Sárvár adottságai szerencsések, erdők veszik körül, szinte erdőgyűrűben él. (Ez a gyűrű a tervek szerint 1980 körül be is fog záródni.) Központjában a várpark és az arborétum áll az egyik új lakótelep mellett, szinte a város szívében kezdődik a nagy

Feketefenyő (*Pinus nigra* ARN.) előtérben fiatal atlaszcédrossal (*Cedrus atlantica* MANETTI.)

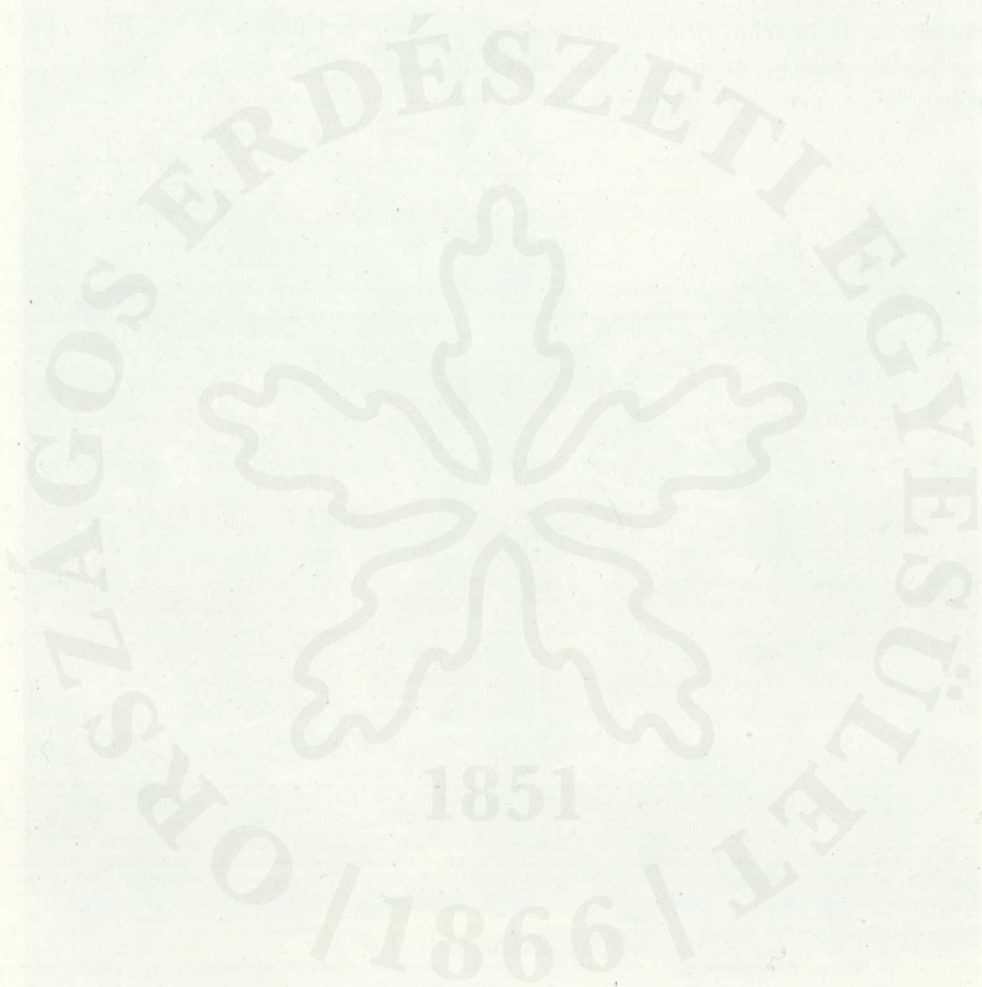
területű parkerdő. A zöldfelületeket az utcák és parkok fásításai kötik össze. Városunkban ma még kialakítható olyan környezet, amelyben az embert nemcsak aszfalt és beton veszi körül. Mai rohanó világunkban egy parknak a jelentősége, ahol a sétáló felüdülést, megnyugvást talál, szinte felmérhetetlenül nagy.

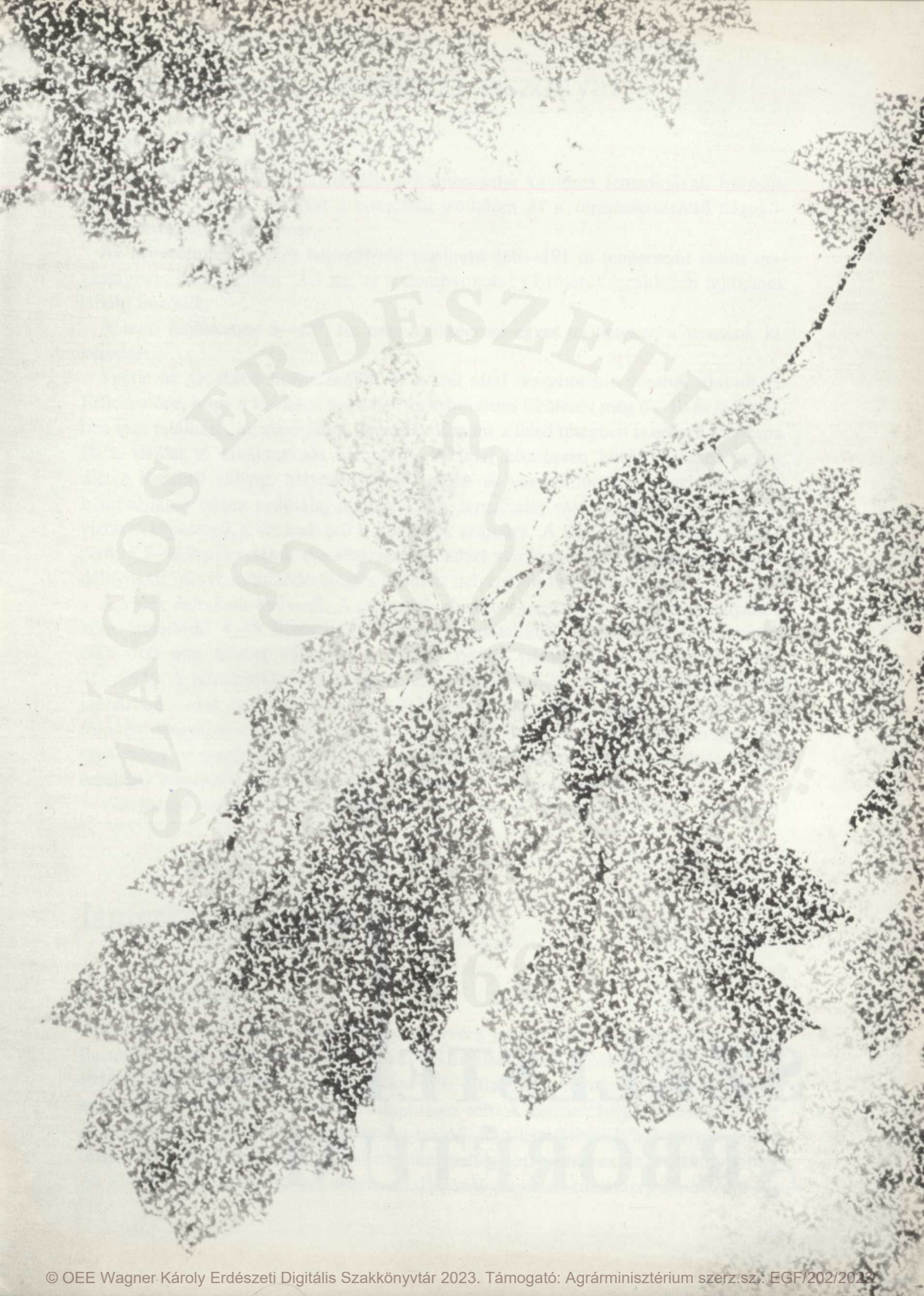
Az arborétum — adottságai révén — területében nem fejleszthető, állagvédelme és gazdagítása terén azonban még sok a tennivaló!

Nagyobb változtatásokat a park felépítésében nem tervezünk. Egyetlen lényegesebb változás a ma gyümölcsösként használt 0,5 ha terület betelepítése, azután a gyümölcsfák kitermelése lesz. A park többi részén néhány fa pótlásán kívül a cserjefajok gyarapítását tűztük ki célul. Belőlük viszonylag kevés van, és helyigényük sem túl nagy, egy részük ráadásul az öreg fák árnyékában is megél. Talán növelni kellene a lágy szárú fajok számát is elsősorban Nyugat-Dunántúl érdekes növényeivel.

1851

1866

SZELESTEI ARBORÉTUM

Az arborétum természeti viszonyai

Ott, ahol a Rába völgye találkozik a Kemenesalja kavicsos fennsíkjával, húzódik meg Szeleste község, amelyet a botanikai irodalom és a természetszerető nagyközönség arborétumáról ismer.

Az arborétum a község belterületén található 166—191 m tengerszint feletti magasságban. Mai területe 13,5 ha, és a dombvonulat platójától északkeleti lejtőjének lábáig húzódik.

A lejtő hajlásszöge 5—15°. Ez tette szükségessé egyes területeken a teraszok kialakítását.

Talaja az Ős-Rába hordalékából és a szél által összehordott löszből alakult ki. Érdekessége, hogy a kavicsos hordalék az arborétum területén még 6—10 m mélységben sem található, az arborétum környéke viszont a felső rétegben is erősen kavicsos. Ez a terület jó kiválasztását bizonyítja. A talaj közepesen kötött, világos agyag, illetve lösszerű vályog, helyenként erős mész- és vastartalommal, amelyen agyagbemosódásos barna erdőtalaj alakult ki. A termőtalaj vastagsága 65—100 cm. Jó víztartó képességű, ezért kedvező a növények számára. A felső szint morzsás szerkezetű, 5,2—6,2 pH-értékű. Az alsó szintek közel semleges kémhatásúak. Az észak-délnyugati irányban húzódó meszes ér miatt helyenként lúgos kémhatású.

A vidék éghajlata kedvező. A csapadék eloszlása egyenletes, eltekintve a nyaranként ismétlődő 4—5 hetes csapadékmentes időszakról. Évi csapadékmennyisége 600—700 mm között változik. A levegő relatív páratartalma általában magas, 71—86%. A hőmérséklet kiegyenlített, az évi átlag 9,7 °C. A havi átlaghőmérséklet januárban -1,4 °C, júliusban +20,3 °C. A hőmérséklet kiegyensúlyozásában a földközi-tengeri és a csendes-óceáni áramlat játszik szerepet. A széljárás nem kedvező. Gyakoriak az északkeletről jövő száraz, hideg szelek. Ezért az örökzöldek és a fagyérzékeny növények árnyékolásáról és védelméről kell gondoskodni.

Vas megye egyetlen olyan jelentősebb arborétuma, amelyet vízfolyás nem érint.

Ismerkedés a múlttal

A park és a kastély

első ismert tulajdonosa a szentgyörgyi Horváth család volt. Később a birtok gróf Festetics Andor tulajdonába került, aki a következőkben ismertette a kert 1871-től 1910-ig terjedő történetét: „1871. június 1-én vettem át a birtokot, amelynek urasági kertje akkor még igen kezdetleges állapotban volt. A kertnek még kerítése sem volt. A kastély keleti oldalán egy gyepterület húzódott, a kastélyhoz közel egypár magas törzsű **rózsafával**, a kastély északi oldalán **szelidgesztenyefák** és az üvegház voltak. Az utóbbi mögött szőlőhegy, a déli oldalán levő területen több öreg fa, köztük egy

tiszafabokor és egy **Abies nordmanniana**. 1872-ben megkezdtem a kert fejlesztését. A keleti oldalt átalakítottam három teraszra, amelynek középsője rózsakert volt. A kert kerítését felállítottam, és az üres, pusztá területeket megfelelő módon beültettem különféle lombfákkal és fenyőfélékkel. 1873-ban a Bécsi Világkiállításon egy hamburgi cégtől vásároltam egy csomó díszfenyőt, köztük **Abies cephalonicát** is. A későbbiekben pedig még több koniférát hozattam Erfurtból. A kertben található összes keresztes fenyőket pedig néhai gróf Erdődy István szívességéből a vörösvári erdőségekből hozattam. A kastély déli oldalán a kaputól átellenben az ottani terület jobb sarkán levő **Cryptomeria japonicát** az üvegházból, ahol az eléggé elgyengül állapotban volt, ültettem ki. Ezen munkálatokat körülbelül 10 év alatt eszközöltem.”

Festetits gróf 1910-ben költözött el a birtokról. Majd báró Baich Mihály vette át a 848 ha földterületet Alsószelesten, Ölbön és Pósfán, valamint a kastélyt és a kertet. Szelestére költözésétől (1913) kezdve a rendelkezésre álló pénzt, időt és szellemi energiát az arborétum fejlesztésére fordította.

Az első időben új épületeket építtetett (kertészházak, emeletráépítés) és az utolsó években elhagyott kert rendbehozatalára, az összenőtt és besűrűsödött fák ritkítására, illetőleg a meglevő állapot szinten tartására, az elhatalmasodott akácok gyérítésére szorítkozott.

1914-ben két kertészlakást, üvegházat és melléképületeket építtetett fel a kert keleti részében. Már ekkor tervezte a 9 ha park 4 ha-ral való bővítését is. Ezt a tervét az első világháború kitörése akadályozta meg.

A világháború nem csupán sok tervnek a kivételét tette lehetetlenné, hanem a háborús években jelentkező munkaerő- és anyagihiány még a létező értékek fenntartását is gátolta. A háború idején külföldi növényanyag behozatala lehetetlen volt. Szerencsére a hazai nyilvános és magánkertekből beszerezhető növényanyag fajtaválasztéka már egyre bővült.

A háború befejezése után 1924-ben érkeznek az első külföldi szállítmányok: virághagymák Hollandiából, sziklanövények és magról nem nevelhető **kerti őszirózsák** (Asterék), szabadföldi **krizantémumok**, díszcserjék Hessétől (Németországból), és díszfák Unghváry herényi díszfaiskolájából.

1924–25-ben épült a kastélyhoz vezető szerpentin út, amely két kanyarral kúszik fel a dombra.

A parkot 1928-ban bővítette, és ekkor növekedett a terület 13,5 ha-ra.

Baich a park fejlesztésekor a kivitelezés előtt az új részleteket előre megtervezte vagy megterveztetette a virágkiültetéssel együtt. Ebben a munkában segítségére volt Kleiner Oszkár festőművész, aki Alsószelesten is lakott.

Több beállításban Kleiner festményeken előre elkészítette a felújításra kerülő részletek végső kifejlődését. Sok esetben a kivitelezésben is részt vett. Például az 1930-as nagy sziklakert felépítésénél a sziklák elhelyezése is Kleiner Oszkár útmutatása alapján valósult meg. A nagy sziklakert a kastély keleti oldalától dél felé húzódott.

A kertészeti munkák irányításában Baich Mihályt 1923–24-ben Fics Edmund, majd 1927-től a 40-es évekig Mészáros József főkertész segítette.

Amikor Baich anyagi ereje fogytán volt (1931-ben), a kiskastélyt (jelenleg általános iskola), valamint a földterület vadászati jogát Juszuf Kemál egyiptomi alkirálynak

Az arborétum alapítóinak emlékoszlopa

adta bérbe. Juszuf Kemál Baichnak a nyugati szaklapokban megjelent hirdetésére jelentkezett vadászati bérlőként.

Baich botanikai ismereteit nagyban gyarapította Gáyer Gyulával, Vas megye nagy botanikusával kötött szoros barátsága. Néhány évig — egészen Gáyer haláláig — a vegetációs időben hetente egy-két félnapot együtt töltöttek a természetben és botanizáltak. Minden valószínűség szerint együtt találtak rá Baich földjén a **csarabra** (*Calluna*) és kísérő növényeire (**boróka**, **nyír** stb.). Szakmai barátság és növénycsere kötötte dr. Saághy Istvánhoz és Ambrózy-Migazzi Istvánhoz is.

Baich Mihály szerény, nagy szaktudású ember volt. Szerénységére jellemző, hogy a megyei kertészeti kiállításokon mindig versenyen kívül indult. Vasárnap és ünnepnapon bárki megtekinthette a parkot, s talán ennek és a szelesteiek nagy növény-szeretetének köszönhető, hogy a nép a háború alatt és után nem hordta el az arborétum anyagát, hanem igyekezett annak megvédésében is részt venni.

Földosztáskor az arborétumot 4 újjazda részére osztották ki, akik növényanyagát sértetlenül hagyták, csupán a szabad területeket művelték. Baich részére a földosztó bizottság 1945-ben a kiskastélyt és a mellette levő néhány hold földet hagyta vissza. Erről is maga mondott le, amikor a községnek nem volt megfelelő iskolaépülete.

Baich 1948-ban a közvetlen szomszédos Ölbő községbe költözött. Itt is halt meg 1955. március 17-én. A felszabadulástól kezdve haláláig a park kezelői és a falu vezetői nem akadályozták, hogy az általa létesített arborétumban gyönyörködjen.

1948-tól 1951-ig a kastélyt és a parkot a DÉFOSZ és a Vas megyei Szabadművelődési Felügyelőség kezelte. 1951-ben a terület átmenetileg a Kertészeti Kutató Intézet (Budatétény) kezelésébe került. 1952-től a parkot a kastéllyal együtt a DISZ Szelestei Iskolájának adták át. 1953-ban a kastély kétharmad része leégett. A kastély kiégett részeit az Állami Erdőgazdaság rendbe hozatta, és szelestei erdészetét helyezte el az épületben.

A park rendezetlen helyzetét zárta le az Országos Természetvédelmi Tanács 1952-ben hozott határozata, amely a területet védettnek nyilvánította, majd költségvetése terhére kerítéssel vette körül, és 1969-ig a Szombathelyi Állami Erdőgazdasággal kezelte.

A természetvédelmi kezelésbe vétel után az arborétum a lényeges károkat kiheverte, és megindult a nagyobb arányú fejlesztés is, amely elsősorban új növényanyagról gondoskodott. Az évelőskertben az utak két oldalát kísérő nyírott puszpángot — amely az elhanyagoltság miatt az utakat nagyrészt elfoglalta — fokozatosan visszavágták. A túlsűrűsödő gyomcserjéket és fákat kiirtották, az utakat felújították.

Nemzetközi magcsere és az arborétumok közti növénycsere, valamint vásárlás útján bővítették a növényanyagot.

1969. január 1-től a szelestei arborétum területének természetvédelmi kezelésével az Országos Természetvédelmi Hivatal a Szombathelyi Kertészeti és Parképítő Vállalatot bízta meg. A vállalat kezeli és fejleszti ma is a területet tanácsi költségvetés terhére.

1975-ben az Országos Természetvédelmi Hivatal határozatával a szelestei arborétumot ismételten országos jelentőségű védett természeti értéknek minősítette, és természetvédelmi kezelői szervnek a Szombathelyi Állami Erdőrendezőséget jelölte ki.

Kocsányos tölgy (*Quercus robur* L.) a nárcisos tisztás szélén

A határozat megjelenése után a Szombathelyi Állami Erdőrendezőség és a Szombathelyi Kertészeti és Parképítő Vállalat illetékesei feladataikat egyeztették, és az Erdőrendezőség is hozzájárul az arborétum megvédéséhez, fejlesztéséhez a szükséges fenntartási összegekkel.

Az arborétum 100 éves

fennállásának megünneplésére 1972 májusában került sor. Ezen az ünnepségen avatták fel az arborétum bejáratánál az alapítók és fejlesztők emlékoszlopát, s tüntették ki Munka Érdemrenddel Molnár Gyula arborétumvezetőt is, aki 1924-től a kert-

ben mint kertész szakember dolgozott. Majd a természetvédelmi kezelésbe vételtől kezdve pedig az arborétum vezetője volt. Vezetői beosztásában nagy szaktudását, fizikai és szellemi energiáját az arborétum megvédésére és fejlesztésére fordította egészen 1973-ban bekövetkezett haláláig.

Séta az arborétumban

A szelestei arborétumnak két kapubejárata van, de a látogatók a Csornára vezető Berzsényi útról juthatnak az arborétum bejáratához. Sétánkra induljunk innen.

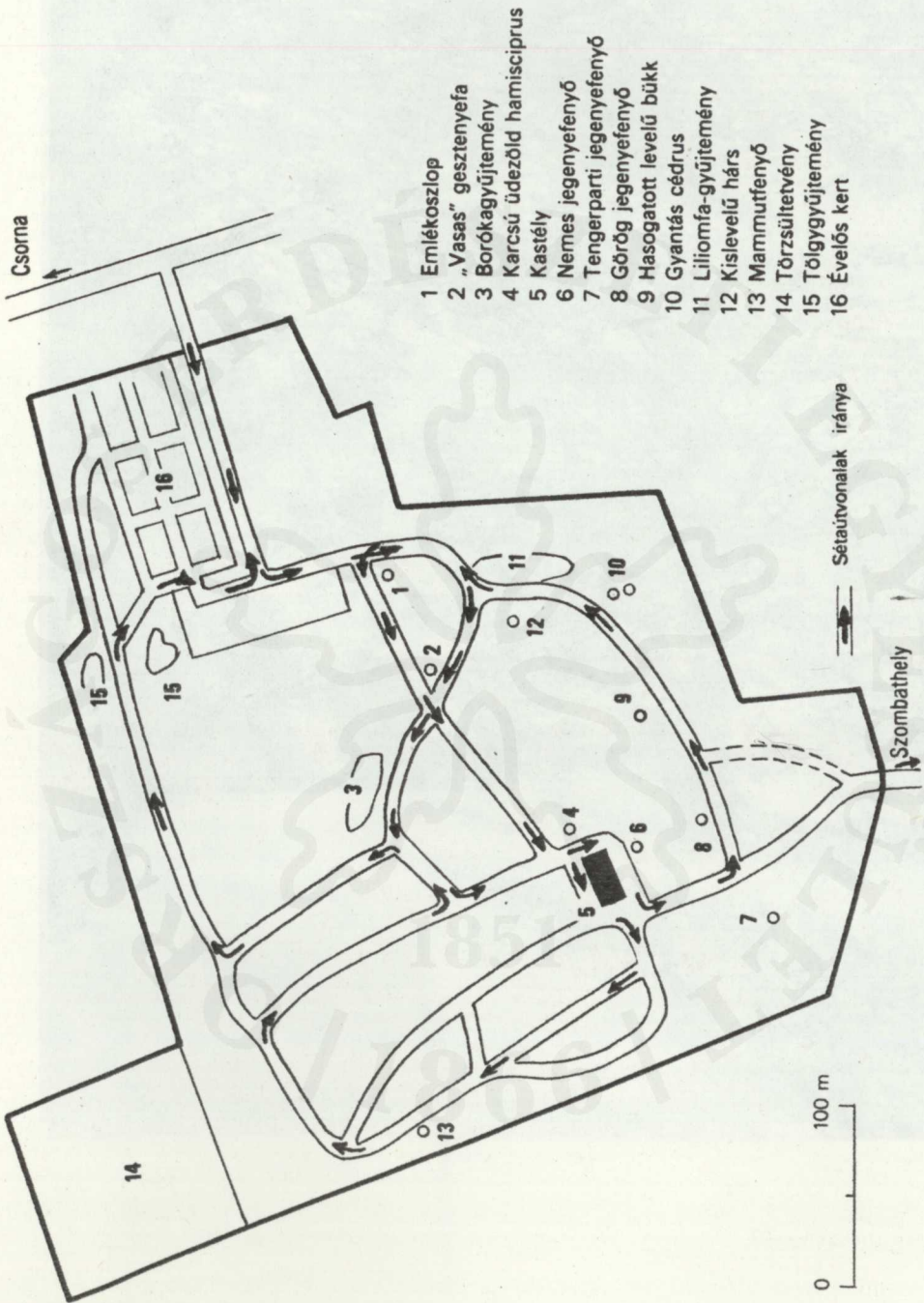
A bejárathoz vezető út

két oldalán találjuk a régi kertészházakat, amelyeket Baich Mihály építtetett. Az út mellett két szelestei **ezüsthárs** (*Tilia tomentosa* Moench. 'Szeleste') áll, amelyek hazánkban a legidősebb példányok. Jellegzetességük, hogy koronájuk már 1 m magasságban oldalágakra bomlik, és alakjuk fiatalon tojásdad, később kúpos. A bejárathoz vezető utat nyírott **puszpángsövény** szegélyezi. Ezeket az alacsony sövényeket a rövid hajtásokat növelő **Buxus sempervirens** L. 'Suffruticosa'-ból telepítették. Mögötte élő falat képeznek a cserjék összenőtt bokrai. A fagyok elmúltával a közönséges **aranyvessző** (*Forsythia suspensa* Vahl.) sárga virágtömegében, májusban a Dél-Európából és Nyugat-Ázsiából származó közönséges **júdasfa** (*Cercis siliquastrum* L.) lilásrózsaszín virágaiban, a Perziából meghonosított **perzsaorgona** (*Syringa persica* L.) illatos, halványlila virágtömegében, júniusban a hazánk déli részén elvadulva is növekedő **aranyeső** (*Laburnum anagyroides* Med.) laza, aranyló fürtjeiben, júliusban az Észak-Amerika keleti részéről behozott kis virágú **vadgesztenye** (*Aesculus parviflora* Walt.) lomb fölé emelkedő fehér gyertyáiban, az őszi lombszíneződéskor a szárnyalt levelű **ecetfa** (*Rhus hirta* Sudworth. 'Dissecta') sötétvörös terméseiben és narancssárgától sötétpirosig színesedő lombjában gyönyörködhetünk. Közöttük a kis nyílásokban a világháború előtti telepítésből fennmaradt évelők — **tulipánok**, **pünkösdi rózsák**, **liliomok** és **őszirózsák** — virágoznak májustól szeptember végéig.

Így érünk fel a községi kultúrházhoz. Az épület a kertészlakásokkal egy időben készült lovardának, de lovak már nem kerültek bele. Ezért raktárnak, takarók és árnyékolók tárolására használták. A tetején helyezték el a víztartályt, amely öntözővízzel látta el a gyümölcsösbe telepített rózsagyűjteményt és a lovardát övező támfalak növényeit. Innét öntözték a pázsitzőnyezetet és a virágagyvakat is.

A bejárattal szemben

áll az **emlékoszlop**, amelyet 1972 májusában a Vas megyei Természetvédelmi Napok alkalmával avattak fel. Az emlékoszlopot kis sziklakert veszi körül, évelő növényekkel, amelyek közül a **kankalinok**, a **szellőrózsák**, a **krókuszok**, a **deres csenkesz** és a

- 1 Emlékoszlop
- 2 „Vasas” gesztenyefa
- 3 Boróka gyűjtemény
- 4 Karcsú üdezőld hamisciprus
- 5 Kastély
- 6 Nemes jegenyefenyő
- 7 Tengerparti jegenyefenyő
- 8 Görög jegenyefenyő
- 9 Hasogatott levelű bükk
- 10 Gyantás cédrus
- 11 Liliomfa-gyűjtemény
- 12 Kislevelű hárs
- 13 Mammutfenyő
- 14 Törzsűtetvény
- 15 Tölgygyűjtemény
- 16 Évelős kert

A szelestei arborétum fontosabb nevezetességei az ajánlott sétaútonalak mentén (térkép)

Útrészlet kislevelű hárssal (*Tilia cordata* MILL.)

Kaukázusi jegenyefenyő-csoport (*Abies Nordmanniana* [STEVEN.] SPACH.)

Borókagyűjtemény, háttérben nyírfákkal

tarkalevelű ikravirág a legszebbek. Az emlékoszlop hátterét a Közép-Kínából származó **kínai mézesfa** (*Evodia hupehensis* Dode.) — amely kitűnő mézélő —, az oszlopos növésű **gyertyán** (*Carpinus betulus* L. 'Fastigiata'), fehér levélszegélyű **korai juhar** (*Acer platanoides* L. 'Drummondii') és a fehér-tarka levelű **zöldjuhar** (*Acer negundo* L. 'Variegatum') alkotja. Idősebb **mezei juharok** alatt húzódnak meg a **madárbirsek** (*Cotoneaster multiflora* Bge. var. **calocarpa** Rehd. et Wils. és a *C. integerrima* Med.). A szemközti téglafalat ötlevelű **akébia** (*Akebia quinata* Decne.) takarja. Előtte ragyogó levelű **madárbirsből**, rózsaszín virágú fás **bazsarózszából** (*Paeonia suffruticosa* Andr.) és nagy virágú **pálmaliliomból** (*Yucca filamentosa* L.) díszlik egy-egy példány.

Innen jobbra ágazik le egy út, amelyet téglából építtetett a kert régi tulajdonosa. A közeljövőben beton járdalapokkal újítják fel, mert a megkopott és hiányos úttükör már balesetveszélyes.

Balra az 1924—25-ben épített szerpentin útra térünk. A vízlevezető csatornákat betonagyba rakott folyami kavicsból képezték ki, amely annyira időállónak bizonyult, hogy a háború idején az itt járó lánctalpas járművek sem rongálták meg.

Az út bal oldalán levő örökzöld csoportból a **bolgár babérmeggy** (*Laurocerasus officinalis* L. var. **Schipkaensis** Spaeth.) és a **tamarixlevelű nehézszagú boróka** (*Juniperus sabina* L. var. **tamariscifolia** Ait.) érdemel említést. A kis rétet hatalmas **kocsá-**

Borókák (*Juniperus* sp.) egy csoportja

nyos tölgy (*Quercus robur* L.), kislevelű hárs (*Tilia cordata* Mill.) és hegyes levelű liliomfa (*Magnolia acuminata* L.) árnyékolja be. A réten tavasszal fehér nárcisz (*Narcissus poeticus* L.), csillagvirág (*Scilla sibirica* Haw. ex Andrews.) és gyöngyike (*Muscari racemosus* [L.] Mill. ssp. *neglectum* [Guss.] Corbière.) díszlik. A másik oldalon a Kínából és Japánból származó keleti bangita (*Viburnum plicatum* Thumb.) csodás fehér labdái és a végzetfa (*Clerodendron trichotomum* Thumb.) rózsaszín csészelevelekkel szegélyezett lila bogyótermései vonják magukra a figyelmünket.

A szerpentin út következő szakaszát puszpángcsoport kíséri. Régen 1,5 m magas sövényként kezelték, de a nyesés elhagyása után 3–4 m magas bokrokká nőttek. Közöttük áll a cirbolyafenyő (*Pinus cembra* L.), amely az Alpok és a Kárpátok 1300–2000 m közötti részeinek növénye, de megtaláljuk Észak-Szibériában is. Tüi ötösével állnak, és 3–5 év alatt hullanak le. A hajtásvégeken fölfelé álló barna tobozok 8–10 cm hosszúak. Érdekessége, hogy elvetett magja egy, de néha két-három év után csírázik. Lassan növő, 300–400 évig élő példányai 20 m körüli magasságot érnek el.

A „vasas” gesztenyefa valószínűleg a park legidősebb fája. Korát 300 évesre becsüljük. Nevét az elágazó törzsét összefogó vaspántoktól kapta, amelyek megóvták a pusztulástól.

A kútházat mezei juharfák (*Acer campestre* L.) veszik körül

A vörös levelű pompás **borbolya** (*Berberis Thunbergii* DC. var. *atropurpurea* Chenu.), a vöröslő **tűztövis** (*Pyracantha coccinea* Roem.) és a **sarkantyús galagonya** (*Crataegus crus-galli* L.) mögött az arborétum **borókagyűjteménye** tűnik fel. A legidősebb példányok 50—60, a legifjabbak 3—4 évesek. Változó zöldjűkkel és sárga, kékes vagy hamvas színűkkel a mellettük levő **nyírek** fehérjével lombhullás után is kellemes látványt nyújtanak.

A mellettük levő **erdei fenyőre** (*Pinus silvestris* L.) és a cserjés **kutyatej** (*Andrachne colchica* Fisch. et Mey.) **bokraira** sárgatarka levelű **japánlonc** (*Lonicera japonica* Thunb. var. *reticulata* [T. moore.] Nichols.) kapaszkodik.

Lucfenyősor (*Picea abies* [L.] KARST.) a teraszok mentén

A 20—22 m magas kaukázusi **jegenyefenyők** (*Abies Nordmanniana* [Steven] Spach.) első fenyőtelepítésekből származnak.

Itt építették a kútházat, amelyet **mezei juharfák** vesznek körül. A nagy sziklakert építéskor készítették, mert a kastélyban levő kút vízmennyisége már nem volt elegendő az öntözésre.

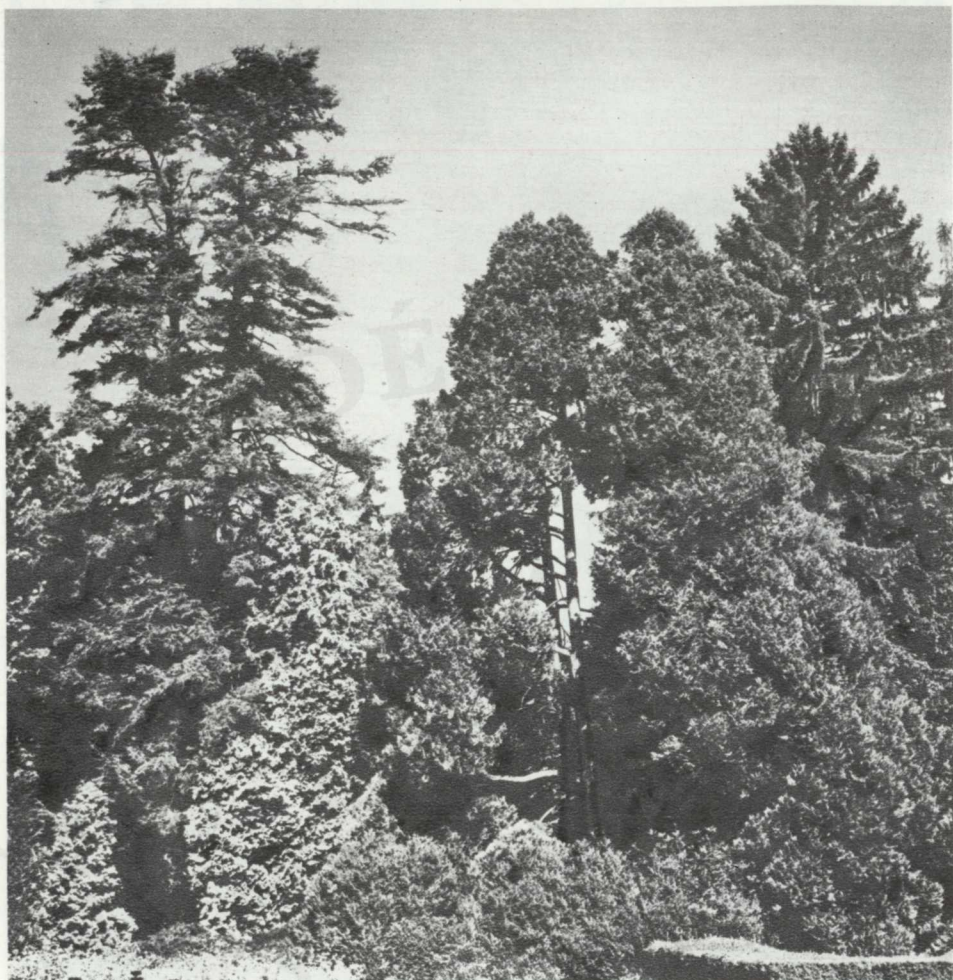
A kastély előtt húzódó vue teraszait **lucfenyősor**, **tuják** és **hamisciprusok** követik. Közép-Európa egykori legszebb teraszos megoldását láthatjuk itt, jelenleg elhanyagolt állapotban. Folyamatosan megfiatalítjuk a teraszokat lezáró **puszpángsövényeket**. Tervezzük a teraszok közepén húzódó sétaút kiépítését és a teraszokat egyre

Hamisciprusok (*Chamaecyparis* sp.)

jobban lezáró **hamisciprusok** visszaszorítását. Az első teraszon két, egynyári virágokkal beültetett, faragott mészkővel kirakott virágágy terpeszkedik. Itt díszlik az arborétum egyik jellegzetes törzsalakú fája, a karcsú üdezőld **hamisciprus** (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. Murr.] Parl. f. *erecta* [Gord.] Sudw.). Emlékbélyegen és az arborétum 100 éves évfordulójára kiadott emléklapketten is ezt a fát örökítették meg.

A 24 m magas vöröstobozú **jegenyefenyő** (*Abies amabilis* [Dougl.] Forb.) Észak-Amerikából származó faj. Magyar nevét sötét bíborszínű tobozáról kapta, hazájában 50–60 m-es magasságot is elér. Mellette áll az alig 12 m magas aranyos **oregoni hamisciprus** (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. Murr.] Parl. '*Stewartii*'). A következő teraszon volt a **rózsakert**, amely idők folyamán teljesen tönkrement. Ezen a teraszon viszont egy hatalmas kerti **madárbirs** (*Cotoneaster horizontalis* Decne.) érdemel említést. Lejjebb a növények közé beékelődve hazánk egyik legnagyobb **galambfája**

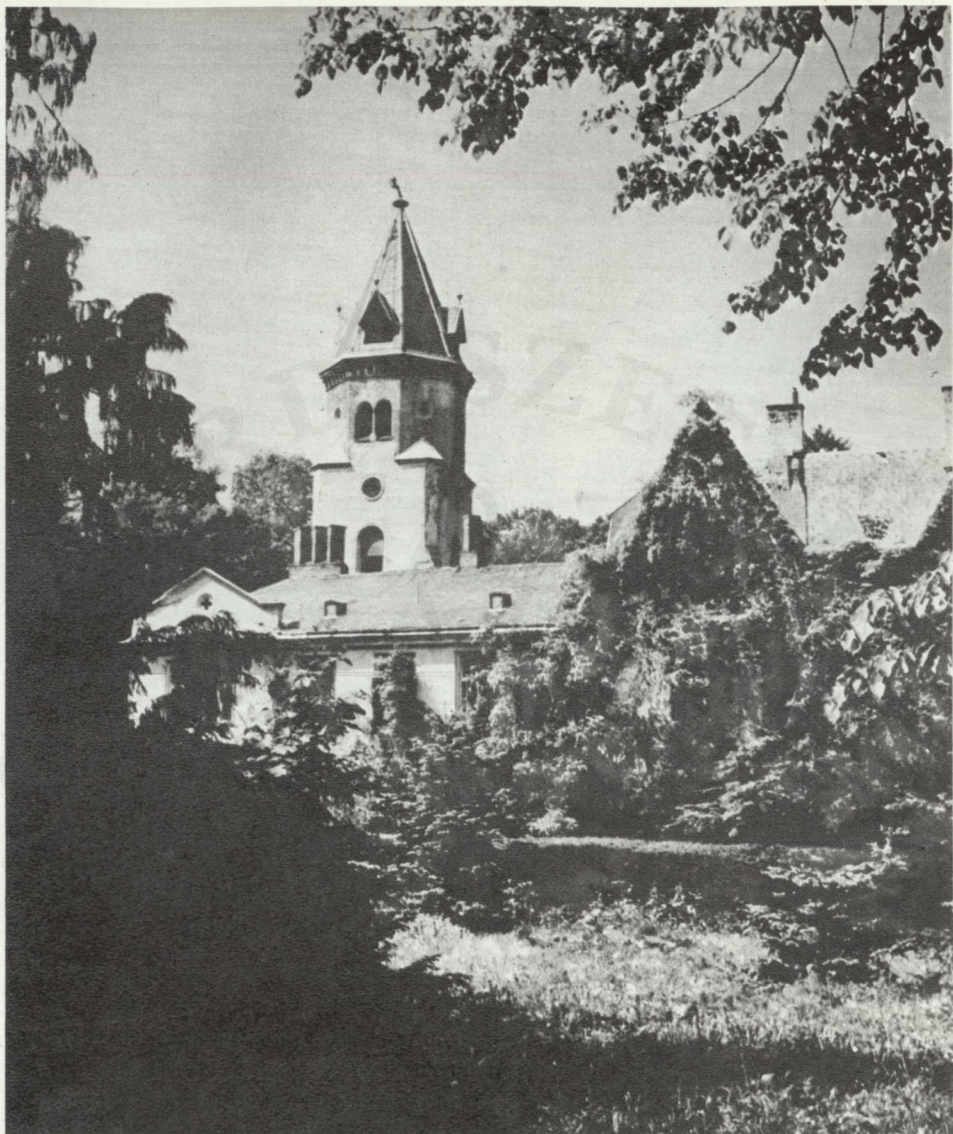
Vöröstobozú jegenyefenyő (*Abies amabilis* [DOUGL.] FORB.) és aranyos oregoni hamisciprus (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. M.] P. 'Stewartii') a terasz bal oldalán és az emléktáblán levő üde zöld hamisciprus

(*Davidia involucrata* Baill.) húzódik meg. A Nyugat-Kínából származó, májusban virágzó növény egy kisebb és egy nagyobb fehér lepelévelből és a gömb alakú porzós, illetve termős részből álló virágai az ágakon pihenő galambokhoz hasonlítanak.

A teraszok végében

a domb tetején áll a *kastély*. Baich Mihály 1927-ben a következőket írta a kastélyról: „A lakóház angol cottage stílusban épült 1855-ben, az építőművészet ezen sivár, történelmi visszapillantásokban és értelmetlen rekonstrukciókban kimerült korszakában hibás arányaival, nyugtalan homlokzataival, sehogyan sem indokolható tornyával sajnos teljes diszharmonióban áll szép környezetével.”

Lehet, hogy ezért futtattak az északi falára **borostyánt**, a déli oldalára gyö-

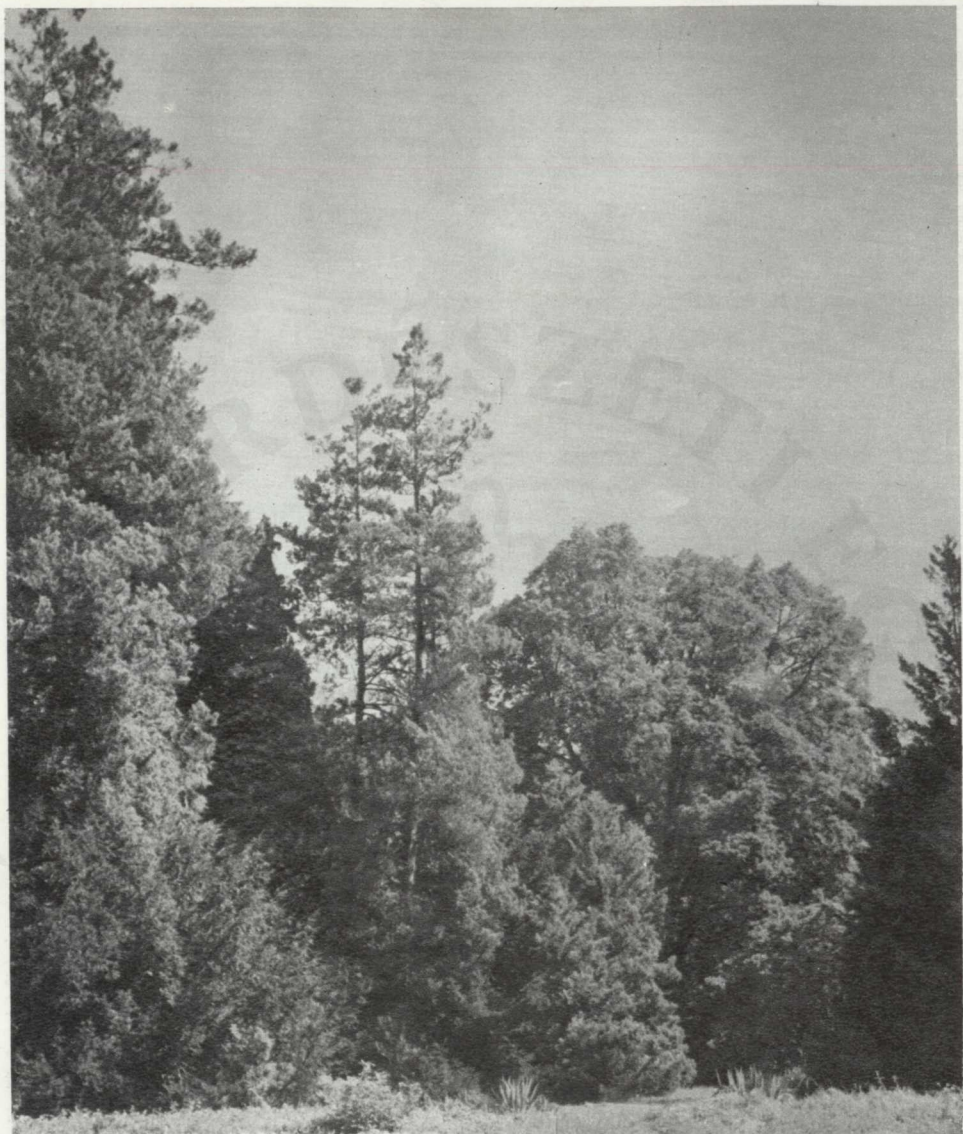

Távolról még a rossz kastély is szép

kerező trombitacserjét (*Campsis radicans* [L.] Seem.) és kínai gliciniát (*Wistaria sinensis* [Sims.] Sweet.), a keleti oldalára vadszőlőt.

A kastély déli oldalának védelmében egy fügefafa (*Ficus carica* L.) érleli évről évre terméseit.

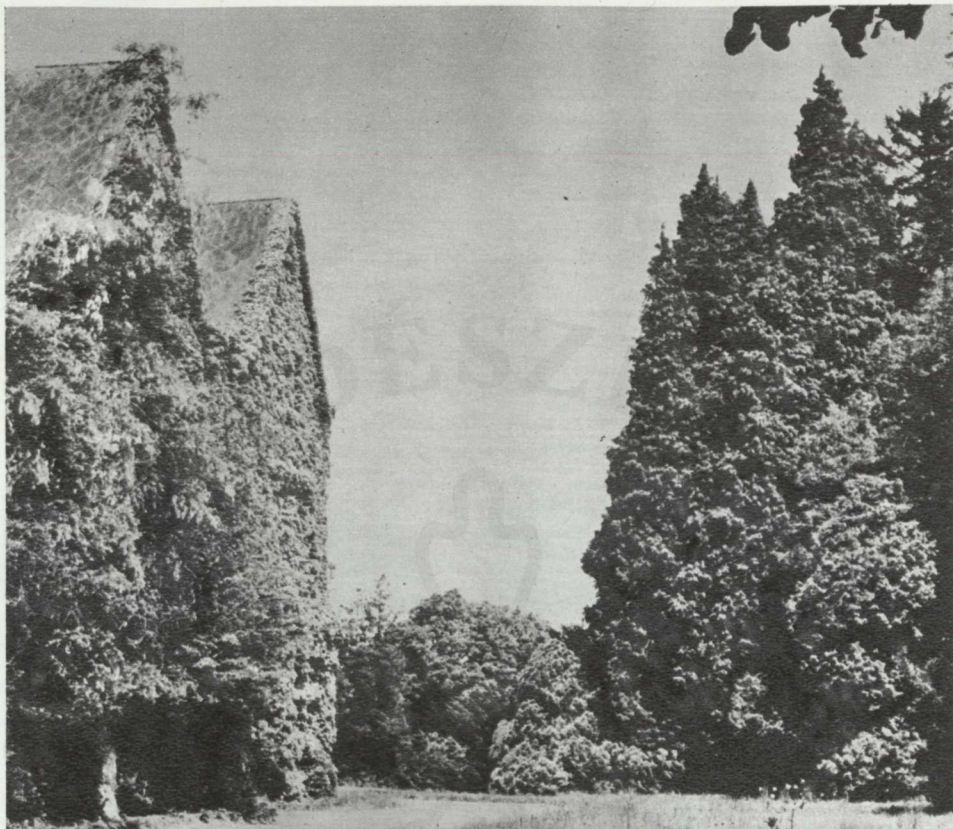
A tiszafasövény (*Taxus baccata* L.) mögött levő növények közül a nemes jegenyefenyő (*Abies procera* Rehd.), a numidiai jegenyefenyő (*Abies numidica* Carr.) és a szomorú nutka hamisciprus (*Chamaecyparis nootkatensis* [Lamb.] Spach. var. *pendula* [Beiss.] Schneid.) érdemel említést. A nutka hamisciprus Észak-Amerika nyugati részéről származik. 30—40 m-es magasságot is elérhet. Az arborétumban 17 m magas

Szavára hamisciprusok (*Chamaecyparis pisifera* [SIEB. et ZUCC.] ENDL.)

és 41 cm-es mellmagassági átmérőjű példánya hívja magára a figyelmet. Barnás-szürke kérge szabálytalanul repedezett, cserepekben leváló. Hajtásai sötétzöldek, bókolók, szétdörzsölve kellemetlen szagúak. Egy cm-es gömb alakú tobozaiban a mag a második évben érik.

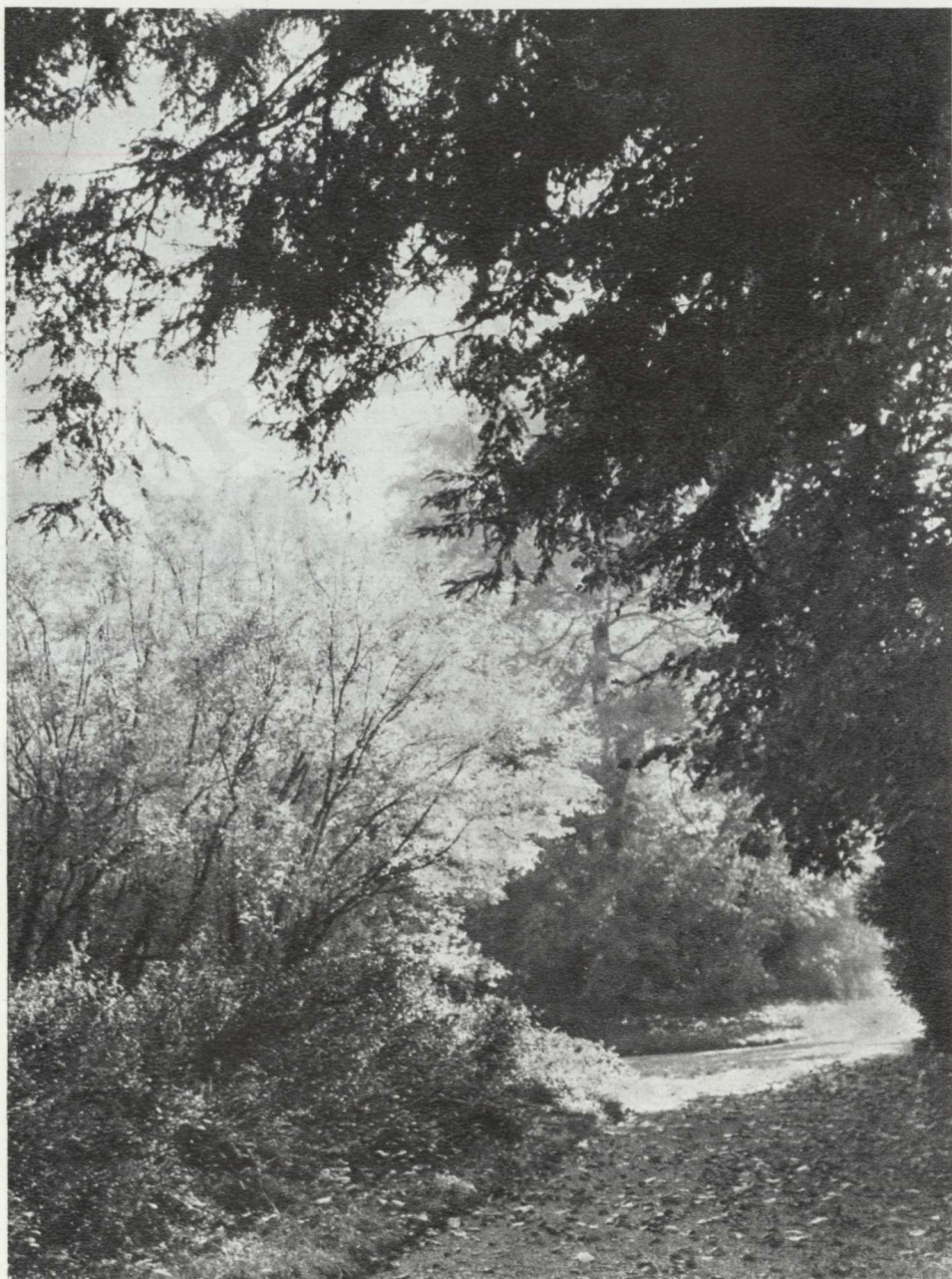
Ezen a részen állt egy 1873-ban ültetett **andalúziai jegenyefenyő** (*Abies pinsapo* Boiss.), amely 1969-ben hótörés áldozata lett. A 24 m magas és 77 cm-es átmérőjű fából ma csak egy 7 m-es **borostyánnal** befutott csonk áll. A letört fa mellett fiatal **fenyők**, tavasszal pedig **hóvirágból** fehér virágszőnyeg díszlik. A kastélytól dél felé haladva újabb idős **fenyőkkel** találkozunk. A kanadai **hemlokfenyő** (*Tsuga canadensis*

Arborétum a kastélyal

[L.] Carr.) szintén Észak-Amerikából származik. Két sorban álló rövid tűi alul fehér rek. Apró tobozai 1,5—2,5 cm nagyságúak. A szomszédságában álló hosszútűs **erdei fenyő** (*Pinus jeffreyi* A. Murr.) 12—24 cm-es tobozával a másik végletet jelképezi. Az út másik oldalán *kisebb örökzöldekből* láthatunk néhány **babérmeggyet**, keleti **mahóniát** (*Mahonia Bealei* [Fort.] Carr.), dús virágú kúszó **kecskerágót** (*Euonymus Fortunei* [Turcz.] Hand.-Mazz. var. *vegeta* Rehd.) és nagy **menténget** (*Vinca major* L.). Mögöttük húzódik meg a Japánból származó **szavára hamisciprus** (*Chamaecyparis pisifera* [Sieb. et Zucc.] Endl.) ezüstkék és aransárga változatai.

A kis réten ősszel tömegével nyílik a **kikerics**. A körülötte levő növények közül az **aranyos tiszafát** (*Taxus baccata* L. var. *aurea* Carr.) a **kínai áltiszafát** (*Cephalotaxus Fortunei* Hook.), a keskenylevelű **henye babérmeggyet** (*Laurocerasus officinalis* L. var. *Zabeliana* Spaeth.), a **tengerparti jegenyefenyőt** (*Abies grandis* Lindl.) és a **keleti lucot** (*Picea orientalis* [L.] Link.) érdemes jobban szemügyre venni. A 34 m magas tengerparti jegenyefenyő az arboretum legmagasabb fája. 1953-ban kergét villám szántotta végig és azóta életereje gyengülőben van. A bokrok sűrűjéből ágaskodik két **törökmogyoró** (*Corylus colurna* L.), Délkelet-Európából és Kisázsziából származó fény- és melegigényes növények. Hazánkban teljesen meghonosodott, mindenhol ültethető. (Megyénk legnagyobb természetvédt példánya Kőszegen található.)

Terebélyes gyöngycserje (*Exochorda racemosa* [LINDL.] REHD.)

Virágzó babérmeggy (*Laurocerasus officinalis* L.), háttérben tiszafákkal (*Taxus baccata* L.)

Az út kanyarulatában

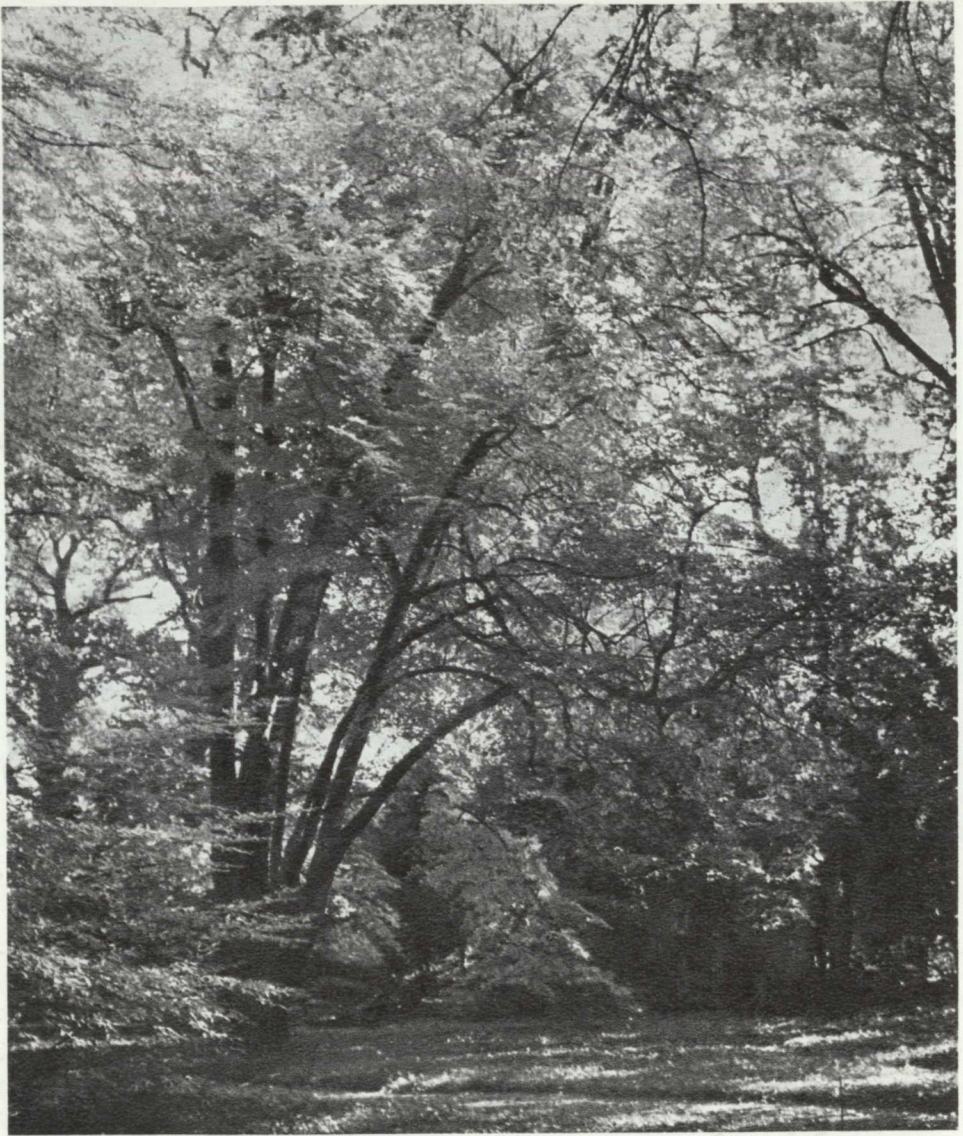
nagyvirágú gyöngycserje (*Exochorda racemosa* [Lindl.] Rehd.) fehér virágcsokra vonzza a tekintetet. A 30 m magas és 104 cm-es átmérőjű **görög jegenyefenyő** (*Abies cephalonica* Loud.) az arborétum egyik legnagyobb fenyőfája. Hazája Görögország. A páraszegényebb levegőt és a meleget is jól bírja. 1,5–3 cm-es tűi szúrós hegybe keskenyedők, felül sötétzöld, alul a légzőnyílásoktól fehér színűek. Zöldesbarna tobozai 12–16 cm-es nagyságúak. Zászlós koronája egy felelőtlenül a fa alá rakott tűz eredménye. Lábánál ma csak sejteni lehet az észak–déli irányban húzódó nagy sziklakertet, amely 1930-ban Kleiner Oszkár festőművész útmutatása alapján színes szentgáli mészkőből készült. Jelenleg a látogatók nem gyönyörködhetnek a kő kertben, mert a 20–30 cm vastag lomb és komposztföld, valamint a háború alatt felerősödött sarjak a 4–5 mázsás köveket eltakarják. Feltárásuk egyelőre nem megoldható, de a távlati fejlesztési tervben szerepel, mert a helyreállított kő kert tovább gazdagítaná, még szebbé tenné az arborétumot. A kő kert növényeiből a **sasharasz** (*Pteridium aquilinum* L.) és a **pótal** (*Epimedium*) marad fenn. A fényes levelű **madár-birs** (*Cotoneaster nitens* Rehd. et Wils.), amely Nyugat-Kínában honos, 2 m magasra növő vékony, íves hajtású lombhullató cserje. Rózsaszín virága és feketésbordó

Virágzó liliomfák (*Magnolia* sp.)

termése egyaránt mutatós. Sétánkat folytatva az utat kísérik **duglaszfenyők** (*Pseudotsuga Menziesii* [Mirbel.] Franco.), **vörösfenyők** (*Larix* sp.), **bolgárfenyők** (*Pinus peuce* Griseb.), **páfrányfenyők** (*Ginkgo biloba* L.) és **hinoki hamisciprusok** (*Chamaecyparis obtusa* [Sieb. et Zucc.] Endl.). A **hasogatott levelű bükk** (*Fagus silvatica* L. f. *laciniata* Vignet.) Európában, így hazánk magasabb hegységeiben is honos. Szürke, sima kérgéről és szeldelt leveleiről könnyen felismerhetjük. Az **orgonalevelű szivarfa** (*Catalpa bignonioides* Walt.), a **feketedió** (*Juglans nigra* L.) és a **kanadai vasfa** (*Gymnocladus dioica* [L.] K. Koch.) valamennyien Észak-Amerikából származnak. Innét származik a **babérlevelű tölgy** (*Quercus imbricaria* Michx.) is, amely 19 m magas és 43 cm mellmagassági átmérőjű. Levelei ép szélűek, hosszúkásak, felül sötétzöldek, a fonákon világosabb színűek. Ősszel a vörösbarnára színesedő levelei sokáig a fán maradnak.

Az újabb örökzöld cserjék közül a Japánból származó **sárga-foltoslevelű japánsom** (*Aucuba japonica* Thunb. var. *picturata* T. Moore.) — amely cserpes növényként árnyékos erkélyen is eltartható —, a Közép-Kínából származó, meszes talajt kedvelő, félárnyékba vagy árnyékba ültethető **fényeslevelű bangita** (*Viburnum utile* Hemsl.) és a 8—18 cm-es lándzsás levelű, a fonákon sárgásbarna csillagszőrös **örökzöld bangita** (*Viburnum rhytidophyllum* Hemsl.) érdemel külön említést.

Babérlevelű tölgy (*Quercus imbricaria* MICHX.) és hárs (*Tilia* sp.) az arborétum déli részében

A gyantás cédrusból (*Calocedrus decurrens* Florin.), amelynek hazája Észak-Amerika, két 27—28 m-es példányt találunk egymás mellett. Fiatal korban megnyúlt, tojásdad koronájával nagyon dekoratív hatású. Közben leértünk a **liliomfa-gyűjteményhez**, A legidősebbek 50—60 évesek, dúsán virágznak évről évre. A fiatalabbak közül akad olyan, amelyik még várat bennünket az első virágzással. A Kelet-Kínából származó **juláni liliomfa** (*Magnolia denudata* Desr.) 5—6 m-es példánya lombfakadás előtt, április végén hozza illatos fehér virágait. Észak-Amerikából származik az **ernyős liliomfa** (*Magnolia tripetala* L.). A lombfakadás után, júniusban nyíló fehér virágai már nem annyira mutatósak. A **nagyvirágú liliomfa** (*Magnolia soulangiana*

Fehérvirágú vadgesztenyefa (*Aesculus hippocastanum* L. f. *Baumannii* SCHNEID.)
az arborétum felső részén

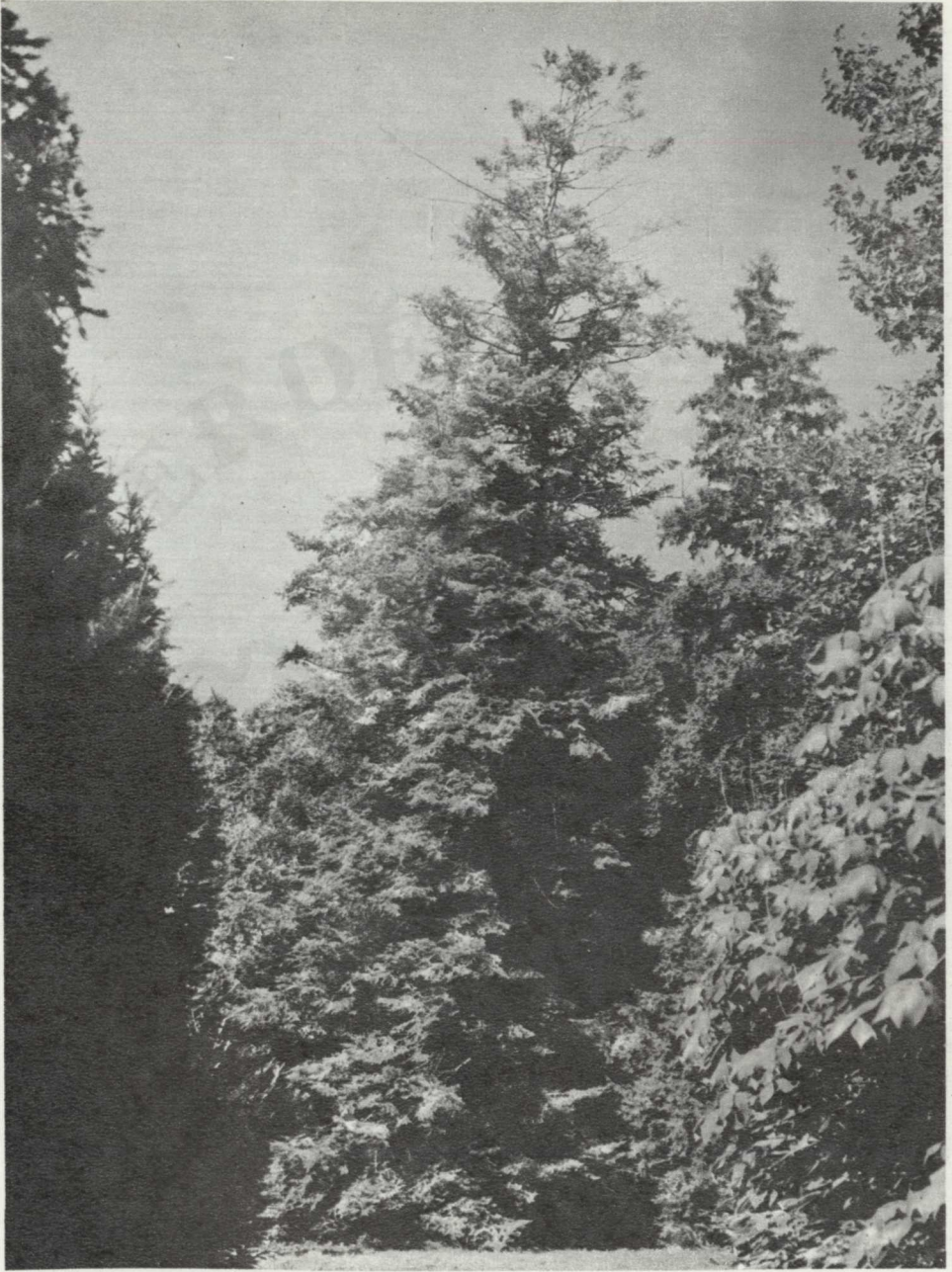
Soul.) április végén, május elején bontja belül fehér, kívül rózsaszín virágszirmait. Legtartósabb virága a bíborvörös liliumfának (*Magnolia liliiflora* Desr. var. *nigra* [Michols.] Rehd.) van. Virágzása július közepéig is elhúzódik.

A teraszok végében egy hatalmas, nagyon szép törzsalakkal rendelkező **kislevelű hárs** (*Tilia cordata* Mill.) áll. Párja, amellyel a teraszok mellett szimmetrikusan futó növénytartást zárták, elpusztult és később pótolták.

Szemben a **mandzsu orgona** (*Syringa Wolfi* Schneid.) kellemes virágillata a tekintetünket is a növény irányába vonzza, s hogy érdemes odanézni, ezt bizonyítják a pompás, lilásrózsaszín virágfürtök. A **bíborvörös díszalma** (*Malus pumila* Mill. var.

Kilátás a nagyvirágú liliumfa mögül

Tengerparti jegenyefenyő (*Abies grandis* LINDL.)
és keleti lucfenyő (*Picea orientalis* LINDL.) koronája

A nagyvirágú liliomfa virágai (*Magnolia soulangiana* SOUL.)

Niedzwetzkyana [Dick.] Schneid.) májusban úgy fest, mint egy, a bokrokra helyezett rózsaszín virágcsokor. Ázsia északi részéről származik az északi **tollas gyöngyevessző** (*Sorbaria sorbifolia* [L.] A. Br.). Kissé kellemetlen illatú fehér virágai június végétől július közepéig nyílnak.

A szerpentin útra kiérve az emlékoszlopig már bejárt szakaszon haladunk.

Az emlékoszloptól

a már említett téglásúton folytatjuk utunkat, amelyet a szerpentin út szel ketté. Az alsó szakaszát különböző cserjék és lombhullató fák népesítik be, a felső szakaszán örökzöldek és fenyőfélék követik az út szegélyét.

Az út kezdeténél a júniustól júliusig sárga álörvekben nyíló **macskahere** (*Phlomis viscosa*) fölött emelkedik a fehértarka **kínai borókafenyő** (*Juniperus chinensis* L. f.

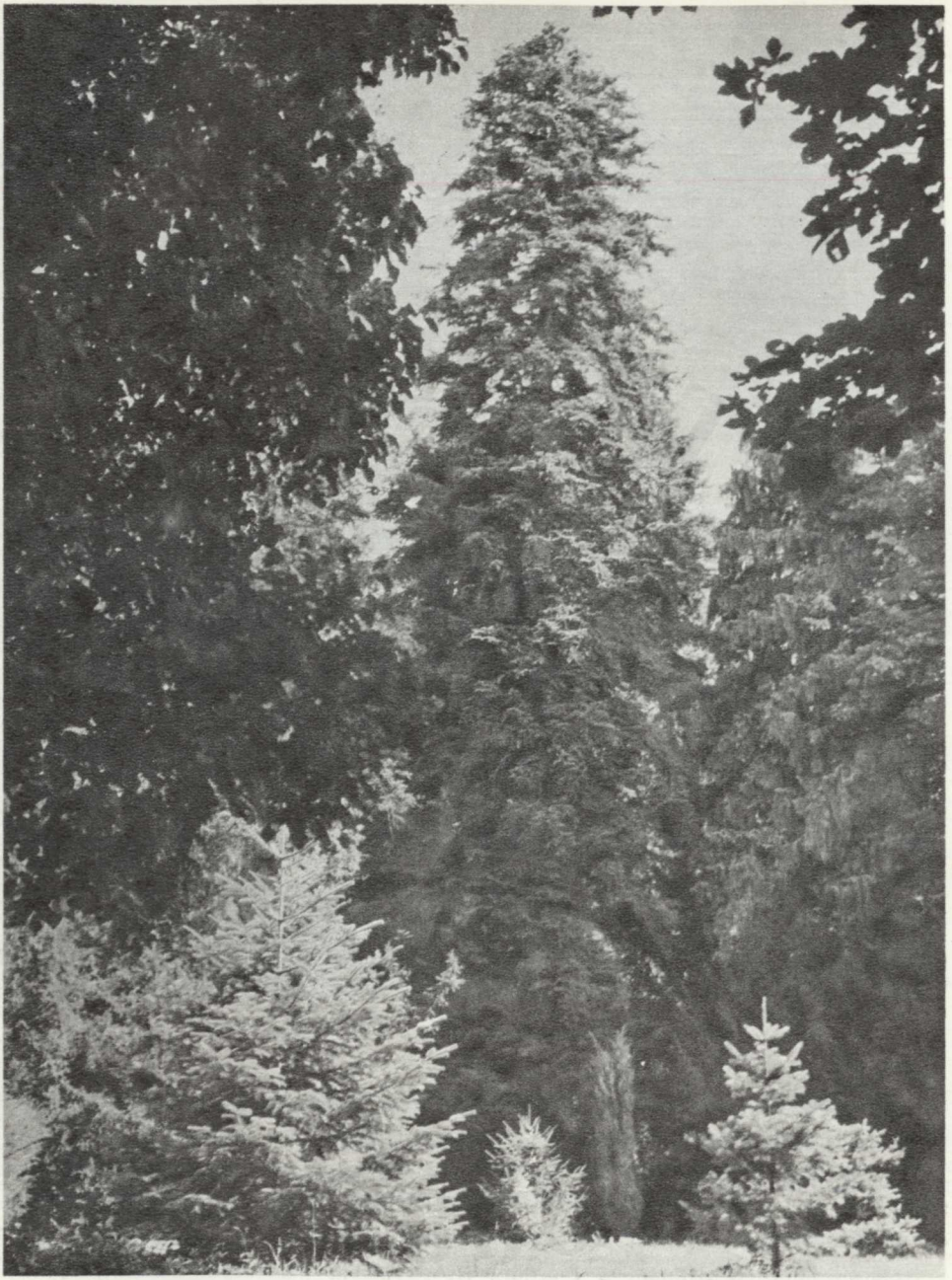
Részlet a „gesztenyésből”

variegata Gord.) és az ezüstkék **szavára hamisciprus** (*Chamaecyparis pisifera* [Sieb. et Zucc.] Endl. var. *squarrosa* [Endl.] Beissn. et Hochst.).

Válasszunk ki néhányat az érdekesebb növények közül! A **varázsfa** (*Parrotia persica* C. A. Mey.) Perzsiából került hazánkba. Napos, meleg és védett helyre ültetve csodálatosan szépre — aranyárgától skarlátvörösig — színesedik a lombja.

Kelet-Ázsiából származik a **csörgőfa** (*Koelreuteria paniculata* Laxm.). Illatos, sárga virágai felfelé álló laza bugában július—augusztusban nyílnak. Barna, a szél által mozgatott termése csörgő hangot ad. A száraz levegőt jól bírja, talajjal szemben igénytelen. Termése decemberig a fán marad.

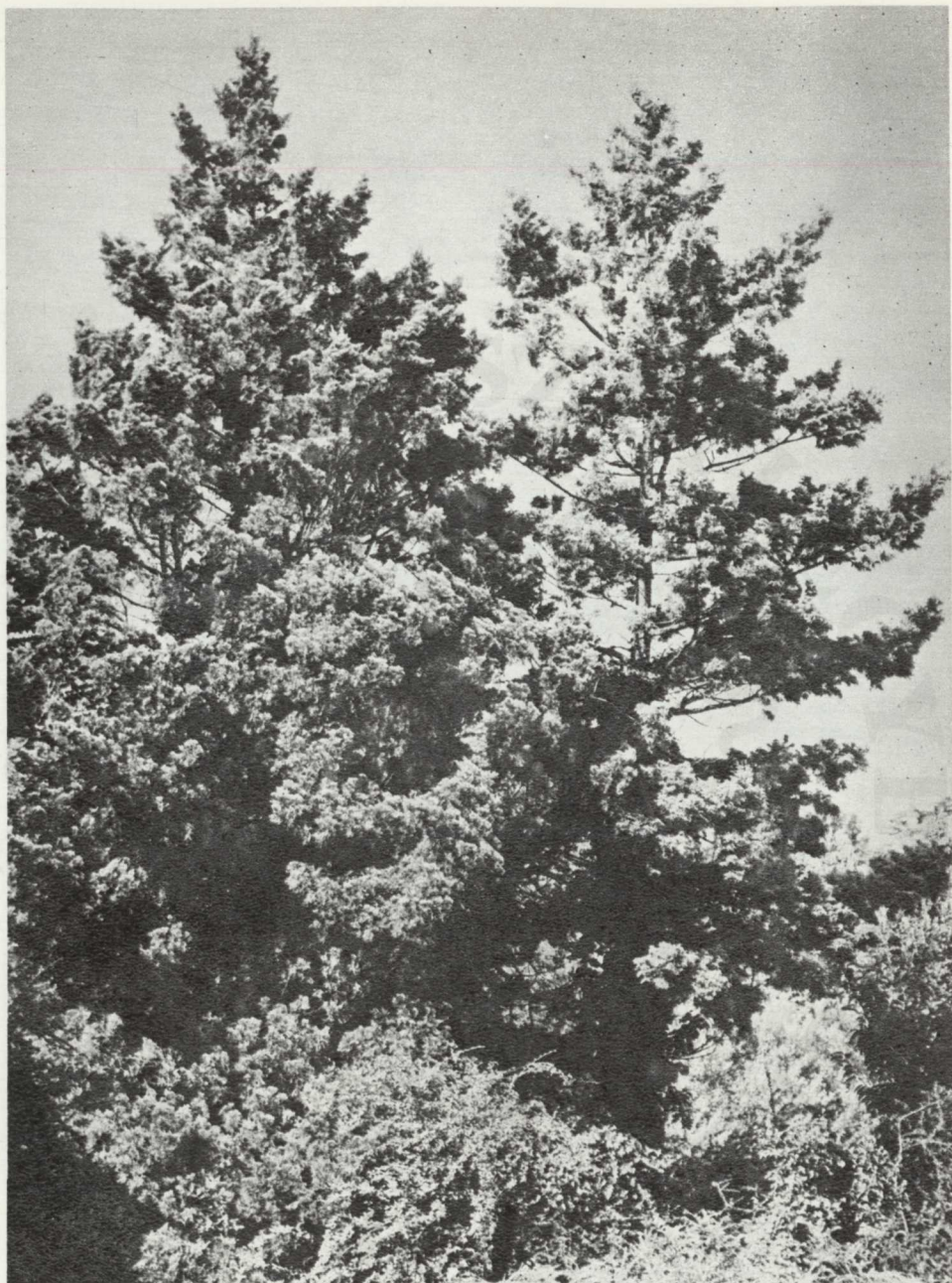
Magyar nevéből is kitűnik, hogy Kaliforniából származik a **kaliforniai lonc** (*Lonicera Ledebourii* Eschsch.). Nálunk még nem nagyon ismert, 2—3 m magasra növő cserje. Lombjával és virágaival egyaránt díszít. Legszebb éke azonban a termést körülvevő két sötétbordó fellelél. Virágzása úgy elhúzódhat, hogy a hajtáson egy

Fiatal fenyők a kaukázusi jegenyefenyő (*Abies Nordmanniana* [STEVEN] SPACH.)
és a nutka hamisciprus alatt (*Chamaecyparis nootkatensis* SUDW.)

Szerpentin út

Fenyők és örökzöld lomblevelűek egy csoportja

A fák árnyékában erdei páfrányok (*Dryopteris filix-mas* [L.] RICH.)

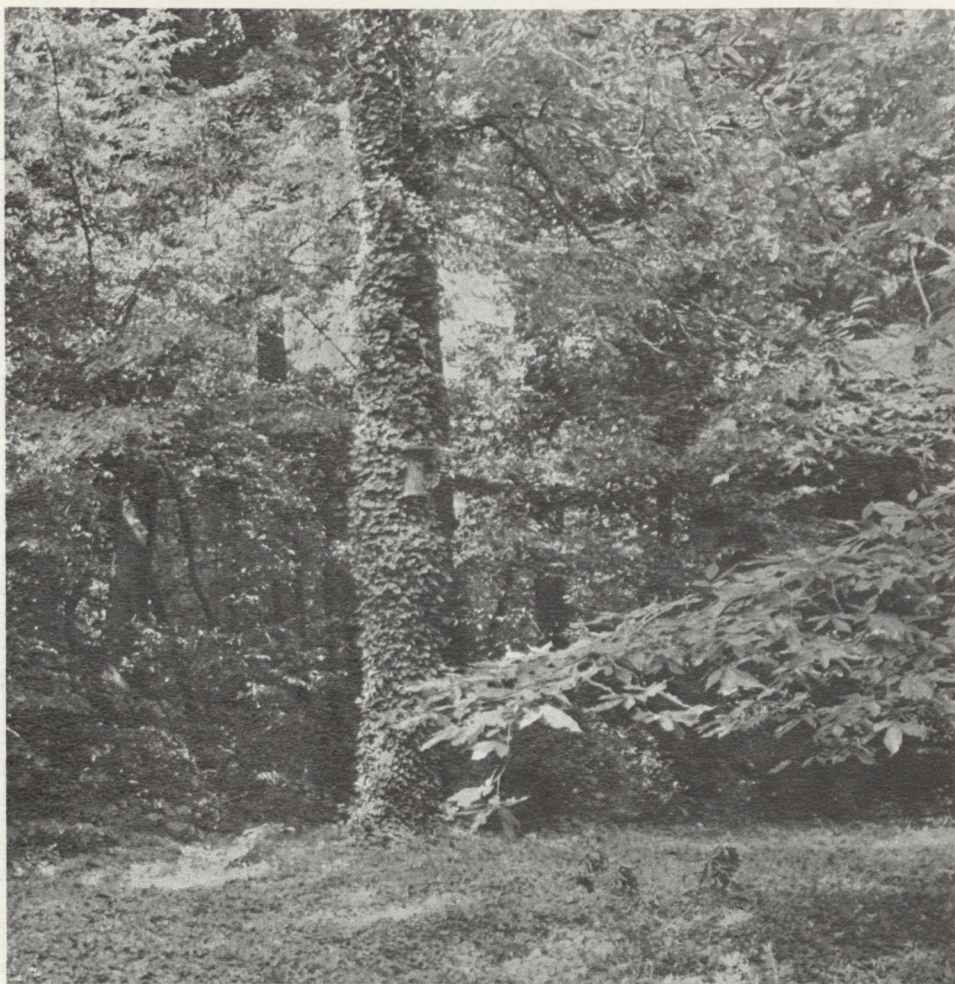

Erdőszerű részlet, borostyán szőnyeggel

időben találunk virágot és termést is. Az **itája juhar** (*Acer Mono Maxim.*) hazája Kína, Mandzsúria és Korea. Színes lombja ősszel sokáig a fán marad. Az itt látható példány a kámoni arborétumból származik. Az út felső részén a **japánciprus** (*Cryptomeria japonica* [L. f.] D. Don.) árnyékában néhány **havasszépe** (*Rhododendron flavum* G. Don., *Rh. japonicum* Suring. és *Rh. resemum* [Loisel.] Rehd.) vonja magára a figyelmet a májusi virágzás idején.

A park idős, régebbi leírásokban emlegetett **japánciprusa** az 1929—30-as kemény tél áldozata lett. Innen néhány kőtipogó vezet a bokrok sűrűjén át a halastónak nevezett kis kőmedencéig. Valamikor aranyhalak úszkáltak a vízben, és tündérrózsák lebegtek a víz színén. Víz hiányában ma üresen áll. A medence körül örökzöld növények és néhány **erdei páfrány** található.

Sétánkat a kastély mellett elhaladva az örökzöld kertnek elnevezett részen folytatjuk. Erre a tűző naptól és száraz szelektől védett helyre gyűjtötte össze a kert alapítója

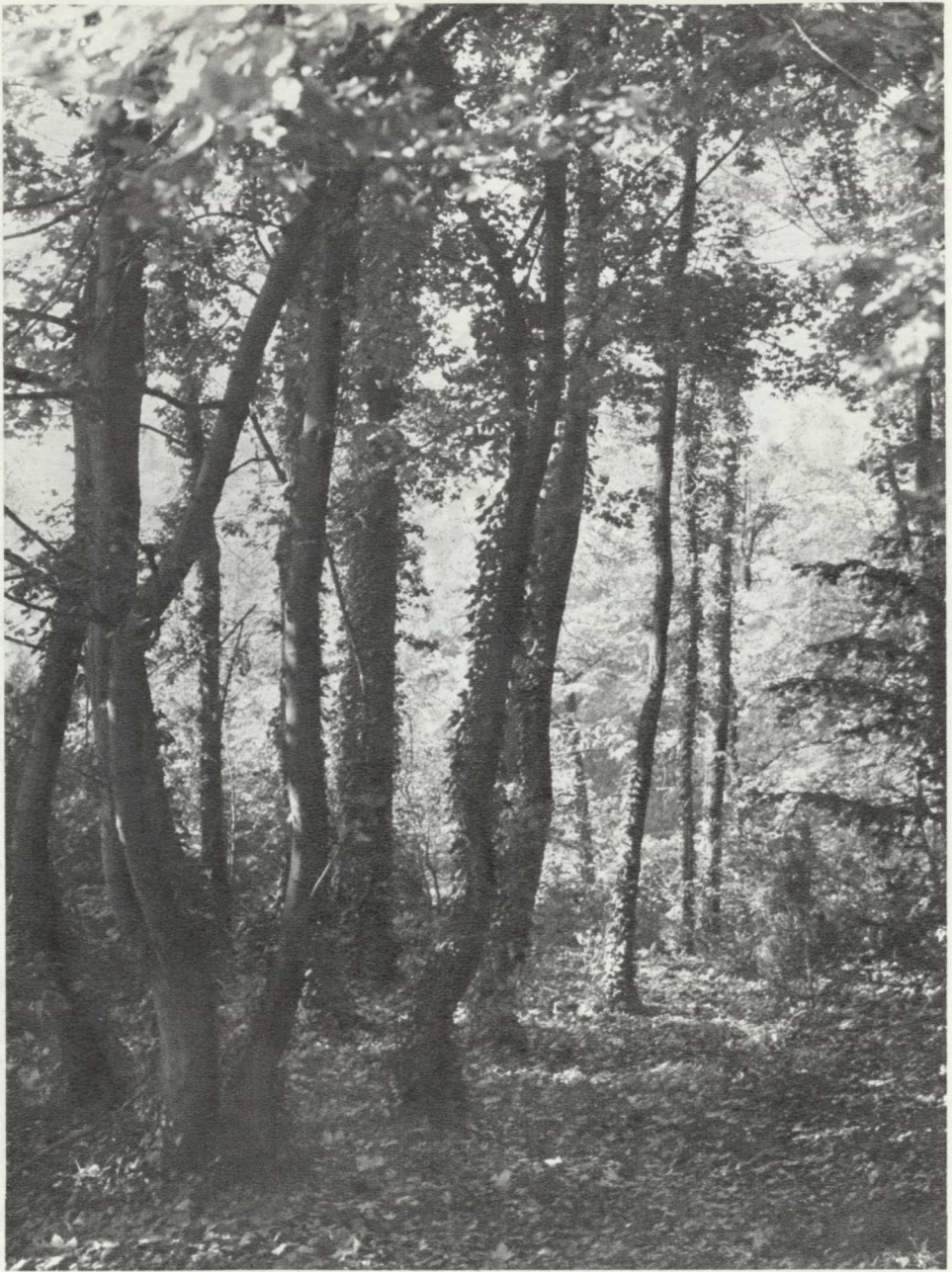

Madárodú a „borostyános” fán. Még a gyepet is borostyán (*Hedera helix* L.) pótolja

azokat az örökzöld és fagyérzékeny növényeket, amelyeket különösképpen kedvelt. Itt található a **kínai szúrósfenyő** (*Cunninghamia lanceolata* [Lamb.] Hook.). Fagyérzékeny növény, ezért a hidegebb teleken visszafagyhat. A kisebb növényeket télen takarással óvhatjuk a hidegtől.

Észak-Amerikából származó lombhullató cserje a nagyvirágú **som** (*Cornus florida* L.). A 2—3 m magasra növény fő díszje nagy, fehér murvalevelekkel körülvett virágzata és ősszel skarlátvörösre vagy liláspirosra színesedő, sokáig fennmaradó levele.

A védelmet **jegenyefenyők, mezei juharok, mezei szilek, kanadai hemlockfenyő és vadgesztenyefák** biztosítják. Továbbhaladva erdőszerű részbe érünk, amelynek feladata a nyugati és északi szél felfogása, és így az arborétum növényeinek védelme. A gyepet **borostyán** pótolja, amely a fatörzsekre felkapaszkodva kellemes látványt nyújt. A Margitsziget árnyékos része borostyánnal való betelepítésének gondolata

Őszi fények és árnyak

Nárciszok (*Narcissus* sp.) keleti bazsarózsa (*Paeonia tenuifolia* L.) háttérrel

A virágágyak háttérében virágzó labdarózsák (*Viburnum opulus* L. cv. *roseum*)

is a szelestei példa alapján merülhetett fel. Az egyhangú zöldet szakítja meg a nyári virágzáskor a **turbánliliom** (*Lilium martagon* L.) világoslilás és fehér virágaival. Az itt levő növények zöme erdeinkben is megtalálható, de említést kell tenni néhány olyan növényről is, amelyek csak parkokban és növénygyűjteményekben díszlenek. Ilyenek a Kisásziában és Perzsiában honos kisásziai **jegenyefenyő** (*Abies cilicica* [Ant. et. Kotschy.] Carr.), amelyből egy fasort találunk az arborétum nyugati részén. Késői fagyok esetén sokszor visszafagynak a korán fakadó fiatal hajtások. Kaliforniából származó fenyőfélénk a **mamutfenyő** (*Sequoiadendron giganteum* Bucholz.). Csaknem minden idősebb parkban előfordul. Fiatalon fagyérzékenyek, de idősebb korban is könnyen kifagyhat. Ezért telepítésekor kerülni kell a fagyzugos helyeket. Az 1929–30-as évek telén a szokatlanul nagy hideg pusztította el a park másik mamutfenyőjét.

Tavaszi virágzás az évelőskertben

Észak-Amerika nyugati részéről terjedt el az **óriástuja** (*Thuja plicata* Lamb.). Üde, tápanyagban gazdag talajon és párás környezetben gyorsan fejlődik. Fénylő, sötétzöld színét télen nem változtatja, ellentétben a legtöbb tujával. Az arborétumban található legmagasabb példány 24 m. A fonalas **szavára hamisciprust** (*Chamaecyparis pisifera* [Sieb. et Zucc.] Endl. var **filifera** [Sénécl.] Hartw. et Ruempl.) vékony, fonalas, gyéren elágazó, lehajló ágairól ismerhetjük fel.

A séta során biztos sokaknak szemébe tűnik az arborétum sétaútjainak mély fekvése. Ez abból adódott, hogy a háború alatti és utáni gondozatlanság következtében a talajra 10–20 cm vastag lombkomposzt rakódott. Az utak feltárásakor a lombföldet elhordták, a sétautakat kavccsal nem töltötték fel. Ez azzal a hátránnyal jár, hogy nagyobb eső után az utak nagy része megrongálódik az összegyűlő víztől.

A szélvédelmet biztosító fák közül kiérve idősebb **jegenyefenyők** és **szelídgesztenyék** alá telepített fiatalabb fenyők mellett haladunk, amelyek közül a **csüngőgallyú**

Az évelőskert bejáratánál fehérvirágú kínai glicinia
(*Wisteria sinensis* [SIMS.] SWEET. f. *alba* LINDL.)

lucot (*Picea abies* [L.] Karst. var. *viminialis* [Alstroem] Th.), az aprótűs tiszafát (*Taxus baccata* L. var. *adpressa* Carr.) és a pompás oregoni hamisciprust (*Chamaecyparis lawsoniana* [A. Murr.] Parl. var. *galuca* [Jaeg.] Beiss, 'Triomf de Boskoop') kell említenünk.

Sétánk tovább a nagyrét mellett vezet, amelynek minden pontjáról más-más kép tárul szemünk elé.

Az évelőskertbe vezető út

sarkán három törpefenyőt (*Pinus mugo* Turra.) találunk. Közép-Európa magas hegysegeiből származik. Cserjeméretű, nagyon változatos alakú kéttűs fenyő. A mellettük álló szillevelű gumifák (*Eucommia ulmoides* Oliv.) Közép-Kínából származnak. Lejjebb, a fagyok elmúltával, kora tavasszal virágzó varázsmogyoróra és fehér levélszegélyű fehérsomra (*Cornus alba* L. var. *argenteo-marginata* Rehd.), majd a mátrai ősjuharra (*Acer acuminatilobum* J. Papp.) leszünk figyelmesek.

A fák sűrűjében áll a tulipánfa (*Liriodendron tulipifera* L.). Meleg-, pára- és fényigényes, ezért koronája felkopaszodott. Zöldessárga, tövüknél narancssárga rajzolat-
tal ellátott tulipán alakú virágai júniusban nyílnak. A másik oldalon háromkaréjú,

A sziklakert növényei

ősszel sárgára színesedő **háromerű juhar** (*Acer Buergerianum* Mig.) következik. Utána különböző cserjék közé beékelve több **orgonafajta** tűnik elő, majd a **tölgygyűjtemény** zárja a sort. Közülük az ősszel vörösre színesedő **fehér tölgyet** (*Quercus alba* L.), a fűzlevelű tölgyet (*Quercus phellos* L.), a fűrészkeszélű, hosszúka, lándzsás levélalakú **libanoni tölgyet** (*Quercus libani* Oliv.) és a **festőtölgyet** (*Quercus velutina* Lam.) kell kiemelni. Itt található egy **rózsaszín levélszegélyű bükk** (*Fagus silvatica* L. var. *roseo-marginata* Henry.) is. A tölgyfák között szinte észrevétlenül érünk az évelőskertbe.

Baich Mihály 1928-ban kezdte az *évelőskert* kialakítását, melynek feladata a vágott virág termesztése és növények nevelése volt. Az évelőskert egymásra merőlegesen futó útjait alacsony örökzöld **puszspángsövény** szegélyezi. Érdekes, hogy a sétaút egy szakaszát **levendulából** képzett sövény övezi. Az utak mellett húzódó virágágyak háttérét **nyugati tuja, vérszilva, közönséges orgona, korai nyáriorgona, vöröshajú cserszömörce, japánrózsa, labdarózsa és mályvafa** alkotja. Régen ezeket a növényeket sövényként 1–2 m magasra nyírták, de a háború alatt cserjékké vagy fákká tereblyesedtek.

A bejárati kapunál és a kezelőháznál levő kis sziklakertben **varjúhájakat, kövirózsákat, borostyánokat, kankalinokat, harangvirágokat, szellőrózsákat** és sok egyéb

Gyantás cédrus ezüstfenyővel

sziklanövényt találunk. A virágágyak növényanyagát úgy gyűjtötték össze, hogy lehetőleg mindig legyen virágzó növény. Így márciustól augusztusig mindig akad olyan virágágy, amelyik teljes virágpompában áll.

Az évelők különböző változatai közé észrevétlenül illeszkedik egy-egy, a vasi flórából származó növény. A kevésbé tájékozott látogató nem is gondolná, hogy a **királyné gyertyája** (*Asphodelus albus* L.) a Sitke környéki erdők növénye, a **tavaszi hérics** (*Adonis vernalis* L.) pedig a Sághegyen is megtalálható. Az évelőskertben a virágzás a fagyok elmúltával a **bőrlevél**, a **hóvirágok** és a **téltemető** nyílásával kezdődik, és az **őszirózsák** virágzásával, a fagyok kezdetével fejeződik be. Az évelőskertben van a kezelőház és két, teletetésre szolgáló mélyágy. A parcellák belsejében évelős és fás növényeket szaporítanak.

Sétánkat az évelőskertben fejezzük be, mielőtt elmegyünk, tekintsünk még egyszer végig az arborétumon.

Kínai gliciniával (*Wisteria sinensis* [SIMS.] SWEET.) befutott kezelőház

Az arborétum feladata

Az arborétum legfontosabb feladatát a következőkben lehet összefoglalni:

1. A látogatók kertművészeti, növénytani és madártani, valamint egyéb természet-tudományos ismereteit bővíti.

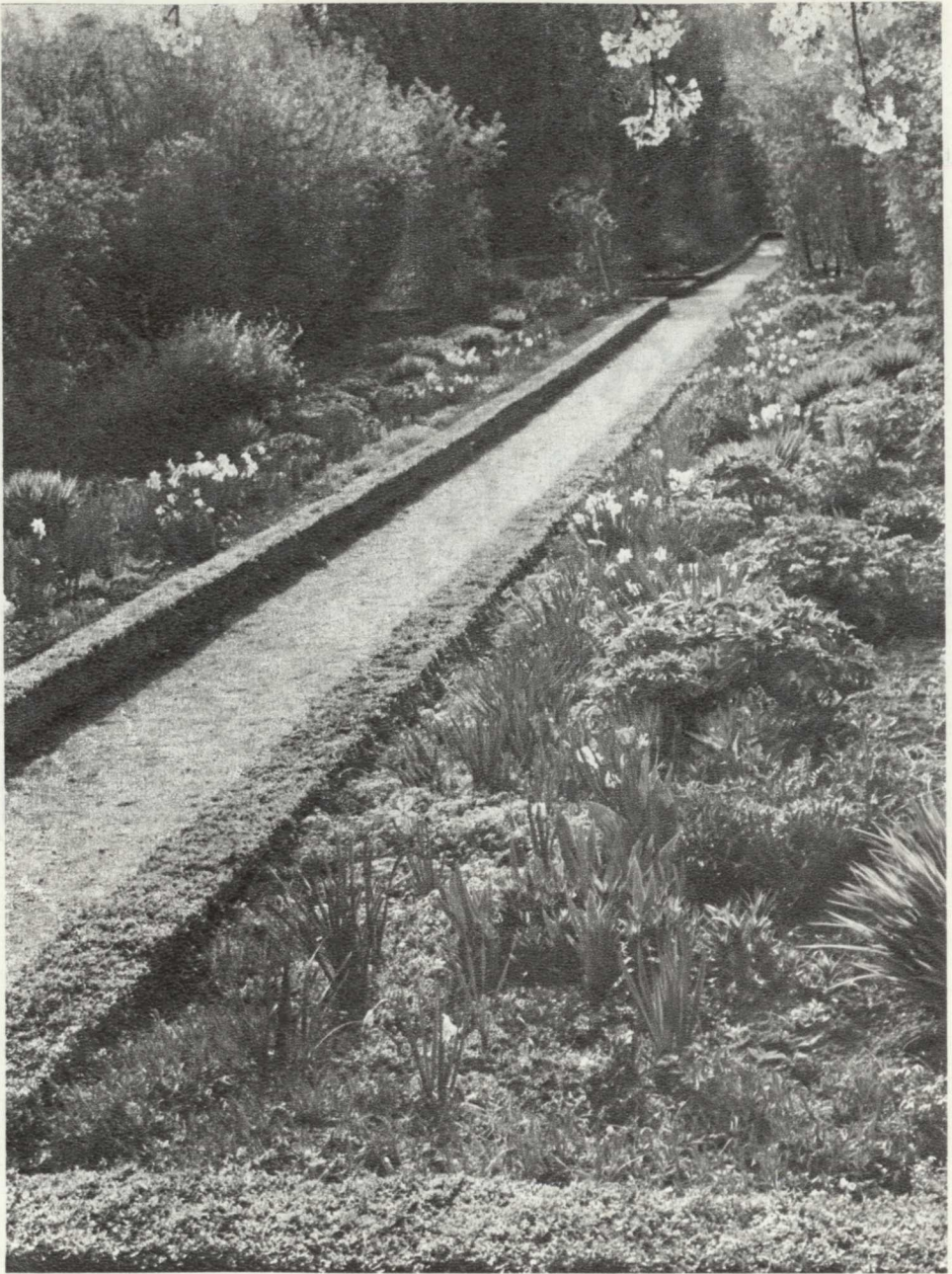
2. A környék iskoláinak — mint bemutatókert — elősegíti a biológiai elméleti anyag gyakorlatban való bemutatását.

3. A Szombathely-Oladi Mezőgazdasági Szakmunkásképző Iskolával kötött szerződés alapján elősegíti a dísznövényszakmunkás-tanulók növényismeretének és park-fenntartási ismereteinek elmélyítését.

4. Tudományos kutatások végzésére lehetőséget nyújt (fafajok kertészeti és erdészeti értékelése).

5. A környék lakóinak, a látogatóknak kulturált pihenést, kikapcsolódást ad.

Mivel az arborétum a község belterületébe ékelődik, nagyobb arányú területnövelésével nem számolhatunk, és a fás növényanyag tekintetében elsősorban a jelenleg meglévő állapot szinten tartására kell törekedni. A kertészetiileg jelentős új fajtákat fel kell használni a kipusztult anyag pótlására.

Részlet az évelőskertből

Az arborétumok megközelítése, látogatási ideje

Talán sokat hallott már eddig is az Olvasó a Jeli havasszépék virágzásáról, Kámonról, Sárvárról, de Szelestének bizonyára még a neve sem volt ismerős, s talán még kevésbé az arborétumhoz vezető út. Ahhoz, hogy a bemutatott arborétumokat a természetkedvelő növénybarát megismerhesse, felkereshesse és könnyen oda is találjon, néhány fontos útmutatással segítenénk.

Szombathely, fontos vasútvonalak és főútvonalak találkozásában Vas megye, de egyben egész Nyugat-Dunántúl legjelentősebb közlekedési csomópontja. Az ország bármelyik részéről vasúton és közúton egyaránt könnyen megközelíthető.

A Budapest—Szombathely közötti távolság vasúton mintegy 230 km, de közvetlen autóbuszjárat is összeköti a fővárossal, Székesfehérváron és Veszprémen keresztül.

Az ismertetett arborétumok Szombathely közvetlen közelében helyezkednek el: Jeli 30 km-re, Kámon Szombathely északi peremkerületében, a központtól 4 km-re, Sárvár 27 km-re, Szeleste 21 km-re. Aki úticélul Szombathelyt választja, és több napot időzik ott, módjában áll mind a négy arborétumot felkeresni, de csak egy-egy arborétum is szolgálhat úticélul.

Jeli arborétum: a Szombathely—Nagykanizsa közötti vasútvonalon közelíthető meg, és Oszkó vasútállomásról mintegy 4 km-nyi séta után a „Római katonák útján” jut el a látogató az arborétum bejáratához.

Autóval a 8-as főútvonaltól délkeleti irányba kell letérni a dombra vezető útra, és mintegy 3 km kavicsos földúton továbbhaladva éri el az arborétum bejáratát.

Látogatási idő: május 1-től június 30-ig, de az év többi szakában is látogatható az arborétum a Vasvári Erdészet vagy a Szombathelyi Állami Erdőrendezőség előzetes engedélyével.

Cím: Vasvári Erdészet, 9800 Vasvár, illetve Szombathelyi Állami Erdőrendezőség 9701 Szombathely, Majakovszkij tér 2. Pf. 24.

A kámoni arborétumba (Szombathely északi peremkerületébe, a központtól 4 km-re) szinte egyenes útvonalon juthatunk el: a Hámán Kató utca—Paragvári út—Vörös zászló út vonalán, a szombathelyi vasútállomásról induló Herényi 2-es autóbuszjáratral.

A látogatási idő: 10—19 óráig (nyári időszakban) hétköznapokon és munkaszüneti napokon egyaránt. Belépődíj személyenként 1 Ft, amely a kiállítások megtekintését is magába foglalja.

A Kertbarátok Kámoni Köre, valamint a Kámoni Kaktusz Klub (KKK) tagjai részére személyenként 20,— Ft, családonként (létszámtól függetlenül) 50,— Ft, gyerekeknek és diákoknak 10,— Ft térítés ellenében egész évre látogatást tesz lehetővé. Ennek a baráti körnek tagjai az arborétum társadalmi munkásai, akik a szocialista brigád tagjaival karöltve nemcsak a kutatási feladatokat meghaladó és az arborétum fenntartásával és fejlesztésével szorosan össze nem függő munkák végzésében vesznek részt, hanem a kert őrzésében és az idegenvezetésben is segédkeznek. Saághy idejében elsősorban a szakközönség soraiból kerültek ki az arborétum látogatói.

Cím: 9707 Szombathely, Kámoni arborétum, Vöröszászló u. 102.

Előzetesen bejelentkező csoportos látogatóknak a Vas megyei Idegenforgalmi Hivatal idegenvezetést biztosít.

Sárvári arborétum: megközelíthető a Budapestet Szombathellyel összekötő vasútvonalon, valamint Budapesttől a 8-as, illetve Sopront a Balatonnal összekötő 84-es útról.

Az arborétum a főút mellett a vár tőszomszédságában van. Tőle néhány lépésre parkolóhely és a helyi járatú autóbusz megállója van.

Látogatási idő: mindennap 10 órától 18 óráig. Belépődíj nincs. Előzetes írásbeli felkérésre a kísérleti állomás dolgozói szakvezetésről gondoskodnak a csoportok részére.

Cím: 9600 Sárvár, Sárvári arborétum.

Szelestei arborétum: megközelíthető a szombathely—hegyeshalmi vasútvonalon. Vasútállomás: Ölbő—Alsószeleste, ahonnan 2 km-es sétát kell tenni a Szeleste község belterületén fekvő arborétumig.

Az arborétum a 86-os közlekedési útvonal mellett van, autóbusszal könnyen megközelíthető. Az arborétum bejárata 300 m-re van az autóbusszmegállótól.

Látogatási idő: májustól októberig: 7 órától napnyugtáig. Októbertől májusig: 8 órától 16 óráig. Csoportos látogatás előzetes bejelentése esetén az arborétumban a szakvezetés biztosított.

Cím: 9622 Szeleste, Szelestei arborétum.

Irodalomjegyzék

- Ambrózy-Migazzi I.:** Növényrezervációk és parkok Közép-Európában és Magyarországon. Bot. Közl. 1922. 20. p. 128—133.
- Ambrózy-Migazzi I.:** Gedanken eines Gärtners. Gartenschönheiten. Gartenwerk. 1930. 11. p. 105. (Mint különnyomat „Hortus Botanicus Jeli“ címen, Tana. 1931.)
- Ambrózy-Migazzi I.:** Virághagymatermesztés — hagymacsere. Kert. Lapok. 1930. 44. Virágzó Budapest—Virágzó Magyarország p. 76—77.
- Ambrózy-Migazzi I.:** Mégegyszer az Eranthis hiemalis. Kert. Lapok 1930. 44. Virágzó Budapest — Virágzó Magyarország p. 22.
- Ambrózy-Migazzi I.:** Immer- und wintergrüne Laubgehölze. In: E. Silva-Tarouca: Unsere Freiland Laubgehölze. Wien. 1923. p. 20—28.
- Ambrózy-Migazzi I.:** Standen zum verwildern. In: E. Silva-Tarouca C. Schneiderr: Unsere Freiland-Stauden. Wien, 1927. p. 53—65.
- Baich M.:** Az alsószelestei park. Vasvármegyei Múzeumok Évkönyve. 1926—1927.
- Barabits E.:** Vas megye természetvédelmi területei. Vasi Szemle. 1962. 1. p. 4—17.
- Bánó I.:** A magyar fenyőmagtermő plantázs. Erdészeti Kutatások. Budapest, 1957. 1—2. p. 31—48.
- Bánó I.:** Séta a Kámoni Arborétumban. Szombathelyi Műsorkalauz. 1960. 3. p. 4—5.
- Bánó I.—Retkes J.:** A Kámoni Arborétum. Budapest, 1965.
- Bowers, C.:** Rhododendrons and Azaleas
- Czímber B.—Varga F.:** A Jeli Arborétum állapota 1960-ban. Diplomaterv. Kézirat.
- Csapody I.—Csapody V.—Rott F.:** Erdei fák és cserjék. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1966.
- Debreczy Zs.—Csapody V.:** Télen is zöld kertek. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1971.
- Eiset, M. G.:** Die wichtigsten immergrünen Laubgehölze. Leipzig, 1957.
- Engels, F.:** A természet dialektikája. In: Marx, K.—Engels, F.: Összes Művei, XX. köt.
- Farkas F.:** A Jeli Arborétumban. Kertészet és Szőlészet. 1965. V. 9. p. 24.
- Farkas L.:** Élvelő dísznövények. Budapest. 1962.
- Frantisek, B.—Frantisek, N.—Steinhübl, G.:** Arboretum Mlinany v. minolasti a dues. Bratislava, 1957.
- Gáyer Gy.:** A Kámoni Arborétum. Erd. Lapok. Budapest, 1920. 59. p. 471—475.
- Gáyer Gy.:** A „Lüneburgi Heide“ Magyarországon. Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. 1922. p. 57—58.
- Gáyer Gy.:** Az örökzöld magyar tölgy. Kert. Lapok. 1930. IV. 15. p. 87—88.
- Gáyer Gy.:** Jeli Ambrózy-Migazzi új alkotása. Kert. Szemle. 1931. 3. p. 295—297.
- Gáyer Gy.:** Picea Saághy Gáyer. M. D. D. G. Berlin, 1929. 41. p. 404—405.
- Gáyer Gy.:** Vasvármegye kerti kultúrája. Annales Sabariensis. 1932.
- Horváth E.—Jeplong J.:** Vas megye ritka és védelmet érdemlő növényei. Savaria Múzeum. Szombathely, 1962.
- Jankó J.:** Kámoni Arborétum. Idegenforgalmi Prop. és Kiadó Váll. Budapest, 1975.
- Jávorka S.—Csapody V.:** Kerti virágaink. Budapest, 1962.
- Kárpáti Z.:** A kultúrnövények rendszerezésének problémái. Magyarország Kultúrlórája Szerkesztőbizottságának kiadványa. Budapest, 1961. A kultúrnövények nómenklatúrájának nemzetközi kódexe (W. T. Stearntól, 1953).

- Kenyeres L.—Tildy Z.: Védett természeti ritkaságaink. Budapest, 1960.
- Kenyeres L.: Új természetvédelmi területek. Búvár. 1961. 6. p. 118.
- Kolossváry Sz.-né: A magyar erdészeti kutatásügy fejlődése. 1945—1958-ig. Erdészeti Kutatások. 1958. 5. 3—4. sz. p. 19—65.
- Krüssmann, G.: Handbuch der Laubgehölze. Berlin, 1962.
- Krüssmann, G.: Die Nadelgehölze. Berlin—Hamburg.
- Krüssmann, G.: Rhododendron andere immergrüne Laubgehölze und Koniferen. Berlin—Hamburg.
- Moesz G.: Ambrózy-Mígazzi István gróf (1869—1933) Kert. Szemle. 1933. 11. p. 289—292.
- Moesz G.: Ambrózy-Mígazzi István gróf emlékezete. Bot. Közl. 1935. p. 247—254.
- Nagy L.: A Jeli Botanikus kert. Vasi Szemle 1960. 2. p. 82—89.
- Nagy L.: A Sárvári Állami Erdőgazdaság 10 éves exótatelepítési terve a Jeli Botanikus kertben. 1960. Kézirat.
- Nagy L.: Megemlékezés Ambrózy Istvánról síremlékének V. 16-i koszorúzásán. 1973: Kézirat.
- Ormos I.: A kerttervezés története és gyakorlata. Budapest, 1955.
- Papp J.: A Jeli Arborétum növénykatasztere. 1959. Kézirat.
- Papp J.: Magyarország védett területei. Budapest, 1975. 3. kiadás.
- Polgár S.: Megemlékezés Ambrózy-Mígazzi Istvánról. Vasi Szemle. 1936. 1—2. p. 1—27.
- Rapaics R.: Aki magyar földre varázsolta az örök tavaszt. Kert. Szemle. 1932. p. 228—231.
- Rapaics R.: Magyar Kertek. Budapest, 1940.
- Rapaics R.: Örök tavasz a magyar kertekben. Term. Tud. Közl. 1928. p. 129—139.
- Rehder, A.: Manual of cultivated trees and shrubs. 2. ed. New York, 1962.
- Roth Gy.: Sedeni-walli és sonnenturni dr. Ambrózy-Mígazzi István 1869—1933. Kézirat.
- Roth Gy.: A magyar erdőművelés különleges feladatai. Budapest, 1953.
- Roth Gy.: Dr. Ambrózy István 1869—1933. Emlékbeszéd Jeliben. 1960. V. 6-án. Kézirat.
- Saághy I.: Tapasztalatok újabb és ritkább díszfák és cserjék edzetségéről az ideai télben. A kert. Budapest, 1901. 7. p. 305—306.
- Saághy I.: Az elmúlt rendkívüli hideg tél tapasztalatai a Kámoni Arborétumban. Kert. Lapok. Budapest, 1929. 33. p. 275—277.
- Saághy I.: A Kámoni Arborétum Pinusai. Kert. Lapok. Budapest, 1929. 44. p. 127—130.
- Saághy I.: A magnóliák. Virágzó Budapest — Virágzó Magyarország. Budapest, 1930. 2. p. 83—85, 100—101.
- Saághy I.: A Kámoni Arborétum néhány érdekes fenyője. Kert. Szemle. Budapest. 1931. 3. p. 132—133.
- Saághy I.: Fenyőkről. Kert. Szemle. Budapest, 1931. 3. 12. sz. p. 372—374.
- Saághy I.: Fenyőkülönlegességek elterjedése Magyarországon. Kertészeti Egyesület Évkönyve. 1935. p. 40—45.
- Silva-Tarouca, E.: Unsere Freiland Laubgehölze.
- Simon J.: Természetvédelem — Vas megye védett természeti értékei. Honismereti Híradó. Sárvár, 1937. IV. 2. p. 16—28.
- Simon J.: Vas megyei arborétumok, parkok. Természet Világa. 1975. 5. p. 209—212.
- Sipos E.: A kertalkotó Ambrózy-Mígazzi István. Kertészet és Szőlészet. 1971.
- Scherg K.: Kidőlt a sárvári nagy tölgy. Erd. Lapok. 1932. p. 870—872.
- Scherg K.: A sárvári kertész kert. Erd. Lapok. 1932. p. 937—951.
- Scherg K.: Sárvár. Budapest, 1934. Studium.
- Schneider J.: A Kámoni Arborétum. Virágzó Budapest — Virágzó Magyarország. Budapest, 1930. 2. p. 50.
- Szeibert J.: Sárvár monográfiája. Szombathely, 1926.
- Szombathy V.: Vas megyei arborétumok között. Turista 1965.
- Tóth I.: Díszfák, díszcserjék. Budapest, 1969.
- Tóth I.: A sárvári várkert a XVI—XVII. sz.-ban. Vasi Szemle. 1974. 1. p. 65—77.
- Tóth M.: A sárvári vár. Vasi Szemle. 1968. 1. p. 69—74.
- Vancsura R.: Lombos fák és cserjék. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1960.
- Váczy, K.: Cod international de nomenclatura botanica si cod int. pentru nomenclatura plantelor cultivate. Bucuresti, 1974.

Tartalomjegyzék

Ajánlás	5
---------------	---

Jeli arborétum (Dr. Nagy László)

Első fél évszázada	13
Természetes állapota	13
Az első világháború alatt	14
Vas megyében	21
A nagybirtokrendszer felszámolásakor	34
Májusi séta	55
Az idegenvezetés	55
Az arborétum fejlesztése	68

Kámoni arborétum (Jankó József)

Szombathely és az arborétum földrajzi leírása	75
Ismerkedés a múlttal	75
Az első évtizedben	76
A háborús években	76
Séta az arborétumban	77
A főbejáraton belépve	77
Az útelágazás után	87
Szemben, a Gyöngyös mentén	98
A főúton tovább	105
A kis hídon túl	107
Az arborétum feladata, fejlesztése	127

Sárvári arborétum (Trombitás Tamás)

Sárvár és az arborétum	139
Ismerkedés a múlttal	139
Gyümölcs- és zöldségeskert	140
A parkosítás kezdete	140

Séta az arborétumban	141
A vasrácsos kapunál	141
A fák mögött	143
Parkunk egyik büszkesége	150
Már a híd előtt	157
Az elkeskenyedő tavon	161
Kísérleti állomás	175
Az arborétum feladata, fejlesztése	179

Szelestei arborétum (íjf. Bánó István, Somkuthy Ferenc)

Az arborétum természeti viszonyai	185
Ismerkedés a múlttal	185
A park és a kastély	185
Az arborétum 100 éves	189
Séta az arborétumban	190
A bejárathoz vezető út	190
A bejáratnál szemben	190
A teraszok végében	199
Az út kanyarulatában	204
Az emlékoszloptól	210
Az évelőskertbe vezető út	222
Az arborétum feladata	225
Az arborétumok megközelítése, látogatási ideje	227
Irodalomjegyzék	229

Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat. Felelős kiadó dr. Sárkány Pál

Felelős szerkesztő Lelkes Lajos. Szerkesztette Akantisz Gézáné

Műszaki vezető Korom Ferenc. Műszaki szerkesztő Héjjas Mária

A táblaborító és az előzők Mátyás Tamás munkája

Nyomásra engedélyezve 1977. VII. 18.

Megjelent 15 000 példányban, 20,25 (A/5) ív + 8 oldal melléklet terjedelemben, 187 képpel és 7 ábrával

Készült az MSZ 5601—59 és 5602—55 szabvány szerint

MG 2533-f-7780

Készült az Egyetemi Nyomda fennállásának 400. évében

76.5641 Egyetemi Nyomda, Budapest. Felelős vezető Sümeghi Zoltán igazgató

Ahhoz,
 hogy értékeljük és
 megbecsüljük a természet
 nagyszerű adományát, meg is kell
 ismernünk azt. De nemcsak természete-
 tes, hanem mesterséges elemeit is, a termé-
 szet és az emberi alkotás csodálatra méltó
 ötvözeteit, az arborétumokat. Ezek az arborétumok
 bizonyítják, hogy az emberi beavatkozás a természet
 rendjében nemcsak zavarokat okozhat, hanem szépet
 és jót is.

A legszebb parkjainkból számosat Vas megyében
 találunk. Nehéz is volt kiválasztani a sok-sok arborétum
 közül a legjelentősebbeket. Végül négyre esett a válasza-
 ságunk. Közülük elsőként *Jeli* nyírekkel tarkított, hangu-
 latos arborétumába, a színpompás *Rhododendronok* közé vezet
 a mű. A következő részben megismerkedhetünk hazánk
 leggazdagabb dendrológiai gyűjteményével, a *Kámoni* fenyő-
 arborétummal, ahol 3000 növényfajt tartanak számon. *Sárvár*
 követi a bemutatkozást lombosfa-fajaival, gazdag gyűjte-
 ményével, hatalmas méretű platánjaival, magas kőriseivel.

És ezek után kellemes sétát tehetünk a
Szelestei arborétum ligetszerű facsoportjai között,
 tisztásainak erdő jellegű részleteiben.

A sétavezetőnk *Lussa Vince*.

Nagy természetbarát, számtalanszor gyönyörködött
 már kedvenc arborétumaiban. És közben meg is
 örökítette hangulatukat fényképezőgépével.

Majdnem 200 felvételével
 a kiválasztott arborétumok jellegzetes
 növényeit, ritkaságait mutatja be,
 féltő aggodalommal és hívogatva
 is a természetbarátokat.

NATURA